

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: SURÁNYI MIKLÓS: *A csodavárók. (Regény, folyt.)* • VARGHA GYULA, KUTAS KÁLMÁN, MISSIK ENDRE, REMÉNYIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ: *Versek.* • BIBÓ LAJOS, VÁRKONYI NÁNDOR, GÁSPÁR JENŐ: *Novellák.* • SURÁNYI MIKLÓS: *Herczeg Ferenc és a modern regénystilus.* • *Elvek és művek:* ALSZEGHY ZSOLT: *Áprily Lajos újabb versei.* • *Könyvismerletek.* • *Szemle:* MYN: *Stróbl Alajos.* • GALAMB SÁNDOR, RÉDEY TIVADAR: *Színház.* • PAPP VIKTOR: *Zene.* • MARIAY ÖDÖN: *Művészet.* • FÁBIÁN ISTVÁN: *Francia vélemények a mai német filozófiáról.* • PAPP VIKTOR: *Beethoven magyar vonatkozásai.* • HAJDU ELEK: *Irodalmi lexikon.*

1927. ÉV

JANUÁR

I. SZÁM

V. ÉVFOLYAM

ÁRA: 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ár negyedévre 5 pengő = 62.500 korona.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Surányi Miklós</i> : A csodavárók	1	<i>Gáspár Jenő</i> : Mikor kacag az élet...	35
<i>Vargha Gyula</i> : A nagy vizek partján. (Vers)	15	<i>Missik Endre</i> : Petróleumlampa. (Vers)	49
<i>Bibó Lajos</i> : Kötormán	16	<i>Surányi Miklós</i> : Herczeg Ferenc és a modern regénystilus	50
<i>Vargha Gyula</i> : Megnémulva. (Vers) ...	26	<i>Reményik Sándor</i> : A lovranai kapi- tány. (Vers)	57
<i>Várkonyi Nándor</i> : Suta	27	— Elsülyedt költemény. (Vers) ...	57
<i>Kutas Kálmán</i> : Magyar lángelmék. (Vers)	33	<i>Mécs László</i> : Alázat	58

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Alszegehy Zsolt</i> : Két új Áprily-kötet ...	59	<i>Myn.</i> : Útközben	68
<i>Farkas Gyula</i> : Ungarische Balladen	60	<i>Török Pál</i> : A magyar posta története	69
<i>Haitsch Ilona</i> : A Szepesség	61	<i>Gulyás Sándor</i> : A magyar sors	69
<i>Szerb Antal</i> : Szent István-könyvek	62	<i>Török Pál</i> : Haynau és Paskievics ...	70
<i>Brisits Frigyes</i> : Felvidéki antológia	64	<i>if.</i> : Reményi József: Emberek, ne sir- jatok	71
<i>Szinnyei Ferenc</i> : Kántor József meg- dicsőülése	65	<i>Tpl.</i> : A magyar mult tarlójáról	73
<i>V. M.</i> : A Minerva könyvtár új füzetei	66	—l. Bartucz Lajos: Honfoglaláskori magyar koponyák	73
<i>K. G.</i> : Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében	66	<i>Tóth László</i> : Ludwig Pastor	73
<i>Brisits Frigyes</i> : Környey Paula: Végzet	67	<i>Halász Gábor</i> : Három könyv	74
<i>h g.</i> : Két orosz elbeszélés	68	— — <i>ót</i> : Uzdy Béla: A rózsaszínű ház	75

SZEMLE:

<i>Myn</i> : Stróbl Alajos	76	<i>Mariay Ödön</i> : A svéd reprezentatív kiállítás	84
<i>Galamb Sándor</i> — <i>Rédey Tivadar</i> : Szin- házi szemle	77	<i>Fábián István</i> : Francia vélemények a mai német filozófiáról	86
<i>Papp Viktor</i> : Zenei szemle	80		

APRÓ CIKKEK:

<i>Papp Viktor</i> : Beethoven magyar vo- natkozásai	89	<i>Hajdu Elek</i> : Irodalmi Lexikon	92
--	----	---	----

LEGÚJABB BERLINI KIADVÁNYOK:

<i>Reményi József</i> : Emberek ne sirjatok. Regény 4 kötetben.	Ára 20 pengő.
<i>Mécs László</i> : Vigasztaló. (Versek.)	« 4 «
<i>Papp Viktor</i> : Bevezetés a zeneművészetbe.	— —

Kapható: **STUDIUM**, Budapest, IV., Múzeum-körút 21.

Jelen számunkhoz postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk s kérjük t. Olvasóinkat, hogy az előfizetés megújítása iránt intézkedni szíveskedjenek.

Nagyon kérjük összes t. Előfizetőinket, hogy lehetőleg mielőbb és pontosan szíveskedjenek a megújítás iránt intézkedni, mert a késedelmes beküldés és a hátralékok nyilvántartása kiadóhivatalunknak fölösleges munkát okoz és a folyóirat költségeit szaporítja. A Magyar Irodalmi Társaság az előfizetésekből befolyó minden fillért a folyóirat előállítására és gazdagítására fordít s minden károsodás, mely a pontatlan és késedelmes megújításokból keletkezik, a **NAPKELET** olvasóinak okoz kárt.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

A CSODAVÁRÓK.

IV.

Ezerkilencszáztizennyolc.

APÉTERFFY-penzió halljában, ebéd után, már csak a ház úrnője, Klema és Péterffy Gyula, az öreg levéltárnok ültek az asztalnál.

— Istenem, hát mikor lesz már vége?

— Hogy őszinte legyek, torkig vagyok a háborúval én is — dörmögte halkán az archivarius.

— Mi? Ez háború? Ezt nevezed te háborúnak?

— Igaz, ez nem is háború. Nyomorult vergődés az egész.

— Nagyüzem. Emberhúsgyár. Az Isten verje meg.

— És pénzgyár.

— A háború két arcából mi csak az egyiket látjuk. A vérest.

— Az aranyost is láttuk. Egyszer már azt hittük, hogy a háború újra talpraállítja a Péterffy-családot.

— De én mindig mondtam, hogy ez csak káprázat. Lám, Ágnes eladta a máramarosszigeti házáat, kórházi élelmező lett, pénzt gyűjtött, hadikölcsönkötvényeket vett, most van neki százezer korona készpénze, havonta vagy tízezer korona kamatjövedelme, de ezért odaadta az egész élete nyugalját, boldogságát, becsületét, nevét, az urát, a fiát . . .

— Gyula, te nagyon sötéten látsz . . .

— Többet mondok. Oda fogja adni a másik fiát és a leányát is.

— Borzasztókat beszélsz.

— Borzasztókat, igaz. Te is tudod, hogy így van, csak nem akarod bevallani, hugom. Mert, nézzük csak, hogy is áll a dolog! Keresztes Andrásné méltóságos asszony itt él három szobában a te penziódban. Az ura, Isten ne vegye rossz néven, jobb volna, ha meg tudna szépen, csendesesen halni a nyomorult. A fiát, Pistát, kivitték a frontra. Hiába volt minden költség, minden protekció, a németek között harcol, valahol hetven kilométerre Páristól. Na, Párisba sohasem teszi be a lábát, hacsak nem mint rokkant, sebesült vagy hadifogoly.

— Hát akkor miért nem kötünk békét?

— Nem erről van szó. Folytassuk csak, mi történt magunkkal. Ágnes és te szép pénzt kerestetek az élelmezéssel.

— Ne is beszélj erről.

— De csak hadd beszéljek. Szép pénzt kerestetek. Jött azonban egy intendáns, akinek szintén voltak özvegyasszony rokonai és az felfedezte, hogy ti két dekával kevesebb húst adtok a lábbadozók-

nak. Rosenthalt lecsukták, Sebastianiné kiszökött Svájcba a szereplőjével, Grónayné Péterffy Klema és Keresztess Andrásné, Grónay Ágnes dolgairól az újságok hétszámra írtak gyalázatos cikkeket...

— Mi ártatlanok voltunk.

— Biztos vagy benne, édes Klemicám?

— Felmentettek.

— Fel.

— És a rágalmozó újságírókat elítélték.

— El.

— No?

— És a Grónay név, Keresztess kúriai bíró becsületes neve és a Péterffyék ősi szép, magyar neve újságba került. És tegyük fel, hogy a beteg katonák nem kaptak két dekával kevesebb marhahúst, meg lehet azt bocsájtani, hogy két hétig a mi kutyabőrös oklevelünkbe törölték sáros csizmájukat tintásujjú újságírófickók?

— Ez nem bűn, csak szerencsétlenség.

— Bánom is én, hogy nevezik ezt. Bűn és szerencsétlenség...

Nem gondolod, hogy a védőügyvéd tragédiának mondja azt, amiért az ügyész öt évi fogházat javasol? Mi? Én úgy képezem a dolgot, hogy az élet nem disztिंगvál ilyen élesen és ha a nyomorult, a beteg, a szegény, a megcsalt, a meggyalázott ember lejtőre kerül, két szál keskeny deszkán csúszik le a mélység felé: az egyik szál a bűn, a másik a szerencsétlenség.

Klema lehorgasztotta fejét és sokáig hallgatott. Az öreg Péterffy Gyula félig kihörpöntette feketekávés csészéjét s újra feltöltötte konyakkal.

— Klema — szólalt meg nagysokára — hol vannak a gyerekek?

— Kikről beszélsz, Gyula?

— Hát Ágnes gyerekeiről. Úgy hallom, hogy Péterke önként jelentkezett.

— De nem vált be.

— Persze. Tizennyolc éves és olyan nyeszlett, mint egy girhes macska. Még ágyútölteléknek sem jó... És Klárika?

— Klári letette az érettségit.

— Péterke meg a hetedikben mindenből megbukott.

— Elég baj.

— És ezek ikrek! Csodálatos. Mintha a természet is látná, hogy most nem érdemes a férfinemre gondot fordítani. Úgyis vágóhídra viszik. De annál pazarabbul látja el testi-lelki fegyverekkel az aszszonyokat.

— Igaz. Klári gyönyörű, fejlett, okos, erős, mint egy huszonöt éves viruló menyecske!

Gyula újra feketét és konyakot öntött a csészéjébe.

— Érdekes. Mintha csak tudatosan kategóriákba osztana bennünket a fátum. Mi, öregek már túléltük magunkat. Nekünk semmi

keresni valónk nincs ezen a földön. Az élet delén álló generáció önmagát teszi tönkre a háborúval és halálra ítélte a fiatalságot is, amely vagy elvérzik, vagy elrothad ebben a gyilkos és dögleletes atmoszférában. Az egyetlen remény: a legújabb generáció, amely csak most, vagy még csak ezután virágozik ki az elkorhadt fa valamelyik ágán: s ezért széppé és erőssé formálja a nőt, aki megszüli az új embert, az új boldogot, a világ új urát... Ezért az ikrek közül a leány pompás, daliás, életerős, ragyogó példány, a fiú csenevész, vagy koravén élősd.

— Ágnes gyermekeinél csakugyan így van. De ha optimista volnál, az is vigasztalna, hogy ha már az egyik gyermekkel ennyi baj van, mindenért kárpótol a másik.

— Én azonban őt is nagyon féltém.

— Ugyan? Klárikát?

— Igen. Túlságosan korán kivirágozott. Túlságosan szép. Túlságosan okos is... mindig baj az, ha a leány időnek előtte fejlődik: ezer veszedelem várokozik rá abban a sötét és buja erdőben, amit egyrészt a saját fantáziája, másrészt az élet szennyes keze ültetett köréje. Hallom, hogy az orvosi pályára készül.

— Nem helyesled?

— Nem szólhatok bele. Öreg, ostoba, maradi magyar ember vagyok. Én a leányokat legszívesebben otthon tartanám az édesanyjuk szoknyája mellett, amíg csak el nem jön értük a mesebeli királyfi és el nem viszi őket a várkastélyába. Vén számár vagyok! Persze. Nem tehetek róla. A leányok felől csak a szívemmel tudok gondolkodni; féltém őket; reszketek értök. Lehet azonban, hogy így még többet ártanak nekik, mintha rábírom őket a maguk erényeire. Valószínűleg vén számár vagyok.

— Nagyon férfiszemmel nézed a világot.

— De hát hogyan nézzem? Minden férfi férfiszemmel nézi és szegény asszonyaink is csak a férfiszemnek akarnak tetszeni... még a becsületük, még az életük árán is. No nézd! A háború kitörése óta az asszonyok nagyrésze — s épen a fiatal, a feleségnek, szeretőnek, anyának való része — felszabadult a férfi zsarnoksága alól és nem tud mit kezdeni a szabadságával.

— Dolgozik.

— Mit? Betegeket ápol? Betegápolásból és cigarettaszűrésből nem egészség, hanem válópörök és törvénytelen fattyúk tömege születik, vagy legjobban esetben sok meggondolatlan s értelmetlen gyermekházasság. A lakások kiürültek, a férfi a frontra vonult és helyét elfoglalta a szobaúr, aki az asszonyt elviszi kávéházba és megtanítja inni.

— De vannak komolyan dolgozó nők is, ne feledd, Gyula.

— Én ezen sem tudok ujjongani, Klema. A magyar asszony a háború kitöréséig a családban élt — most lett fogalommal a családfenntartó nő. Ezen is csak szomorkodni tudok. Még a fenevadaknál is a hím tartja el a nőt, amíg az a kölykeit szoptatja. Magyar asszony csak akkor fogta

meg a kapa-kasza nyelét, ha özvegyiségre jutott. A családfenntartó asszonyból rendesen kivész a nő és az anya. Nem való az feleségnek, de még szeretőnek sem. Dehát én vén számár vagyok . . .

Gyula bácsi haragosan töltött konyakot a feketekávéjába. Klema csengetett és az öreg vármegyei hajduval, aki most az inas szerepét játszotta a Péterffy-penzióban, leszedette az asztalt. Gyula bácsi elszundikált az öblös karosszékekben, Klema pedig kezébe vette a friss délutáni lapot. Csak a nagy címbetűket futotta át.

Az államvasutak gépgyárában zavargás tört ki. Féltucat embert leterítették a Mannlicher-golyók. Általános sztrájk. Megalakult a munkástanács. Németországban összeesküvést fedeztek fel a háború ellen — a katonák között, a csehek árulása következtében a Piavenál súlyos veszteségeket szenvedtünk, a részvénytársaságok egyre-másra emelik alaptőkéjüket, a tőzsdén tombol az értékpapír-hossz és a háború tizenöt milliárdjába került eddig az országnak. A kávéházban azonban csak szacharint szabad adni a pótkávé mellé, egy péket becsuktak, mert titokban fehér kenyeret árult és Karlsbadban hús koronát adnak egy kiló magyar lisztért.

— Azt hiszem, itt a világ vége — gondolta Klema és fordított egy lapot. Ott az orosz forradalomról volt szó. A breszt-litovszki békeszerződés okiratait kicserélték Bécsben, Mirbach gróf moszkvai német követet és Eichhorn főparancsnokot meggyilkolták s híre jár, hogy Miklós cárt egész családjával egyetemben kivégezték.

— Pedig hogy örültünk, hogy a németek forradalmat szítottak az orosz hadseregben — gondolta összerezzenve Klema és eszébe jutott, hogy rémhíreket beszélnek a mieinkről is. Piavenál a bakákat csak pergőtűzzel lehet rohamra kényszeríteni, az orosz fronton magyar és orosz tisztek együtt magyaráztatják Lenin tanításait, Pécsett nyolc tisztet lőtt agyon a kaszánya udvarára vezényelt menetzászlóalj . . . Istenem, ebből itt is forradalom lesz, ha még sokáig tart ez a gyűlöletes, céltalan vérontás.

Aztán megnézte a hetedik hadikölcsön hirdetéseit és elhatározta, hogy minden pénzen hadikölcsönkötvényt vásárol. Sokan azt mondják ugyan, hogy jobb volna a pénzt aranyba fektetni. De ez ostoba és hazafiatlan beszéd. Ha a hadikölcsön nem lesz jó, akkor a pénz sem lesz jó, maga az állam sem, akkor mindennek vége, hitelnek, tőkének, kamatnak, embernek, életnek, mindennek vége és az aranyat, ha garmadában van is, nem lehet megenni s nem lehet vele befűteni.

Vagy nem jól teszi talán?

Lehet. De kitől kérjen tanácsot, kihez meneküljön? A férfiktól semmiesetre sem! Azok most vagy verekesznek, vagy bankot alapítanak, vagy politizálnak. A Péterffyek között már alig van férfi. Az öregek csak morognak és a régi jó világ után siránkoznak; Miklós báró, amióta elvesztette vagyonát a kártyán, nappal alszik és éjjel tivornyákban és apró hazarderiakban keres vigasztalást. Keresztess

András nem számít, a Keresztess-fiúk egyike a fronton van, a másik még gyermek — kétségbeejtő ez s ő asszony létere úgy érzi, hogy hamarosan összeroskad a felelősség borzasztó súlya alatt...

— Eh, hiába, elveszett itt minden. Elveszett ez az egész élet, nem maradt meg semmi, csak a pénz, amely biztosítja az ember mindennapi kényelmes, biztos megélhetését... még hálát adhatok az Istennek, hogy ezt a sok gyámoltalan, koravén gyereket és gyerekessé vált aggastyánt a tenyeremből tudom etetni bőségesen, gond nélkül, holtuk napjáig a háború kegyelméből. A többi az Isten dolga.

Klema, ebben megnyugodott és kiment a konyhába, hogy a szakácsnéval megbeszélje a bevásárlásokat.

*

A Péterffy-penzióban megállt minden élet. Háború van — minden kérdést ezzel intézett el mindenki s kezdtek berendezkedni arra, hogy ez örökké így lesz. Mindennap drágább minden. Klema telket akart venni a Lágymányoson és egy kis házhelyért 6000 koronát kért a tulajdonos, rettenetes ár, de a kaszinókban bankemberek és hadiszerszállítók egy este húsz-harmincezer koronát nyernek vagy veszítenek. A kórházak tömve vannak, a gyermekek züllötten csatangolnak az utcákon, a nyomor nőttön nő, mindenütt béna katona, utcai koldus, elbukott asszony, hajléktalan menekült, dezertor, orosz hadifogoly, gyászoló árva és tivornyázó özvegy. Nem baj. Ez már így van, ilyen a háború, így is lesz örökké, mindenki éljen, ahogy tud, mentse a maga bőrét, építsen egy kis Noé bárkáját s vigye be oda, akiket szeret. Akinek még egy csepp esze van, az minden módon és minden lelkiismeretfurdalás nélkül annyi pénzt harácsol össze, amennyit csak tud, csak magának és a családjának, vagy a szeretőjének. Az erény és tisztesség ma már gyáva és bűnös könnyelműség, jótékonyságról már senki sem beszél, csak általános választási jogról, leszerelésről, különbékéről, földosztásról, Mitteleurópáról — s közben diákleányok, felmentett katonák, rokkantak és szökevények a bolsevizmus, kommunizmus és szindikalizmus tanait terjesztik. Hiába. A város megrakva katonasággal, a háború örökké tart, neki dolgozik a paraszt, a gyáros, a munkás, az író, a művész, a pap, minden a háborúért van, az asszony is a háborúnak adja oda testét, neki szül katonát, érte csalja meg az urát, érte hagyja el anyját és apját, a hajnal a háborúnak vet és az este neki arat, érte kel föl s érte nyugszik le a nap... Háború lett az emberiség életéből, vér és iszap, fejlődés, állóharc, bűvárhajóharc, forradalom, gyilkosság, vas-kereszt, Mária Terézia-rend, új bárók és naponta ezer meg ezer új sír a temetőben és ez így van, ezen nem lehet változtatni, ezután már csak ilyen lesz az élet...

És a háborún kívül nincs is és nem is történik semmi. Az öreg Krisztina néni most is a hatvanas évek báljairól beszél. Miklós kártyázik, Sándor a régi jó idöket siratja, Gyula a genealógiai táblázatokat

bújja, Lajos szidja a pecsovicsokat és naponta többször kijelenti, hogy egy Kossuth Lajos kellene ide rendet teremteni. Az új lakók, Keresztess András és családja, egész nap a fronthíreket lesik, mindössze annyi történt, hogy Grónay Barnabás, Ágnes bátyja, aki Lyonban volt internálva, Pejachevich gróf horvát bán kíséretében hazajött s magával feleséget hozott, — inas és szobaleány gyanánt szerepeltek a horvát bán mellett — egy csinos francia asszonykát, két apró gyermekkel. Tahát Barnabás is itt van, de a penzióban nem igen látja senki, mert nappal alszik és éjjel dolgozik. Irja az emlékiratait és verseket meg regényeket fordít. Nem tud ugyan más nyelvet, mint csak a magyart és egy kevés franciát, amely most ragadt rá Lyonban a feleségétől, de ő adja a lapoknak a legszebb olasz, angol, orosz és német fordításokat. Emlékirataiban fogja majd tudtára adni a világnak, hogy ez mind az ő eredeti műve s valamennyit a munka őrjítő lázában, koldusnak is kevés alamizsnáért, borraivalónak is arcpirító hitvány garasokért szállította a külföldi csemegére éhes irodalombarátoknak. Emellett valóságos aszkéta életet él e sisiphusi munka martíromságában, makacs erőlködéssel, hogy favágással keresse meg egy ötszázholdas földesúr havi szükségletét.

Barnabás csak reggel hagyja abba a munkát, akkor lemegy a Múzeum-körút egy kávéházába. Csak ott tud reggelizni. És a legjobb barátja Keresztess Péter, a gimnazista.

*

Furcsa kép ez nagyon. Erős, csontos, szőke, ritkahajú, villogó fogorú, lázas szemű az egyik, a másik meg csenevész, vézna gyermek, sáppadt, törékeny, barna, csapzott hajú, lányos képű, csak a szemük villogása és a taglejtésük teszik őket egymáshoz hasonlatossá. Grónay Barnabás és Keresztess Péter.

Az öregebbik halkán, dörmogve beszél és hosszú fehér, sovány ujjáival többször végigsimítja kopasz homlokát. A fiú görnyedt háttal, egymáshoz szorított térdekkkel, könyöklő karjaival az asztalra hajolva, úgy ül ott, mintha lázban dideregne.

— Bolond vagy, fiam — korholja az öreg. — Most már semmi értelmé sincs a hősködésnek.

— Nem is azért...

— Hát...

— Ott legalább szépen elpusztulhatok — suttogetta a fiú.

Az öreg az asztalra csapott.

— Adta teremtette! Megmondom az anyádnak, hogy nadrágoljon el! Tizenhétéves az istenadta kölyke és már el akar pusztulni. Mi az? Megbuktál a vizsgán?

— Meg.

— Nem mersz hazamenni?

A fiú gúnyosan legyintett.

— Nem gyávaságból. Mitől féljek? Boldog volnék, ha egy nyaklevessel el lehetne intézni a dolgot. A gyalázat, a szégyen, az fáj, Barna bácsi.

— Megesett ez másokkal is, öcsém.

A fiú egészen közel hajolt öreg barátjához s összekuporodva, dideregve, lázasan suttopta:

— Az én életemnek sem értelme, sem célja, sem tartalma nincs.

A másik elnevette magát.

— Fiam, te nagyzási mániába estél. A te életednek igenis van értelme és célja.

— És pedig?

— Az, hogy letedd a pótvizsgát.

A fiú lemondóan legyintett és kétségbeesve roskadt hátra a szék támlájára.

— Vagy úgy? Nem tetszik velem komolyan beszélni? Hát Barna bácsi éretlen suhancnak tart még?

— Azt nem — vigasztalta Barnabás a fiút — de nem szeretem a nagyképüsködést. Te még nem tudsz igazán szenvedni és nem tudod, hogy mi fán terem a szerencsétlenség. Valld be, neked jól esik, hogy boldogtalan lehetsz.

— Utálok az életemet — fakadt ki a fiú.

— Te utálod? Hát akkor mit szóljak én?

— Barna bácsinak van, akit szeressen... Feleség, két gyermek...

Barnabás haragosan összeráncolta homlokát.

— És neked nincs, akit szeress? Hát apád?

— Az élőhalott.

— Anyád?

— Az csak sírni és korholni tud.

— A testvéreid?

— Lenéznek és megvetnek, mint egy rühes kutyát.

Az öreg úr fölemelte a mutatóujját.

— Na-na, vigyázz, ne káromold őket. Mindenki szeret és mind aggódik érted... csak egyetlen ember van a Péterffy-házban, aki ellenséged.

— Tudom, mit akar mondani. Hogy én magam vagyok az. Lehet. Mindegy. A lényeg az, hogy tűrhetetlen a helyzetem köztük.

Barnabás megsajnálta a fiút.

— Péter fiam, hallgass rám, gyere haza, aludd ki magad, kérj az anyádtól bocsánatot és feküdj neki a matematikának.

Péter szeméből kicsordult a könny.

— Nem tudok tanulni.

— Hát mit akarsz, szerencsétlen flótás?

— Szabadságot! — lihegte a fiú. — Hagyjatok magamra! Majd eligazítom én a magam sorsát.

Az öreg csak ennyit tudott mondani:

— Úgy.

— Igen — kapta fel a fejét Péter. — Én tudom, hogy mi van a lelkemben. Én nem tanulok tovább ostoba gyerekleckéket, én bele akarok nézni az Élet nagy misztériumába.

— Ahá! — nevetett Barnabás — szerelmes vagy, kölyök. — Azért szavalsz ilyen bombasztikusan.

Péter keserűen húzta félre szájaszélét.

— Azon már túl vagyok. Torkig vagyok velük. Gyalázatosak valamennyien.

— Kik?

— A nők.

Barnabás fölnézett a cifra mennyezetre és füttyörészni kezdett. Azután csak úgy magamagának dörmögte.

— Hát ez az. Ha még csak tizennyolcéves az ember, az egész női nemet felelőssé teszi azért, hogy megcsalta egy hitvány kis erdélyi cselédleány.

Aztán a fiú felé fordult.

— És mit kezdenél a szabadsággal?

— Megmutatnám az emberiségnek, hogy mi lakozik bennem.

Barnabás meghökkenett. Ez a fiú egzaltált és fantasztá képzelőtehetségével áldozata lett bizonyos köröknek, akik nem a háborúban, de a háború ellen akarnak mártírszerepet vállalni. Sokat beszélnek már a forradalom földalatti szervezkedéséről s azok, akik csinálják, bizonyára ilyen kúsza és ártatlan lelkeket keresnek, hogy odadobják magukat az első barrikádharok sortüze elé. A forradalomnak is szüksége van ágyútöltelékre.

Barnabás komolyan megrémült.

— Valami bolondságon töröd a fejed? — kérdezte aggodalmasan.

— Nem — felelt a fiú égő szemmel, átszellemülve, mintha hitvallást tenne legszentebb titkairól. — Amit én akarok, az Barna bácsi előtt nem idegen és nem érthetetlen.

— Kíváncsi vagyok.

— Barna bácsi író — suttogta Péter magyarázatképen.

— No és? — kérdezte Barnabás és gúnyos, fájdalmas és szégyenkező kézlegyintéssel hozzátette: — és ha író volnék? ...

— Hát én is az leszek. Író, igen, költő és művész ... semmi és senki, csak minden és egyetlen ... az igazi, az első, a mindenkifelett való író vajódik bennem, édes Barna bácsi.

Barnabás végighúzta csontos fehér kezét a homlokán, nagyot sóhajtott és titokban megvigasztalódott. Ez nem olyan nagy baj. Tizennyolcéves fiúk mind lángelméknek képzelik magukat, akik a világot valamiféle módon meg fogják váltani. És ez így van jól. Valószínűleg ez az oka annak, hogy a világ szekere mégis csak halad. De aztán önmagára gondolt és keserű lett a szája íze. Bánatosan oldalra hajtotta a fejét, mint aki egy régi, de hűtlen szeretőjére gondol, akit

sokáig gyűlölt, aztán szép lassan megbocsájtott neki, de titokban tovább is és mindig és örökké szerelmes lesz bele. A hangja elérzékenyedett s mint a boldogtalan szerelmesek szokták, rágalmazni kezdte magát a szerelmet.

— Nem jól van, gyerek — iparkodott rideg és tekintélyes lenni. — Épen nekem mondd? És épen tőlem akarsz véleményt hallani? No, erre alaposan ráhibáztál fiam.

— Barna bácsi is íróember.

— Restellem is nagyon. Semmit sem szégyenlek az életemben, pedig sok mindent nem úgy csináltam, mint a hogy észszerű lett volna, csak azt az egyetlen egyet, hogy író vagyok, öcsém.

— Nem mondja komolyan — hökkent meg a fiú.

— Becsületszavamra.

— És ugyan miért?

— Miért. Először és századszor és végezetül azért, mert nincs igazuk az elemi iskolai könyveknek, hogy úr ír, mert úr nem ír, ha helyes esze van, úr nem ír, ha ad valamit a maga méltóságára és úr egyáltalán nem ír, pénzért pedig soha, semennyiért és senki kedvéért sem.

— Tréfálni tetszik.

— Eszem ágában sincs. Úr pénzért nem nősül, nem szeret, nem táncol, nem mutogatja magát, és nem ír, mert az nem úri tempó. Úri passió olvasni, képet vásárolni, muzsikáltatni és széplábú táncosnőket nézni.

— A művészet magasztos dolog.

— Ellenkezőleg : aljas megalázkodás.

— De kérem . . .

— No-no, a művészet nevében ne küldd el hozzám segédeidet. Nem úgy értettem a dolgot, mint hogyha rablógyilkosságról vagy sikasztásról szólnék. Nem. Azt akartam ezzel mondani, hogy művésznek lenni martíromság, de aljas martíromság.

— Szörnyűség! — sopánkodott a fiú és székét kissé távolabb húzta Barnabástól, mintha attól félne, hogy ez a belpoklosság ragadós lehet.

Barnabás azonban rendületlenül tovább gyötörte magát a reménytelen szerelem mazochizmusában.

— Irni annyit tesz, édes öcsém, mint kitárni legbensőbb énkünknek, legtitkosabb bűneinknek, legfrissebb sebeinknek és legszemérmelennebb vágyainknak titkát. Sírás és jajveszékélés, énekes koldusok tragikus arcfintorgatása vagy gyermekes ujjongás olyan örömök felett, amelyeket felnőtt és komoly ember észre sem vesz.

— De hát, szörnyű cinizmus ez, kedves Barna bácsi.

Barnabás oda sem hallgatott, mit beszél a gyerek.

— És amellet szörnyű erőfeszítés, küzdelem a formával, az anyaggal, a nyelvvel, valóságos favágó munka, csupa verejték, tépelődés, kísérletezés . . . úr nem ír fiam, az úr cselekszik, szemlélődik,

politizál, katonáskodik, banküzletet vezet, lelkipásztorkodik, földet túr, államot kormányoz, kereskedik, utazgat, gyönyörködik, maece-náskodik, bogarakat gyűjt vagy szerelmeket... az író kiáll az utca-sarokra és illegeti, kelleti, kínálgatja, sajnáztatja, vagy utáltatja magát, nem is a testét, hanem az egyetlen, szent, halhatatlan félbolond lelkét...

— Szent Isten...

— Ne szólj közbe szívem... ez még semmi, akkor még nincs baj, ha ez a céda és tragikomikus lélek csakugyan szép, megbámulni vagy megkívánni való, ha nem csak ríni, hanem rikotni is tud, ha nem csak lelkendezni, hanem elragadni is tud, ha nem csak nevetséges, hanem fenséges is egyben, egy szóval, a teremfáját, mit cifrázom a szót, ha csakugyan genie, — akkor még hagyján. De a legtöbb csak hóbortos és buta műkedvelő, esetlen pojáca, vagy nagyképű számár, tudatos szélhámos vagy együgyű szajkó, aki megrészegül a saját rikácsolásától, aki ezerszer felönti a felhigitott lőrét, aki tilinkón akarja játszani Beethoven szimfóniáját. Ó, ezek a szegény, maguknak hazudó infantilis kéjelgők, falusi orákulumok, asztaltársaságok rímfaragói, művelt szarvasmarhák, holdkóros kleptomániákusok, akikről mindenki tudja, hogy minden gondolatukat rosszul eltorzítva löpják, egyedül csak ők nem sejtik, hogy az arany is sárrá vált a tenyerükben... óh az én boldogtalan, egyetlen életem... nekem beszélsz, kölyök?

Péterke rémulten bámult öreg barátja dühtől és fájdalomtól eltorzult arcába. És egy szót sem hitt el Barna bácsi tirádájából. Péterke tudta, hogy ő jobban tudja. Barna bácsi még csak az ötven körül járt, de ő már elmúlt tizennyolc esztendő.

Szólni azonban nem mert, mert tisztességtudó fiú volt Péter. És szóltalanul engedelmeskedett, amikor Barnabás rámondott.

— Most pedig vedd a kalapodat és gyere velem, gyerek.

— Hova? — kérdezte csak úgy a szemével Péter.

— Haza. Az édesanyádhoz.

És Péter vékony lábait szaporán szedegette hórihorgas, tagbaszakadt, görnyedt öreg barátja balján.

*

A penzió jobbszárnyán, a harmadik ajtón réztábla csillogott: Keresztess András, kúriai bíró.

Pedig csak egy beteg ember feküdt ott, több, mint egy év óta. Keresztess Andrást a belgrádi katasztrófa után kúriai bírói címmel nyugdíjazták, de ő, szegény, már nem tudta, hogy méltóságos úr lett. Majdnem egész nap aludt. Most is.

Ágnes megtörölte a beteg verejtékes homlokát és egy ideig aggódva figyelte, hogy ébren van-e még. András egyenletesen, mélyen lélegzett és lehúnyt szempillái beárnyékozták borostás, sovány arcának viasz-sárga bőrét.

Alszik — gondolta Ágnes és az ablakhoz ült, a kézímunkájához. Már alig járt ki a beteg szobájából. Egész életét ott töltötte a mellett a szegény lerongyolódott lelkű emberroncs mellett, hogy levezelje az ellene elkövetett bűnt. Szép, magas termete neki is megroskadt, arcát most már nem fehéritette, szép volt még most is, de csak szép matróna, most kezdett hasonlítani az édes apjához, akiről öt esztendeje semmi hírt sem kapott.

Öt esztendő! Istenem, mi minden történt öt esztendő óta! Sok minden történt? Nem. Csak két szörnyű esemény, csupán csak kettő. Az egyik, hogy a fiát kivitték a frontra, a másik...

Ágnes megborzongott. Eszébe jutott az a szörnyű nap... nagypén-tek... a királyi bérpalota, a főhercegasszony udvarmesterének, az ezredesnek elsőemeleti szőnyeges, selymes, brokátos, undorítóan buja és dögletesen illatos legénylakása... az a félóra, amit ott fenn töltött... Ágnes megborzongott, ahogy végiggondolta. Amikor becsöngetett hozzá, akkor már azt sem tudta, hogy mi történik vele. Egészen elvesztette lelkét, már csak az idegei játszottak vele, martaléka lett egy évtizedekig lebilincselte, elfojtott önsuggestiónak, hogy neki meg kell izlelni a bűnt is. Inas erőszakkal be és bizalmas alázatossággal jelentette neki, hogy a gazdája nincs honn, de minden pillanatban várja.

Nem tudja, hogyan támolygott be a szobába s hogy ült le egy kis kanapéra, egy nagy meztelen asszonyt ábrázoló régi kép alá.

Nem volt otthon... és ő várt. Hogyan lehet ez? Megvárakoztatták és ő nem háborodott fel, nem szaladt el onnan, leült és várt. Egyszerre csak megszólalt a telefon. Emlékszik, hogy erre soha sem érzett ijedség fogta el. Mintha az a telefon élő lény lett volna, aki gúnyosan és megvetőleg nézi őt, a várakozót, a szemérmertlent és... úgy érezte, hogy a nyilvánosság előtt, valami szégyenpadon ül, a telefonon keresztül összeköttetésben az egész világgal, amely most aljasul, de jogosan kineveti őt. Megrezzent. Mit kell most tennie? Vegye fel a kagylót s kérdezze meg, hogy ki keresi őméltóságát? Elpirult erre a zavart, gyerekes és ostoba gondolatra, de hirtelen észébe jutott, hogy hátha maga az ezredes telefonál?

Halkan besurrant az inas.

— A telefon? — kérdezte bizalmaskodva és Ágnes nyakig pirult, hogy az inas meg meri szólítani.

Biccentett.

Az inas felvette a kagylót.

— Halló. Parancsára. Igen is. Negyedórája. Igenis. Azonnal.

Ezek a szavak bevésődtek az emlékezetébe, kitörölhetetlenül. Mindegyik szó korbácsütés volt az ő vérvörös, szégyenkező arcán: Az inas tiszteletteljesen feléje fordult.

— Őméltósága kéreti a nagyságos asszonyt.

Hát csakugyan ő volt.

Odavánszorgott a telefonhoz. Az ezredes meghatott hangja a telefonon keresztül is forrón és égetően búgott. Elmondta, hogy a főhercegnasszony hirtelen magához hívatta. Remélte, hogy a megbeszélte időre vissza tud jönni. Bocsánatot kér. Nagyon szerencsétlennek érezi magát. De . . .

Nos, arról volt szó, hogy ő szépen menjen haza, az ezredes nem ér rá.

. . . Ágnes letette a himzést. Kezébe temette az arcát, amely még most is égett a szégyentől és fájdalomtól. Őt odarendelték, egy idegen férfi lakására, megvárakoztatták, a cselédség végigmustrálta, megmérte és osztályozta . . . végül elküldték haza. És aztán? Aztán megmozdult a föld, megrázta a házakat, a templomokat, az utcákat és kökövön nem maradt az általános földindulásban. Leomlott az égboltozat, a csillagok leestek az égről, kigyulladt az egész világ és ő ott égett az égbe lobbanó tűzoszlopok között . . . Megundorodott magától és az egész élettől: a szívéből csöpögött a vér: igen, majdnem megőrült dühében.

Hazarohant. Otthon néma, meredt arcok fogadták. Mi ez? Ezek már tudják az ő gyalázatát? Nem. Nem arról volt szó. Klema karonfogta és bevitte a maga szobájába. Nem tudott szólni az izgatottságtól és félelemtől. Klema is csak hang nélkül nyitogatta száját . . . aztán berohantak hozzá a gyerekei, sírva, jajveszékelve, sikoltva rohantak meg őt és a nyakába borultak. Azt hitte, hogy az egész világ megtébolyodott, vagy az utolsó ítélet napja elérkezett, az utolsó ítélet, amelyen a gyermekek megsiratják a bűnös anyát.

Nem arról volt szó. Klema nagynehezen el tudta sírni a tragédiát. Belgrádban merényletet követtek el a katonai bíróság ellen és András agyonlőtték. Igen, úgy közölte ezt a délutáni újság, az értesülés rossz volt, de a merénylet megtörtént, András fejlődést kapott, nem halt ugyan bele, de gyógyíthatatlanul nyomorék lett, valóságos élőhalott, aki elvesztette emlékezőtehetségét, visszasüllyedt egy ötéves gyermek lelki nivójára, aki azóta egész nap játszik, mohón falja az elébe tett ételt, cukrot szopogat, elcsámcsog és minden semmisségen sírva fakad, vagy felhahotázik. Irtózat és szívszakadás csak végignézni is. És már véresen, átlőtt fejjel, öröknyomorúságra ítélve ott feküdt Belgrád valamelyik barakk-kórházában, amikor ő meg akarta csinálni! Szörnyűség még rágondolni is. Itt van a földön két ember, egy szép, hatalmas és hűséges férfi és egy imádott és becézgetett asszony, akik hűsz esztendőn által melegedtek egy tiszta szerelem fészékében, három édes kis madárfiókájukat Isten nevére, a becsület, a családi élet szentségére tanítgatva — és a huszonegyedikben az egyik vérbefagyva fetreng a halál torkában, a másik ezalatt . . . nem, nem, erre még gondolni is fürtelem, ő bizonyára visszaretent volna az utolsó lépéstől, Istenem, engedd, hogy ezt el tudjam hitetni magammal! . . .

Ágnes homlokát most is kiverte a verejték s egész testében reszketett az önutalattól. De annyi bizonyos, hogy abban a pillanatban megöregedett. Abban a szörnyű pillanatban összeomlott benne az asszony s ami életben maradt belőle, az csak a gyermekeiért reszkető anya. Ezt a nyomorék, szerencsétlen embert már nem lehet megcsalni; ez már nem tud büntetni, ez nem egyenrangú fél és ő már nem kíváncsi többé az élet titkaira. Ime itt a megfejtés: a halál.

Az ezredes egy hónapig nem jelentkezett; volt benne annyi tapintat, hogy nem mert hozzányúlni az élő ember özvegyének sebesült lelkéhez. De aztán újra kísérletezett. Hiába. Ágnes már akkor nem érezte asszonynak magát. Az Isten csakugyan csodát tett, hogy megmentse őt az elbukástól: csodák, úgy látszik, még mindig történnek, de meg kell fizetni érte egy egész élettel.

Ágnes azóta semmivel sem foglalkozott, csak a betegével. Az élelmezési vállalatnak többé feléje sem nézett. Nem érdekelte a botrány sem, amikor Sebastianiné szökése és Rosenthal letartóztatása után az ő nevét meghurcolták. A pénzét Klema gondjaira bízta. Nem tett egyebet, mint levelet várt és levelet írt katonafiának, sírt a kisebbik fia könnyelmű és züllött életén, vigyázott Klára leánya testi-lelki épsége fölött és imádkozott, hogy meg ne büntesse őt Isten a gyermekeiben: Istenem, óvd meg az én édes, ártatlan kis katonafiamat, hiszen ő semminek sem oka!...

Ágnes az órára nézett. Fél négy... Neki most az Operaházhoz kell menni Klema leányáért. Mária, a fiatal Péterffy Kálmán felesége énekleckéket vett s a család tagjai felváltva kísérték oda és vissza a szép fiatal asszonyt. Így kívánták ezt a Péterffyek, akik minden asszonyt szennyes alkalmak martalékának, üldözött vadnak és férfiak szabad prédájának néztek. Hirtelen magára kapta felöltőjét, hogy Mária elmenjen. Tudta, hogy az ura most legalább két óráig alszik. Tíz perc múlva már ott volt a művészbejárónál. Fel és alá járkált az árkádok alatt és Andrásra gondolt. És reszkető ajkai közül, anélkül, hogy számot tudott volna adni róla, újra és újra suttogó, félhangos szavak buggyantak ki,

— Ó, ha még történnének csodák!

Úgy érezte, hogy a fél, nem, az egész egyetlen, teljes életét odaadná, ha az az ember meggyógyulna. Borzasztó az, hogy akire még olyan nagy szüksége volna egy csomó jó és gyámoltalan embernek, a legjobb, legtisztább és legerősebb férfiú is hogy ki van szolgáltatva a sors örök és mindenható igazságtalanságának.

Majdnem összeütközött egy magas, ragyogó, feketeszemű, de majdnem lenhajú asszonnyal.

— Ah, alig ismertem meg — csicseregte a gyönyörű asszony.

— Jó reggelt grófné — köszönt zavartan Agnes.

Murini grófné volt, az Opera drámai hősnője. Közvetlen a háború kitörése előtt jött haza Amerikából, magyar állampolgár volt, itt maradt

és néhányszor a Péterffy-penzióban is megfordult Mária tea-délutánjain. Ott minden alkalommal elmondta, hogy Amerikából azért jött haza, mert édesanyja, az öreg balletmesterné, súlyosan megbetegedett fehérűségben. Most is ezzel kezdte a beszélgetést.

— Tudja-e, hogy édesanyám túl van a veszélyen?

— Igen?

— Én vagyok a legboldogabb ember a világon.

— Elhiszem — sóhajtotta Ágnes és az urára gondolt.

— És tudja-e, hogy én gyógyítottam meg?

— Mivel?

— Az akaratommal. Csodálkozik? Amerikában ezen nem csodálkoznak. Hallott méltóságos asszonyom valamit a Christien Science felekezetről. Nem? Csodálom. Hát hallgasson ide. Barkeley, Schopenhauer és Kant bölcséletéről hallott? Igen. No ez jó. Hát kérem. A világ csak kép; a mi illúziónk; látszat, a fantáziánk kisugárzott visszfénye, nem pedig Ding an sich, nem valóság, nem tény. Már most a betegség is csak elképzelés, a világ lényegével semmi összefüggésbe sem hozható fogalom, tehát betegség nincs. Nincs.

— Nincs? — reszketett Ágnes szája széle és elképedve nézett a gyönyörű grófnéra.

— Csak hit van és a hit csodákat tehet. Aki hisz a Christien Science apostolaiban, az abban a pillanatban meggyógyul, ha egy megvilágosodott lelkű ember ráteszi a kezét és megszólítja: Egészséges vagy, támadj fel betegségedből.

Ágnes ijedten kapta el tekintetét. Mi ez? Megőrült ez a szép, fiatal, daliás teremtés? Murini grófné azonban megölelte őt és szenvedélyes örömmel folytatta.

— Én már csodálatos gyógyításokat produkáltam. Bostonban avattak a mentális-gyógymód apostolnőjévé. Nem hiszi? Majd elviszem egyszer magukhoz a Monitor egy számát, amely gyógyításaimról közöl tudósítást. De az semmi. Amerikában már mindenki tudja, hogy csak akarattalan, hitetlen és materiális gondolkodású emberek felett tud erőt venni a betegség. Csak az az ember beteg, aki beleegyezik a betegségébe.

— Csodálatos ez! — szepegte Ágnes hitetlenül és mégis egész lelkében felizgulva.

A grófné összecsapta két rózsás, apró tenyerét.

— Csodálatosnak találja? És azt nem tartja csodálatosnak, hogy a hajók a tengeren egymással rádió útján váltanak üzeneteket?

— Ez tudomány — jegyezte meg halkán és félénken Ágnes.

— Az enyém is az — felelte sértődötten amaz. És én a tudományommal meggyógyítottam az édesanyámat.

Sugárzott a grófné szép, okos, lelkes arca és fekete szeméből kicsordult egy könnycsepp.

Ágnes elpirult és kissé szégyenkezett, de lázas hittal kérdezte:

- Hát vannak még csodák?
 — Vannak, azok számára, akik hinni tudnak.
 — Akkor jöjjön el és nézze meg az én beteg uramat, drága asszonyom — susogta Ágnes rimázkodó hangon.
 — Elmegyek és megmutatom önnek, hogy vannak még csodák — felelte a grófné és megcsókolta Ágnest.

Surányi Miklós.

A NAGY VIZEK PARTJÁN.

*Ki multba néz s jövőbe lát,
 Mély víz alól
 Hallhatja jól
 A sorsanyák komor dalát.*

*Idő, nagy tenger, partodon
 A jósdanát,
 A sorsanyák
 Fennhangú álmát hallgatom.*

*A jósdal egyre szomorúbb,
 Míg szaggatott
 Bús dallamot
 A szél szilaj hárfája bűg.*

*S amint a kőd gomolygva száll,
 Közélg, közélg,
 Folyvást közélb,
 Egy néma árnyék, — a halál.*

Vargha Gyula.

KOTORMÁN.

ANAP delelőn állott.

Köröskörül, amerre a szem ellátott, a nyár pihegett s augusztusnak ebben az alig neszelő, lomha lélegzésében a meghasadozott föld és az érett gabona illata reszketett. Az égen mozdulatlan hófehér felhők őrizték az örökkévaló időt, lent, a szemhatáron innen és túl a beteljesedett élet roppant öröme hullámozott. A közelben és a távolban cséplőgépek búgtak, kazlak emelkedtek a magasba, valahonnan elnyújtott kiáltás hangzott s utána a munka tompa egyhangúsága mérte a perceket.

Kotormán, a nagyerejű, a cséplőgépnél állott, adogatta föl a kölöknek, Pistának, a kévéket. Az orruk meg a fülük tele volt porral, a veríték odaragasztotta arcukra a levegőben szálldosó pelyvát. Szó nélkül dolgoztak, a nehéz munka szabályos ütemével, az egyik terhet teher után emelve, a másik folyton ügyelve a gép játékára. A karjuk, a derekuk meg a lábuk lassan zsibbadtra merevedett a szűkreszabott mozgástól s a tüdejükben apró tüzeket csiholt a forróság.

Az egyik részes, nem messze a géptől, földnek támasztotta a kaszát, letörölte homlokáról a verítéket és odakiáltott Kotormánnak:

— Hej na! Lassabban! Nem győzi a kölök!

A Kotormán villája megállott egy pillanatra a levegőben és a nagy mahomet-ember fölnézett a gyerekre:

— Nana! — mosolygott.

Ennyit mondott csak s nevetve földobta a kévét.

A gyerek, Pista, szítt egyet az orrán, aztán a markába köpött s durta megint befelé a búzát.

Ebben a pillanatban a masina fölhördült és búgni kezdett. A következő percben járása lassult s a nagy kerék csöndesen megállott.

Kotormán eleresztette a villát, kifújta az orrát, azután fölszólott a gyerekeknek:

— Légyühecc!

A kölök lekeverködött.

Mire Kotormán, meg ő a kazal mögé értek, a gazda felesége meg a hajadon leány már porciózták kifelé a délebédet. A levest persze csak, kinek-kinek egy bögrével vagy fél szilkével, mert a kemény tarhonya a bográcsban volt, azt illendően körül kellett űlni.

Kotormán szelt a kenyérből és a karajt megfelezte a kölökkel. Magányos, szótalan természetű ember volt, csöndes és borús, mint a téli puszta. Lelkében valami különös, ősidőktől való homállal, amelyben a távoli dolgok képe halványlott, a messzeség, a világ, az élet megfejthetetlen értelme, amit ő együgyűségében nem tudott fölfogni. Noha negyven felé járt, asszonyt még nem ölelt, bujdosó képzelete még nem lelt hazát, a szíve alatt álmok raktak fészket s mulandó, földi dolog nem zavarta ennek a szunnyadó élet-

nek a csöndjét. Az ösztöne legmélyén megmozdult ugyan néha a vágy, ilyenkor azonban csak örömet vagy fájást érzett és elcsitította magában a szelid háborgást. Nagy és minduntalan kicsordulni készülő szeretete leginkább a gyereket óvta. A kölök másunnan szakadt közéjük s a két árva, a magányos férfi meg az apátlan-anyátlan gyermek nagy egyedülvalóságukban titkon összeölelkeztek. Így simogatták gondolatban egymást s ilyenkor úgy érezték, hogy összeér a kezük és végtelen csend örködik körülöttük.

Csöndesen falatoztak s mire jóllaktak, a kanál is feneket ért a bográcsban.

— Nahát, e jó vót — mondta valaki. — Hála lögyön ezér is.

Kotormán köhintett. Azután, mint aki mindenképen meg van elégedve a dolgokkal, elkente a bajuszt.

A kazlak felől kiabálás hallatszott.

— Mi a, na! — figyeltek föl valamennyien.

Nem messze a cséplőtől a béresgyerek puffította kalapjával az egyik kipányvázott lovat.

— Te!

— Nézd csak, nézd!

— Mi lelt, te! — szóltak rá.

A gyerek rájuk sem bojszintott s tovább verte a lovat.

Kotormán odaszólt Pistának:

— Eriggy mán!

A kölök fölugrott és szaladt.

— Né bánd! — kiáltott lihegve a béresre, ahogy odaért.

Ki akarta kapni a béres kezéből az ostort, a karja azonban csak féltűg lendült, mert ebben a pillanatban újabb ütés érte a lovat s az állat fölhányva hirtelen a farát, két hátulsó lábával kirúgott.

— Te!... — ordított Kotormán és talpraugrott.

Késő volt. A rúgás mellen találta a gyereket, aki nem tudta, hogy mi történt vele. Előre lépett, azután arccal a földre bukott.

Fergeteges káromkodással rohantak oda. Legelől Kotormán. A két asszony egy helyben állva, reszkette javszékelt.

Kotormán odaérve, letérdelt és ölébe emelte a gyereket:

— Pista! Pista te!?... — élesztgette.

A többiek lélegzet visszafojtva várakoztak.

— Hun érte?

— A mellyin...

A gyerek száján véres hab szivárgott kifelé, homloka gyöngyözött s kis melle zihált.

— Szójj mán! Hallod-é!... — rázta gyöngéden Kotormán, majd hirtelen vadul fölhördült:

— Vízet! Hozzanak kendtök vizet!...

Hárman is szaladtak.

Kotormán odatartotta a gyerek szájához a vizeskorsót.

— Möghal! Élő Jézus, mingyá möghal, mán lé is hunta a szömit! — sírángozott hátul az asszony. — Segiccsenek rajta kendtök!...

Kotormán hasztalan erőlködött, háromszor is megbuggyantotta a korsót, de a gyerek fuldokolva visszaköhögte a vizet.

A tanya felől a gazda közeledett.

— Gyűjjék mán! Szalaggyon kigyelmed! —könyörgött felé az asszony, ahogy megpillantotta.

A gazda látta, hogy valami baj van, hát most már kocogásra fogta. — Mi az? . . . — lihegett, ahogy odaért.

Az előtte álló két részes hátralépett.

A gazda a kölkökre nézett:

— Hej! . . . — bödült el és lehajolt hozzá.

Rápillantott és rögtön látta, hogy odavan. Hirtelen, szilaj harag zúdult föl benne. Most már fizethet, vagy nyomtathatnak lóval, mert cséplővel szombaticg nem végeznek, akkor pedig, ha engedi, ha nem, viszik a gépet. Így lesz, ha megfeszülnek is, mert a gyereket, hacsak nem akarja magára szabadítani a törvényt, be kell vinni a városba, még pedig rögtön. A koci pedig magától nem mén, ahhoz ember meg ló kell, jómaga vagy valamelyik részes, de akárki vagy akárhogy is, aki behajt, az azalatt nem arat, a ló sem vontat, amíg odalesz.

— Melyik engedte? . . . — hördült föl, csakhogy szelepet nyisson kintzó gondolatainak. — Melyik gazembör vót! . . .

Nem felelt senki.

Kotormán fölállott és a gazdára nézett:

— Be köll fogni — mondta rekedt hangon.

A gazdában háborgott az indulat. Vessen minden, de a gépet nem vihetik. Kotormánhoz lépett és talpra akarta állítani a gyereket:

— Pista? Te? Hun fáj? Hát csakugyan annyira fáj? Te? . . . — szoritotta össze a gyerek két karját.

A kölkök nyöszörgött valamit, de nem lehetett a szavát érteni.

Valamennyien hangtalan, néma megilletődéssel figyeltek. A gondolat, amely szívükről elszállt, nem talált utat s lehullott mellettük a földre. A pusztán, a tanyák és a szalmakazlak körül az élet dalolt és ebben a teli kacagásban, az erőnek és az egészségnek ebben a háborítatlan nagy nyugal-mában idegen és megfoghatatlan volt a halál.

A szomszédban már búgott a gép, az országúton egy üres koci csőrömpölt s a tanya mögött nótába kezdtek a marokverők.

A gazda fogott be.

Az asszony szalmát terített el a kocsiderékban, arra fektették a gyereket. Subával betakarták, aztán a gazda behajtott vele a városba.

Kotormán egész estig szó nélkül dolgozott. Százszor is kihajtott benne a jó remény, nagy és örömteli bizakodását azonban mindannyiszor rögtön elhervasztotta az aggodalom. Az egyik percben maga mellett látta a gyereket, ahogy a kévét átvéve, nevetve lenézett rá és közben tréfásan nyögött az erőlködéstől. De a kép változott, a cséplő mint óriási fekete ravatal sötétlett bele a felhőkbe, tetején a gyerekekkel, aki holtan, mellén imára kulcsolt kezekkel feküdt a dob fölött.

Az ölkerejű ember olyan nyomorultnak érezte magát ebben a tehetlenségben, hogy lassan belesajdult az egész agyveleje. Néma és emésztő vergődésében minduntalan belefogódzkodott valamibe, de a rémület újra meg újra magával ragadta. Leginkább csodára gondolt persze, arra, hogy a gyerek útközben magához tér és megszólal, hogy nincs semmi baja, fordulhatnak vissza, vagy hogy odabent a városban valaki ráteszi veritékes homlokára a kezét, talán épen az a szakállas, aki az ő gyerekkorában az öreg Kardost meggyógyította s most elcsitítja a kölköt is. Nahát, ha az elé kerülne, az talán segítene rajta, mert még ma is tisztán és világosan emlékszik rá, hogy a szakállas úrforma volt, tehát orvos vagy miféle, aki ismeri a bajt.

Éjfélre járt, amikor a gazda megjött és beállt az eperfa alá. Kotormán várta, segített neki kifogni. Nem szólt egyikőjük sem. Amikor Kotormán a lovat bekötötte és visszatért, a gazda megállította:

— Mire möntek kentök?

— A laposba nem maradt sömmi.

A gazda bölintott. A számításban tehát nem esett hiba.

Kotormán szíve hangosan vert. A gazda tudta, hogy nem kérdi, hát fizetni akart a jó hírért.

— Mőgmarad... — fordult vissza a pitvarajtóból. — Aszonták, kiheveri. Kotormán mellét olyan nagy meleg öntötte el, hogy zihálni kezdett bele.

— Hm...

Nem is vette eddig észre, hogy milyen világos az éjtszaka s hogy a csillagok úgy ragyognak, mintha valamennyi mondani akarna valamit. Szél meg olyan csöndes jár, mintha angyalok játszanának a kazlak között.

Lefeküdt, magára húzta a subát és nyomban elaludt. Másnap elsőnek ébredt és egész nap dalolva dolgozott. Egész Szent Istvánig, akkorra be is takarították a gabonát.

Aznap a gazda, amikor a részt kiadta, odaszólt neki:

— Maradna kend?

Kotormán a csizmája orrát kezdte vizsgálni:

— Kommencióra?

— Arra.

Kotormán gondolkozott. Csak úgy méltóságból, aztán megszólalt:

— Hátha kigyelmed így jobbnak gondolja, lögyön, nem bánom.

A gazda kezét nyujtott. Paroláztak, ezzel a dolog el volt intézve.

— Az áldomást mőg majd mőgisszuk...

— Lőhet — rántott a vállán Kotormán. — Hanem előbb egy kis elintéznivalóm lőnne.

— Na?

— Mőgtrobálnám, hátha kiengednék mán. Őleget vót odabent, hát idáig kitelhetőtt neki.

Már mint a kölőknek, aki innen-onnan negyedik hete feküdt a kórházban.

A gazda nem szólt, csak rábőlintott, hogy jó, menjen, aztán otthagyta.

Delet harangozták épen, amikor Kotormán a városba beért. Negyed óra mulva a kórháznál volt. Ott megállott, darabig várt, aztán bebátorkodott. A kerítés mellett kaputos embert látott. Odament.

— Aggyon Isten! — billentette meg a kalap karimáját.

— Aggyon, bácsi!

Kotormán kőhintett:

— Mőgkővetőm. A tekintetős orvos urat keresném.

— Én is az vagyok.

— Az?

— Az.

— Nahát, ha az, akkor tudhattya, hogy mi járta vagyok.

Az orvos elmosolyodott:

— Nem én, bátyámuram, amíg meg nem mondja.

— A gyerek végett gyüttem vóna...

— Melyik gyerek végett?

— Akivel az a baj esött. Akit mőgrügött a lő.

— A Bagi Pista?

— Az a. Az a neve.

Az orvos az egyik épület felé mutatott :

— Nahát, akkor siessen kigyelmed, mert épen az imént láttam. Meggyógyult, tegnap már meg is kapta az obsitot.

Kotormán megindult. De csak néhány lépést tett, akkor hirtelen megállott. A kölök már jött is kifelé.

A gyerek, ahogy megpillantotta, azt hitte, káprázik a szeme és csaknem elsikította magát :

— Mihály bácsi !... — kiáltott odafutva. — Mihály bácsi !... — tárta ki önkéntelenül a karjait.

A nagy ember nem tudott szólni. A gyerek arca megsápadt, megnyúlt, a fél válla pedig megroskadt.

— Na !... — szakadt föl végül is belőle. — Té vagy?...

— Én vagyok... — lelkendezett a gyerek.

Ennél többet nem tudtak mondani s a karjukban maradt ölelés hirtelen fájni kezdett. Néhány pillanatig így maradtak, azután Mihály megszólalt :

— Nahát, akkor mőnnyünk... .

Megindultak.

Kotormán csak most látta, hogy a gyerek nemcsak púpos, hanem fél lábára sánta is. Csak úgy, a kalap alól lesett rá, nem akarta, hogy az észrevegye, hogy figyel. Nem tudta, hogy mi történt hirtelenében vele, valahogy azonban úgy érezte, hogy a teste kihült, mintha a vér elcsordult volna benne s a lábai alatt mozog a föld. Olyan kietlen fájdalom szoritotta össze a szívét, hogy a dolgok összezavarodtak benne s a kórház, a gyerek, meg az, hogy itt van, mind álomnak tűnt fel, amely körül, lent is, fönt is sülyedő határ feketéllik.

A kölök szó nélkül haladt mellette, gyermeki ösztönével megérezte, hogy a Kotormán lelkében világ sülyed lassan alá.

Igy érték ki a városból. Akkor Kotormán megszólalt :

— Möglőnni mög möglőszünk így is, ha mán a Teremtő így akarta... .

Ennyit mondott csak, de a gyerek elérte a szót. A szívét meleg öntötte el, szerette volna a Mihály nagy jóságát már most megköszönni, hogy ne féljen, a dolgot azért ő így is bírja s nem fogja élni a készet, de nem tudta sehogysem elkezdni, hát inkább hallgatott.

Hanem hát akárhogy is törte magát, többé nem a régi volt. Őszre árnyékká fogyott s már csak szédelegve dolgozott. A gazda látta, hogy a szerencsétlen, bármit csinál is, csak bajoskodik, hát a Mihály kedvéért könnyebb munkára fogta.

Igy telt az idő.

Kotormán kettőjük helyett dolgozott, a kölök pedig elgyüszmélte a napot, legtöbbször csak az estét várva, hogy kiülhessenek a kazlakhoz, hallgatni a mély és titokzatos éjtszakát.

Sokszor hajnalig is elvirrasztottak.

— Hej !... — sóhajtott ilyenkor Kotormán, fölnézve a csillagokra. — De kögyetlen szépen ragyognak... .

— Szépen... — mondta a kölök és hátranyúlt a tambura után.

A szerszámot keresztbefektette a térdén, eligazította, aztán csöndesen belekezdett a dalba. A keze alig járt, balját épen csak hogy sétáltatta a húron, jobbával pedig a dalladzót billegtette. A nóta eleinte csak tapogatód-

zott, mintha nem merete volna otthagyni a kazlakat, később azonban, szárnyra-
kapott, belepanaszkodott a csöndbe, utat tört magának a csillagok felé, azután
hirtelen elhalt s eloszlott a megzendült éj'szakában.

Jóformán és igazi vágyuk szerint csak ennek éltek. Az éjszakának,
amikor kigyulladt fölöttük az ég s a kutak, kazlak és tanyák mögött árnyékká
sűrűsödött a csönd. A lelkiük ilyenkor kinyílt s földhözragadt, veszendő árva
életük fölsajdult nagy vágyakozását elbocsátották a mindenségbe, amely
roppant szívére ölelve őket, beleveszítette mindkettőjüket a semmiségbe.
Bátortalan képzeletük, amely leginkább kihunytt világok tengerei fölött bo-
lyongott, ilyenkor lelket lehelt az alvó csodákba és benépesítette körülöttük
az éjszakát.

A kölök vagy tamburázott, vagy dalolt, ahogy Kotormán kívánta,
aki néha odaszólt neki :

— Azt — mondta — azt a bazsaruzsást, de csak úgy, csak té mondd !

A kölök letette a tamburát a földre, hanyattfeküdt, karjait a feje alá
gyúrte és halkán belekezdett a nótába :

*Búza, búza, búza, de szép tábla búza,
Közepibe nyílik egy szép bazsaruzsa,
Ha én el találok mönni,
Ki fogja azt léaralni . . .
Búza, búza, búza, de szép tábla búza.*

Az egyhangú fájdalmas dalt, amelyben az egyedülvalóság sirt s amely-
ben a pusztá elborult, örök csöndje altatgatta a magányosság bujdosó bána-
tát, a gyermek gyenge és vékonyka hangja mint harmatot hullatta szét,
telehintve vele az egész holdfényes éjtszakát.

Kotormán hajnalokig elhallgatta a gyereket és sokszor úgy tűnt fel, hogy
Julis, a leány, ott ül a szérúnél a földön és csöndesen mondja a kölök után
a nótát. Julis, Jánosnak, a másik cselédnek a hajadon leánya volt, sugár,
mint a jegenye, acélos, mint a búza, fehér és illatos, mint a tulipán. Kotormán
egy idő óta gyakran szembetalálta magát vele, de csak úgy, gondolatban
persze, leginkább olyankor, amikor a tanya közelében dolgozott. Hol a vetés
szélén, egészen közel, hol a jegenyék iránt, a messze távolban, hol meg éjjel
a hold udvarában tűnt föl előtte a leány és ilyenkor sokáig nem mert meg-
mozdulni. A látomás természetesen csak pillanatig tartott s valahányszor
lehúnyta a szemét, hogy maradásra bírja, a leány mindannyiszor rögtön
eltűnt. Egy éjjel azután álmában megfogta a kezét :

— Julis . . . — mondta neki.

A leány rámosolygott, azután elszaladt.

Mihály remegett, amikor reggel fölébredt. Délben az istálló előtt a leányba
ütközött. Egyszerre elhagyta az ereje, a torka hirtelen kiszáradt. Szédült,
forgott vele a világ. A kábulat azonban csak pillanatig tartott, mert nyom-
ban utána egész testében zajlani kezdett a vér.

— Hát té? . . . — riadt a hatalmas ember ijedten a leányra.

Az ránézett, elvörösödött és gyorsan hátralépett :

— Ejnye, de mögijesztött kend . . .

Mihály el akarta kapni a kezét.

— Nézd csak, nézd ! — szólt rá szégyenkezve a leány. — Csak tán
nem gyüött rá kendre is a bologya? . . .

Mihály szólni akart, de a torka összeszorult.

Julis darabig várt, azután hangosan elkacagta magát. Nevetve ment a kútig, hogy vizet merjen. Amikor a vödört fölhúzta, odakiáltott Mihálynak :

— Hát azért nem köll mingyá sóbálvánnyá válni!

Szerette volna, ha Mihály utána szalad, hát fölkapta a vödört s futott befelé a pitvarba. Az ajtóból elfulladva visszafordult, hanem Mihályt most már hasztalan kereste, az közben bement egy istállóba. Másnap már ő leste meg az embert s amikor látta, hogy az az ő körül foglalatoskodik, kiment a kúthoz. Mihály háttal állt hozzá, Julis tehát fölhasználta a kedvező alkalmat és a vödört hirtelen leakasztva a rúdról, a tartószőget elhajlította.

— Hát ezzel mög ugyan kinek vót baja? — zsörtölődött, hogy Mihály meghallja.

Az ember megfordult :

— Mi a, na?

A leányt egyszerre meglepte a forróság :

— Valamelyik kölök kiakasztotta a vödört, oszt nem tudom visszatönni, mert utána görbült a szög is.

Mihály odament. Kiegyenesítette a szeget és beakasztotta a vödört. A leány látta, hogy a keze remeg.

Hanem az ember nem szólt.

De este, amikor a többiek lenyugodtak s a tanya elcsendesedett körülöttük, rögtön, már előljáróban a bazsarúzsás nótát akarta. A kölök először tamburán verte ki, aztán eldalolta.

— Na hát, ennél szöbben egyik sé mondja! — szólt Mihály. — Ugyan ki csinálhatta, hogy így eltrafálta.

A kölök Mihályra nézett és elhallgatott. Nem tudta, miért, de hirtelen nyugtalanság fogta el s valami szorongásfélét érzett. El akarta csitítani magában a furcsa félelmet és egy másik dalba kezdett.

— Hm... — szólt Mihály. — Hát ez mán mögén más!

Más. Vagyis nem a bazsarúzsás. Mert olyan nincs több. De miért? — villant át éles fájdalommal a kölkön. Azelőtt sohse mondta Mihály, hogy ez a nóta a legbeszedesebb s hogy a többi az más.

A sejtés, mint ijedt madár, csak fölrebent benne, azután elszállott, hanem ő azt már nem látta, hogy hová. Nem is gondolkozott a dolgon, amikor később lepihentek, behúzta a fejét a suba alá, hogy hamarabb meglepje az álom. Hasztalan erőlködött azonban, nem tudott elaludni, minduntalan rajtakapta magát, hogy a szíve verését figyeli. Pirkadt, amikor végre elaludt.

Másnap Mihály trágyát hordott.

Julis nem tudta, hogy merre jár, úgy déltájban odaszólt hát a kölöknek :

— Hát Mihály bátyád?

— Hord — felelt a gyerek.

A leány szólni akart, de tétovázott, majd hirtelen meggondolta magát és otthagya a gyereket.

A kölök követte tekintetével és egyszerre ürességet érzett a szíve alatt. Ugyanaz a bizonytalan, halvány remegés járta át, mint akkor este, amikor Mihály a bazsarúzsás nótát dicsérte. Váratlanul megszedült. A melle járnai kezdett és kitágult orrlikakkal szívta magába a levegőt. A közeli veszély verte föl benne az állati, ősi ösztön éberségét. Napok óta sirás fojtogatta. Az éjjel azt álmodta, hogy Mihály nincs mellette s holt anyjával üzente, hogy

máshova szegődött el, de nem tudja megmondani, hogy hova. Hát most, a történetek után, egyszerre megvilágosodott benne, hogy Mihály magára akarja hagyni. Hirtelen fájdalomában nem tudta egymás mellé illeszteni a dolgokat s azt érezte csak, hogy elborul körülötte a pusztá, az ég és a föld s ő egyedül áll és nem hallják többé kétségbeesett kiáltó szavát.

Hetekig hurcolta magát a rettegést, akkor egy napon megbizonyosodott. Mihály a jézusi vásárról keszkenőt hozott Julisnak. Szentgyörgy-nap előtt voltak éppen, hát egy este fölsóhajtott :

— Nahát, hónapután kitelik.

— Ki — felelt Mihály. — Oszt jó is.

— Jó?

— Jó.

A kölok térde tompán dobolt a földön.

— Tán máskép gondolta kend?

— Máskép. Ha igaz, hát akkor most már a magam kezire.

Nyilvánvaló tehát, hogy Mihály nem marad. A maga embere lesz. Lehet, hogy már házat is vett, hogy vihesse Julist.

A kölokben láng csapdosott.

A csontjait égette s a gyilkos hőség a tarkójában zszibongott. Lábát meg a karját görcs merevítette és emésztő vágyat érzett, hogy vért ontson, ordítson s azután levágva magát, belemarjon a földbe. A következő percben azonban váratlanul elgyöngült s a lelkében nyomban rá őszi eső eredt meg.

Hajnalig szepegeve sirdogált, aztán elaludt.

Harmadnap maga is ott volt, amikor Mihály odaállt Julis elé :

— Az idő lételet mönni köll... — mondta az ember.

A leány megrezzent :

— Elmén kend?

— El.

Julis a kötője sarkát fogta, lehajtotta a fejét, úgy suttozta :

— Az én Istenöm álgya hát mög kigyelmedet...

Mihály szítt az orrán, aztán nyujtani akarta a kezét. A leány fölnézett rá s odaroskadt a mellére.

— Na... — fogta föl Mihály.

— Möghalok, ha itt hágy kend... — zokogta a leány, majd hirtelen magához térve, kibontakozott az ölelésből.

Mihály nem eresztette el a kezét :

— Né rijj na!... — csitította.

Julis mögött már ott állt az apja meg az anyja, Mihály mellett pedig a gazda.

— Nahogy ezt is mögengedte a Mindönható érni... — hálálkodott hátul az öregasszony.

Több szó nem is esett.

Mihály délután beballagott a városba, hogy eligazítsa a sort. A kis házat, amit nemrégiben megtakarított vagyonszájából vett, rendben találta. A többit rábizta Tápaira, aki vőfélynak ajánlkozott és már kiismerte magát az ilyesmiben.

Negyedik hétre megtartották a lakodalmat s hárman, Mihály, az asszony meg a kölok behurcolkodtak a kis házba a városba.

Két hónapig ment valahogy a dolog, akkor, nyár előtt, egy este a kölök megállította Mihályt:

— A tamburát mög jó lönne mögreperálatni, mert elhasadt.

— El?

— El.

Mihály darabig gondolkozott, azután befordult a pitvarba. Egész nap odajárt dologba, hát úgy gondolta, hogy a tambura egyelőre maradhat úgy, ahogy van.

A kölök Mihály után bámult és szemei előtt lassan elhomályosult a világ. Szó nélkül, forró kábulatban téufergett egész nap a ház körül, este pedig, ahogy a nap leáldozott, lehúzódott az eresz alatt a vacokra.

Lám, kezdte fektében egymás mellé illeszteni gondolatait, az apja meg az anyja, milyen más, azok kint nyugszanak a temetőben. Milyen jól esik őket néhanapján megsiratni. Ha akkor, amikor a ló megrúgta, ha akkor meghalt volna, Mihály azóta bizonyosan nem egyszer gondolt volna rá és fél éjjel is elringatta volna olykor-olykor szívében a rá való emlékezőst. De nem halt meg, él, ő is, Mihály is, itt vannak mindaketten s egészen bizonyos, hogy ez az oka, hogy megváltozott körülöttük a világ. Azelőtt hallgatott körülöttük minden, most meg, ha ránéz, nevetve bölíntgat még az eperfa is, ha pedig föltekint, kacágyva integetnek lefelé a csillagok s a hangja sem téved el egy idő óta az éjtszakában.

Megborzongott.

De hiszen — gyöttrődött tovább — egyedül rajta múlik, ha akarja, akár rögtön itthagyhhatja az udvart, a házat, a földet s ha elbujdosik, ismét a régi, mély és titokzatos ég tárja ki fölötte örökre bezárult kebelét. Forróság gyuladt ki benne s a tűz lassan bevilágította és áthevítette egész bensejét. A parázs először a két sarkát égette, majd följebb haladt a lábszárain, a tarkójánál aztán megállott és lassan szétterült. A veríték is kiverte, föl-főllalt, riadtan tekintett körül, aztán levágva a fejét, belefúrta a subába.

Más volna, nyögött, ha megint magukra maradnának, ő, meg Mihály, ha kiszáradna az eperfa, összedülne a ház, kiveszne a kert s csönd borulna ismét a végtelen nyugalom fölé.

Égette a vacok. A füle zúgott s fogai összekocogtak. Fölugrott és belekémlelt a sötétségbe. A ház mély álomba borulva aludt. Megfeszítette karjait és nesztelenül leereszkedett a vacokra. Négykézláb lopódkodott a pitvarig s odaérve, az ajtóban pillanatra megállott.

Nem mozdult semmi.

Betapogatózott s a következő pillanatban leemelte a katlanról a masinartartót. Visszamászott s kint talpra állva, futni kezdett. Öt perc alatt boglyát rakott az istálló mögött s amikor a szalma elérte a nádfedelet, alól meggyújtotta.

A szalma pillanat alatt lobbort vetett s a láng a következő percben bekapott a tetőbe. A vörös árnyék megvilágította az udvart, majd fölfelé, a magasnak vette útját és előntötte haragját a kigyulladt fellegeken.

A kölök csörtetve menekült.

Amikor a vasúti töltéshez érve visszafordult, már vörös volt mögötte az egész határ s a hirtelen föltámadt szél örvénylő forgással zúgatta fölötte a félrevert harang kísérteties kongását.

Mihály, jöllehet idejében felverte a veszedelem, a pusztító tűzzel szemben semmit nem tehetett. Öldöklő dühvel harcolt a vésszel, az azonban nem engedett s reggelre üszök és hamu feketéllett a ház helyén.

Nem a viskó, élete omlott össze. Húsz esztendő igába tört munkája, reménysége és beteljesült hite, amellyel férfikorát és késői öregségét ültette és támasztotta körül.

A kölökről sem ő, sem az asszony nem szólt. Tudták mind a ketten, hogy amit csinált, mért tette.

Az idő azonban haladt s egy napon megdördült Mihály csákánya alatt a föld. Legelőbb a házzal készült el, aztán az istállóval, végül az óllal s őszre tető alá került mindahárom épület. Mire pedig lehullott a hó, lassan még az emléke is elhalványodott a pusztulásnak.

Aratáskor a gazda fogadta föl részre s hogy Julis verte utána a markot, az élet, amit ketten kaptak, fölösnek mutatkozott, Mihály tehát cséplés után eladott valamicskét a gabonából és az árán két malacot állított be az ólba.

Amikor aztán Mihály karikát húzott a két süldő orrába, Julis nagy gyönyörűségében fölfohászzkodott:

— Hej! — mondta. — Ha mögsegítene a Teremtő...

Lóra gondolt, ha annyira vihetnék, hogy Mihály egy szürkét ragasztátna az ősi vásáron.

Nem kellett még addig sem várniok. A gazda még fagy előtt beállított:

— Aggyon Isten! — mondta. — Nahát mire végzitek?

Az asszony egészen odavolt a nagy tisztességtől, betessékelte a gazdát a tiszta szobába. Keveset beszéltek, aztán a gazda Mihállyal kiment, hogy körülmustrálják a portát. Jó órát elgyüszméltek, akkor a gazda bekiáltott Julisnak:

— Hun vagy, na?

— Itt vagyok! — szaladt ki Julis. — Hát mán mén kigyelmed?

— Mék — felelt a gazda. — Este lössz.

Mihály kikísérte a kapuig.

A gazda kint az utcán még egyszer megállt és a földet kezdte vizsgálni:

— Ló kéne kennek... — szólt.

— Az — felelt Mihály.

A gazda darabig várt, aztán fölnézett:

— Úgy gondoltam, hogy a Badár mögfelelne. Oszt az árát mög majd lédolgozná kend.

A Mihály szívében hirtelen források fakadtak.

— Kigyelmed tuggya — szólt remegő hangon. — Möghálálni mög bizonyosan möghálalom...

A gazda indult:

— A keddi piacra majd begyüvök... — szólt még vissza, aztán a kocsihoz lépve, fölhágot.

Julis egy héten át majd csak mindennap megsiratta a nagy szerencsét.

Kocsijuk volt, hát az nem okozott gondot. Ami pedig a lovat, Badárt illette, bevált, csikónál, kettőnél is többet ért.

Lassan így vált valóra minden számításuk.

Elkövetkezett december is s a tél meghozta a havat meg a fagyot.

Meg még valaki mást, akit Mihály is, Julis is régóta szívszorongva vártak. Az új életet.

A gyerek reggel született, estig visitott, akkor megcsendesedett.

Julis körül mennyország mosolygott és félálmában földöntúli boldogsággal ölelte magához magzatát. Mihály az asztalnál ült és hallgatta a csönDET, amely percegve mérte az örökkévaló időt.

Éjfél felé Julis fölriadt:

— Ugat a kutya... — szólalt meg halkán, Mihály felé fordítva a fejét. Mihály, hogy megnyugtassa, fölkel és kiment.

Kint a téli éjszaka zengett és az égen fehér párákat hajtott maga előtt a szél. Az udvar közepén a kölök, Pista állott.

— Té vagy?... — meredt rá Mihály.

— Én — felelt a kölök.

Mihály nézte.

A gyerek arcán barázdát hasított az idő s kis teste reszketett a rongyok alatt.

— Gyere... — mondta rekedt hangon Mihály és megfordulva belépett a pitvarba.

A gyerek követte. Bent a szoba közepén megállt.

— Álszik... — mutatott az ágy felé, az asszonyra Mihály. — Újj lé!

A kölök leült az asztal mellé a kanapéra.

Mihály kiment, kint a pitvarban megkereste a tejet, majd szelt a kenyérből és visszatérve, letette a köcsögöt meg a kenyeret a gyerek elé az asztalra.

— Tej mög kenyér... — mondta és leült az asztalhoz, szembe a gyerekekkel.

Kint az égön tovább ragyogtak a csillagok.

Bibó Lajos.

MEGNÉMULVA.

*Meddő napok bús sivatagja,
Szélhordta elvesző nyomok;
Kiszáradt a dalok patakja,
Fölitta végkép a homok.*

*Rám, roskadt vállam nem kímélve,
Kor és gond kettős terhe ül,
S lelkem a hangtalan vak éjbe
Örökre némán elmerül.*

*Ha fenn, a fényes égi pálya
Magas zenitjén jár a nap,
Úgy tetszik, ormán mintha állna,
Azt véled, folyvást fennmarad.*

*De ha leszáll járadt-unottan
A napnyugoti dombokig,
Már szinte szemmel látni ottan,
Gyorsan amint alábukik.*

Vargha Gyula.

SUTA.

MŰLÓ betegség után aznap eresztették ki először s ő káprázó álmélkodással szinte földhöz szegeződött a küszöbön a sok érthetetlen és csodálatos újság láttára, mely egyszerre csak szemei előtt termett. Lábaik szétterpesztette, orrát föltartotta a fényes levegőbe és szemeiben nem volt más, mint a tökéletes meg nem értés bámulata.

Ragyogott az egész óriási udvar, melynek kiterjedését nem is tudta felfogni; a hosszú alacsony épületek meszelése vakította; emberek jártak-keltek előtte és részeg butasággal meresztette rájuk szemeit. A közepén nyílt csűr állott fehér téglaoszlopokon, ahonnan fűrészelés és kalapálás zaja hallatszott, mint valami mámorító zene. Távolabb alacsony fallal körülvett, vaskerítésű hatalmas trágyadomb kupacai aranylottak sárga és barna foltokban. Balfelől saras fénylő pocsolyák között, mint egy higanymocsárban, kerekeskút állott, melynek kávéja alá hosszú vályú dugta orrát. És szanaszéjjel szekerek, boronák, ekék, piszkos töredezett szerszámok között nagy fehér ludak, kövérasszonyos kacsák, sűrke tyúkok kotlottak, kapartak, fészkelődtek otthonosan; galambok szálldestak kereplő szárnyuhogással s mint egy-egy marok hamut dobták ide-oda rajban keringő árnyékukat a megszakítatlan fénnel telezsúfolt udvaron.

A nem látható kovácműhely elfojtott zengéssel zörömbölt, emberek kurjantottak néha rekedten, a nyitott istállóajtók sötét barlangjaiból hosszú bőgések siránkoztak ki a szabad ég alá és a zörgő deszkájú ólaktól disznók dulakodása hallatszott.

Mindezeket túl magasbanyúló nyárfasor bolyhos, tömött függőnye zizegett örökös remegéssel, s ahol a zöld fal véget ért, hosszú számárhátú domb tárta ki szőke tarlóját a záporozó napsugaraknak. Az égen göndör fellegek úszkáltak, mint a fölvert hab valami kristálytisztá kékítő vízén.

Vagy félperc óta állt az ajtóban mozdulatlanul és tökéletesen megfedkezett róla, hogy ő is a világon van. De ereiben már teljes erővel lüktetett a korlátlanra lett élet természetes mámor, mely ott előtte fűtötte az egész érthetetlen világot.

Valaki bement mellette az ajtón és bosszús ráförmedéssel oldalba ütötte. Akkor egyszerre magához tért s mintha megbolondult volna, fölugrott a levegőbe és nekirugaszkodott a végtelenségnek. Nem nézte az utat és tapasztalat híján nem vetett számot az akadályokkal. Épen

olyan kábult magamegfeledkezéssel rohant, mint ahogyan az előbb báméskodott. Fölborított egy kocsiemelő bakot, alig vette észre az ütést, puhán, ruganyosan nagyokat rúgott hátrafelé. Néha megállt és mintha darázs csípte volna meg, hátrapördült, futott tovább, vagy meredt lábakkal földobta nehéz testét a magasságba. Ügyetlenül kanyargott, neki surlódott a csűr falának, visszahőkölt, majdnem elesett, de nem hagyta abba, mintha rúgó lökte volna folyton előre.

Belebotlott a vályuba. A vizet megismerte; rögtön beledugta orrát, de nem ivott; továbbugrott leszegett fejjel és vízszintesen kinyújtotta farkát, mint egy zászlórudat; a víz ezüstös gyöngycseppekben hullott le széles rózsaszínű orráról. Egyszerre ott termett egy csapat lúd között. A falka rémült szárnyveréssel szaladt százfelé, de a gunár szárnyát szétterpesztve, nyelvét kiöltve rekedt sziszegéssel nyújtogatta feléje csőrét, mintha hipnotizálni akarná és neki-nekiszaladt. Ez meglepte. Feléje fordította leeresztett fejét, aprókat lépve feléje indult, hogy megszagolja. De a mérges madár belecsípett az orrabőrébe és nagy ijedten, szétnyitott szárnyakkal mindjárt el is farolt, mint egy repülőgép. Most ő is megijedt; félrelódította magát, rúgott egy magasat hátrafelé, majd visszanezett és kurtán elbögte magát. Aztán tovább farsangolt.

Az udvarban már mindenki megállott és hangos hahotával nézte bakugrásait. Az egyik béres hozzálépett és elkapta fülét, mert fehéres, szinte áttetsző szarvai még csak most kezdtek kibújni a bőr alól. Ő nem hagyta a dolgot. Szembefordult a legénnyel, lesunyta busa fejét és hirtelen előrelökte magát, mint egy faltörő kos. A paraszt elesett, mire karban felharsant a nevetés. A tinó megszökött, egészen megfeledkezve támadójáról, de az bosszúsan utána iramodott, rávetette magát hátulról a füleire és terelni próbálta.

Újabb torna kezdődött. Cipelte magával a nagyokat lépő, ugráló igást, ki le-lecsúszott a nyakáról és akkor hátrakapott, elcsípte farkát és tomporánál fogva igyekezett kormányozni az eleven gépet. Megint rugdosott, ugrált, ráncigálta jobbra-balra emberét, aki makacsul vágta az igást vele, mint a rossz cirkuszi lovas, ha nem tud nyeregbe pattanni. Minden mozdulatukat rikoltozó kacagás kísérte.

Már bús elszántsággal vonszolta maga után, de vadította ez a konok teher és fujtató tüdővel, rengő hassal vágatott előre. Fullasztotta a legény szorítása, aki majd lenyúzta lebernyegét. Megállt, megázta fejét, fölugrott a magasba, akkorát rúgott előre, hátra, hogy szinte széjjelszakadt, egy félfordulatot tett s megöklelte a bérest, ki lefittyent róla, a földhöz vágódott és a lábai alá került. Elgázolta s lóbálózó farkkal tovább ügetett.

Az ökrös végleg dühbe gurult. Duzzadt piros arccal föltápászkodott, löcsöt ragadott és hangos káromkodással rásujtott recsegő bordáira. Erre ijedten megállt.

De az emberek félni kezdtek, hogy kelleténél komolyabbra for-

dul a dolog, azért négyen-öten közrefogták, ki a farkába, ki az orrába ragadt és nagy dögönyözéssel, huzakodással behurcolták az istállóba.

A jászol előtt azonnal otthonosan érezte magát; a jólismert füledt szagban újra beletalálta magát az elfelejtett környezetbe, elfujt néhány apró, megnyugtató bögést, szuszogva beledugta orrát a szecskás répába és csakhamar elfeledte a nagy nap szép emlékeit.

Másnap korán reggel, mindjárt etetés után vagy huszadmagával kivezték a karámba. Ez egy kicsit bajosan ment, mert noha már nem kábították a sokféle és csodálatos dolgok, el-elbáméskodott, ha valami elébe került; nem gondolt semmit, de a tárgyak, csak úgy önmagukban, meglepetést okoztak neki. Azonban lassan megértette és sejteni kezdte, hogy a béres «nee Suta» kiáltása neki szól, különösen, ha egyúttal rá is húzott a kötélből csomózott rövidnyelű ostorral. Nevét különben sokszor hallotta már, de nem törődött vele, mert rendesen etetés idején hangzott el s ilyenkor teljesen lefoglalta az abrak. Akkor még parancs sem járt vele s így azonnal elfelejtette.

Most terelgetés közben megszokta, hogy a «nee Suta» és az ostor rendesen összetartozik, azért inkább a kiáltásra mindjárt megtette azt, amire eleinte csak az ostor ösztökelte. Merő opportunitásból megszokta ezt és beletanult a terelés törvényeibe. Ugyanis minden nap kihajtották őket az elkerített füves karámba, a nagy akácfa alá, ahol jól és nyugalmasan lehetett élni naphosszat. A környezetet az első napon megszokta, soha többé különösnek nem találta. Egyedül a kérőzés tünetei érdekelték és jóízű bőfögéssel figyelte meg a torkán felcsúszó savanyú pépes szénanyelet útját. Ezenkívül csupán a mozgás jelentett mindig új és nézésre érdemes dolgot számára. Hosszasan tekintett minden arrajáró ember után s a kutyák szinte izgalomba hozták. Ugyanis a kutyák kivétel nélkül odajöttek hozzá, hogy megszagolják. Ilyenkor szuszogott, aggódva leste a kutya mozdulatait, aki rendesen objektív komolysággal szagolta körül, mint valami nagy tárgyat. Ha feküdt, a homályos izgalom megmozdított benne valamit és fölállott. A ráuszított kutyákkal azonban szembefordult és várt. Az ugatástól viszont nem félt, mert tapasztalta, hogy minden következmény nélkül rendesen magától abbamarad.

Komoly egyhangúsággal telt így az idő; nem vetett föl újabb kérdéseket és nem kívánt feleleteket. A napok bölcs harmóniában folytak össze. Dúsan és teljesen kiélhette minden ösztönét, mely az akadálytalan vegetálás felé hajtotta öntudatlanul. A nyugodt és zavartalan fejlődés szakasza volt ez, fénykora egész életének, melyből a fajfenntartás izgalmi mesterségesen voltak eltávolítva s ahol ekként a legtökéletesebben megfelelt önmagának.

Külsőleg mindez gyors növekedésben, pompás hízásban és szemmel látható jólérzésben nyilvánult meg. Kövér volt, engedelmes és nyugodt.

Ökörré lett.

A helyzet azonban mégsem volt végleges, mint egy szép napos

hajnalon tapasztalta szeptember közepe táján. Ekkor is, mint rendesen, kihajtotta a béres, de egyszerre nagy tömegben találta magát, melyben öreg ökör, tinó, üsző vegyesen ballagott lefelé a falu utcáján s a kapukból mindig újabbak csatlakoztak hozzájuk. Most nem a szérűskert felé mentek, hanem a patak hídján át, ki a faluból. Ment velük s a dolog nem érdekelte.

Csakhamar kiérték a legelőre. Ez új dolog volt számára, de rögtön beletalálta magát a helyzetbe. Már eddig is volt alkalma legelészni, most azonban az evés véghetetlen feladata új körülmények közé helyeződött át, melyeknek megvolt a maguk jóleső varázsa. Egész nap leszegett fejjel ténferegve tépegette nagy nyelvkanyarításokkal a rövidszálú sarjút. Jó földillatok szálltak az orrába, minden izma mozgott meg nem erőltetőd, kellemes könnyűséggel s ez valahogy mégis teljesebb élet volt, mint az örökös napon heverészás a karámban. Az új horizontok nem jelentettek számára semmit, mert egész életézés csupán az ön-maga testében torlódott össze. Egyedül ez igazgatta s így minden mozdulatának értelme és rögtön bekövetkező hasznos eredménye volt.

Az oldalbarúgásokat, a bökdösést, az ostorütéseket régen megszokta s előlük gyors futásban keresett menedéket. Tökéletes biztonsággal tudta, hogy kurjantás vagy a «nee Suta» előzi meg őket s ez a képzettársulás mindig váratlanul és villámgyorsan kelt föl eszméletében, úgy hogy abban a pillanatban mindjárt neki is iramodott. Egyébként teljesen megfeledezett róluk, mint mindenről. Mindig csak az *ad-hoc* körülményeket vette tudomásul, azoknak élt és sohasem helyezte ki magát belőlük. Mindössze gyomra ébresztett föl benne olykor emléképeket, így például estefelé az istállóét, ahol az esti takarmányadag várta és öt-hat óra tájban habozás nélkül elindult feléje a szokott leg-
rövidebb úton.

Mint ökör, már tökéletes és befejezett példánya volt fajának. Minden beleoltott követelménynek megfelelt, de a természet törvényein kívül álló s a legnehezebb kötelesség még csak ezután várt reá: az iga.

Ez egy októbertvégi napon vonult be életébe. Valami rúd mellé vezették és nehéz faeszközt akasztottak a nyakába. Ez nem kötötte le figyelmét, mert épen kérőzni akart és másra nem volt érkezése. Mellette egy idősebb ökör álldogált, de azzal sem törődött. Egyszerre elhangzott a «nee», mire elindult, de mindjárt meg is állott: valami visszahúzta. Azonban szomszédja kilépett s őt a járom odaszorította a rúdhöz; ezzel egyidejűleg az ostor is végigcsapott a hátán, ami végkép zavarba hozta. Hátrafarolt, fejét leszegette, aztán föl vágta, leakarta rázni a jármot, amelytől nem tudta, mit csináljon; huzakodott és félrerángatta a szekeret. Társa már bölcs nyugalommal megállt és várta a fejleményeket. A rudat most visszaigazították az eredeti irányba s a fejlemények újabb ostorzásban és viharos kurjongatásban jelentkeztek.

Az öreg kartárs elszántan neki indult, őt pedig hatalmasan oldalba-

döfte valaki az ösztökével. Most már szaporán dolgozott az ostor és ebből világosan megértette, hogy bármily nehéz, oktalan és érthetetlen körülmények között is, de mennie kell. Hát ment, kimeresztett szemmel, zavaros eszmélettel, nem értve semmit, egyenesen neki egy kerítésnek.

Az igás nagy hangon «hó»-kat ordított, mire társa megállt. Ebbe készségesen beleegyezett ő is és azt hitte, vége van a dolognak. Azonban a szekeret ismét visszafordították; egy béres melléje állt és a gyühintésre elkezdte húzni, vezetni előre a járom láncánál fogva. Ez érthető volt s mindjárt szívesebben mozgott. Az eljárás számtalanszor megismétlődött, a végén már egészen könnyűnek találta a szekeret és titokban néhány jóízűt kérőzött a szünetek alatt. A «nee»-re elindult, a «hó»-ra megállt s elmúlt róla az új tapasztalat izgalma.

Másnap azonban a bonyodalom fokozódott. Az igás ugyanis a háta mögött egyszerre szaporán kiáltozni kezdett: hajsz, hajsz és egyidejűleg rálegyezett az ostorral a jobboldalára. Nem tudta, mit csináljon és megakart állni, de az öreg bajtárs a rúd túloldalán balfelé kanyarodott és húzta őt is magával. A magyarázó és felvilágosító ütés sem késett, így hát ment ő is balfelé, bár kissé bizonytalanul.

Ugyanígy történt a «Csálé» vezényszóra, csakhogy ellenkező irányban. Ezt gyakorolgatták aztán egész délután. Természetesen még nem volt tisztában a helyes mértékkel; néha későn kanyarodott vagy buzgón egész körbe akart fordulni vagy pedig hirtelen megállt. De társa és az ostor csakhamar kisegítették zavarából.

Ez volt az iskola, mely elég sokáig tartott, de azért megúsza minden nagyobb krízis nélkül. A teher hol súlyosabb, hol könnyebb volt mögötte, néha únta is már ezt a céltalan erőlködést, de fiatal izmai mindig legyőzték a munkát. Az egészségből mégis valami homályos melankólia szivárgott be lényébe és sohasem támadt kedve futni, ugrani, ficánkolni egy kicsit, mint járomtalan ifjúkorban, amikor meg-meg-lökte valami hirtelen és önkéntelen mozgalmat.

Kívánságok nem háborgatták, fantáziának nyoma sem volt benne s mivel a nyomasztó, fájdalmas epizódok életének mégis csak kis részét tették, azért a rossz érzések, kínos sejtelmek sohasem hatalmasodtak el rajta. Alapjában véve igen nyugodtan élt, de érdeklődése semmivé csökkent. Mindent gépiesen csinált; ha húzni kellett, a teher nagysága szerint rögtön beigazította izmait a szükséges erőfeszítésre, a kellő szög alatt szegte le fejét és az út minősége, sáros vagy sima, meredek vagy lapos volta szerint mérte ki lépéseit. Ekként egy cseppnyi energiával sem fejtett ki többet az elegendőnél és nem csinált egy haszontalan mozdulatot sem; legfeljebb olyankor, ha az igás oktalan vagy részeg ostorozása kihozta sodrából és megzavarta ítélkezését.

Egyébként húzott, álldogált, lefeküdt, evett, ivott a körülmények szerint és legtöbbször a maga testi hogylétével sem törődött. Apatikussá lett. Nem is adódott elő semmi újabb szenzáció életében.

Mindössze az évszakok forgása hozott magával némi változatosságot a takarmányban. Az őszi sarjúlegelés, a téli polyvás répaadagok és tavasszal a friss füvek, a zamatos here és bükköny bontottak ki benne kellemes érzéseket nyeldeklőjéből kiindulólág s ilyenkor felüdült buzgalommal evett. Az istálló boldog otthonává lett, mely sohasem vesztette el számára varázsát s ahol a nap végén mindig jóbüzü, meleg kikötőre lett.

Most már évek multak el így változatlan egyformaságban. Egy lucskos őszi napon azonban, répahordás idején, valami furcsa borzongás futott végig rajta, torka összeszorult és nagy horzsoló köhintés szakadt ki belőle. Ebben az időben sokat kellett áldogálnia a fölázott, sáros földeken, a nyirkos csontigtható szélben. Már előbb is érzett rossz szorulásokat tüdejében, gyorsan és nagyokat kellett fujtatnia, hogy elegendő levegőhöz jusson s a húzás hovatovább igen nehezére esett. Nem tudta, mi van vele, az abrak sem ízlett és sokat köhögött, hörögve, mint egy bedugult kovács-fujtató.

Búskomorság vett erőt rajta. Benthagyták az istállóban egész nap, de nem volt semmi öröme a pihenésben, csak állt, állt, nézett maga elé s a fejét sem mozdította.

Egyszer sok ember vette körül. Egy kövér belenézett a szájába, megdögönyözte bordáit, hallgatózott a tüdeje táján és vastag tüt szűrt a nyaka bőrébe. Aztán elmentek. De másnap és még egy időn át valami keserű, undorító folyadékot diktáltak bele nagy vesződséggel, amit csak kínosan tudott a torkán lekényszeríteni. Utána még jobban köhögött és egyre soványodott. Végül már a hasmenés is kínoztá.

Egy reggel a béres kivezette az istállóból. Nedves szemekkel nézte az ezüstös ködöt, mely ellepte az udvart s a dércsipe földet, trágyadombot, háztetőket. Borzongott és egész teste meg-megreszkedett. Gazdája vezetni kezdte és sokáig mentek, ami egy kissé fölmelegítette. De fáradt volt s gyakran megállt köhögni, mert a csipős köd reszelte a torkát.

Jósokára kőfállal körülvett udvarba értek, ahol várnia kellett. Aztán bevezették egy sikamlós kőpadlójú helyiségbe, melynek tetőzete alatt vastag gerendák húzódtak s ezekről kötelek csüngtek alá. Itt erős vérszag érzett a levegőben s ez különös hatással volt rá. Egyszerre megtorpant, elszédült s nem tudott volna egy lépést sem tenni a maga erejéből; orrlyukai kitágultak s a légsapok reszketve szívtakfújták a levegőt. Nagy durván odarángatták az egyik gerenda alá, béklyóba kötötték lábait, bár ő képtelen volt s nem is gondolt az ellenállásra; egy csigán kötelet vetettek át, szarvaira hurkolták s fejét lehúzták egészen a csüdjeihez. Szeme kimeredt és lázasán, kábultan szuszogott.

Azután egyszerre megrendült körülötte a világ, szeme elhomályosult s lezuhant a földre.

Várkonyi Nándor.

MAGYAR LÁNGELMÉK.

Imbolyg felém az éjben néma árnyuk.
Mint büszke árboc foszlott rongyai
vad hullámoknak hánykódó vizén:
fakó arcuk felbukkan a sötétben,
majd halványulva ismét elmerül.

Imbolygva jó a gyászos, szent csapat.
Véres sebajkat ennek melle bord,
amannak homloka. Sápadt arcukon
mosott szivárgó könnyük mély barázdát,
ziláltan lengnek csapzott fürtjeik —
Így jön felém a bánatos csoport.

Mért jöttök így, széjjelzilált sorokban,
hisz' egy végzet viharján elsodort
nép vagytok — és komor, szent gyászotok
egy fájdalomnak terhes lobogója,
egyetlen átkos, ősi sors-barag
formálta egykor földi léteitek,
hogy áldozatként kellett halnotok...
Halálmezőnek csüggedt bujdosói,
kik éj ködében tépelődve jártok.
bomlott sorokban, baljós, néma árnyként,
bordozva földi dúlt formátokat:
Ó jöjjetek közel... hadd lássalak!
Elég, elég... csak így... csak ennyire...
mert, jaj, talán még örületbe ejt
közelségtek lenyűgöző varázsa...

Te tűnsz fel ott golyóktól átlótt mellel
ó dermedt arcu tragikum-király...
Emitt te bukkansz fel im birtelen
költő-vezér elázott véres arccal,
vad-kan hasított izmos mellel
az alvadt vér nehéz, kuszált csomókban
sötétben és ijesztőn csüng alá...
S amott keresve enyhítő magányt,
mily tébholyútan lángol fel szemed
mint fáklya-tűz, melyet titkos vihar
magába fojt, majd szítva fellövel,
hogy izzó fénye szinte elvakít:
te jársz bolyongva költő-óriás!

*A hajdanán oly tisztos arcedők
 mily torz-írása lettek dúlt szívednek
 mit láthatatlan gondok bús raja
 lassan megőrölt. Lankadt két kézed
 szorítja még a bottá nyűt vonót.
 Most itt bolyongsz fájón és keserűn
 áhítva szebb jövőnek álmaid,
 mik szívedig nem jutnak el soha...
 S mögötte, jaj, ki jársz, orosz pikának
 szívedbe tört rozsdás, tompált hegyével,
 a csontfajdra sült torzult tagokkal
 és fénytelen, méstől perzselt szemekkel!?...
 S irtózatos! Mint tátong szörnyű sebhely
 ott végzetterhes, büszke, elborult,
 komor fényű, mély árnyú homlokon
 birdetve bonfibúnak tébolyát!
 S miként követnék gondok rémei:
 hogy fellobog kísértetes világgal
 a vak távolba szegzett dúlt tekintet!...*

*«Mi búsabb? Látni itt ez arcokat?
 Vagy látni ott az árnyalakokat,
 kik a holtak nyomában gyászuszályként
 szállnak, s fátyol-takarta arcukon
 sejtelmes létük átviláglik...:
 a meg nem vővott harcok diadalma,
 az érett korban megdőlt tett-erő,
 egy nemzet sorsát oldó bölcsesség,
 jövőbe látó szent prófétaság...!?
 Vagy legbúsabb, hogy a jövő ködéből
 kivillan itt-ott egy-egy véres arc,
 — a végzet árnya ül a homlokon —
 hogy egykoron, ha sors órája üt,
 csapzott fürttel, fakón, boldogtalan'
 vegyüljön el a holt csoportba itt,
 mint nemzet-létért újabb áldozat!?...»*

*Az éjszakának ködlő sűrűjében
 lebeg, lebeg a téboly angyala,
 arcomba csap az éj metsző fuvalmán
 az ős-végzet fagyos lehellete.
 Mély kábulatban bullok le a földre.
 Rajzik körül a gyászos szent csapat,
 s hiába várom: hosszú bús sora
 nem ér véget, nem ér véget soha...*

MIKOR KACAG AZ ÉLET...

I.

BIARRITZBAN voltunk. A végtelen óceán lábunk alatt valami megbékélt titán pihe-
nésével szunnyadt és a parti sziklák kavernáiban szeliden pihegett. Messze, kint a láthatár szélén hajó himbálózott, emeleteinek ablakszemei idáig csillogtak. A tenger összefolyt az ég kékes-szürkéjével s csak a part közelében fehérlett fel a hullámok taraja, ahogy egy elkésett motoros sietett a hirtelen leszállt este elől a sziklák védelmébe. Jobbra a kiugró szikla ormán fehér fejével őrkdőn emelkedett az óceán fölé a világítótorony és messziről idáig hallatszott a Bayonne-ba rohanó villamos zakatolása. A Boulevard des Tamaris sétányain párok andalogtak, könnyű selymek lebbentek meg s parfóm illatozott. Ideges nevetés csilingelt és jóillatú szivarok tüzes csillagai világítottak. A Casino Municipal felől hozzánk hozta az esti szellő a Valencia muzsikáját. Messze a spanyol hegyek kéklettek és ez a fűszeres, bódító, rohanó ritmusú muzsika forrósággal töltötte meg az amúgy is füledt biarritzi estét.

A tamariszk-bokrok között álltunk párisi barátommal, Munierrel, a szobrásszal — akinek nyaralójában meghívásra üdültem — s a víz szélén lubickoló sirályokat bámultuk.

— Olyan tisztán bukkannak fel — szoltam — mintha a tenger fehér csókjai volnának.

— Költő... — nevetett Munier — Pesten is láthatsz ilyentélen a Dunán.

— Ó, az szegényes — pirultam el — ehhez a nagyszerű parthoz képest.

— Nos, nekem nagyon tetszett az a tél, mikor nálad voltam. A hősipkás budai házikók... Hogy is hívják? Taba...

— Tabán — nevettem fel. — A régi török városrész.

— Nagyon szép volt, nagyon szép — mondta barátom furcsa magyarsággal. — Nagyon szép.

Néhány magyar mondat ráragadt ésszeretett vele kérkedni, hakettesben voltunk. De nekem határozottan jólesett a magyar szó, messze Budapesttől, néhány ezer kilométerre a Dunától, a régiék világának végén, a kék tengerparton. Eszembe jutott, hogy ilyenkor milyen szép lehet a kivilágított Dunapart: a gesztenyék alatt Budán szerelmes párok sétálnak, a propeller gögösen és Titanicként tütyülve galoppozik az

egyik parttól a másikra, a pesti paloták tündérvárakként mosolyognak és a hidak lámpái csillogó gyémántöveket varázsolnak a méltóság-teljesen tovahömpölygő víz tőle... A tornyokban talán éppen most zeng az Áve és a Bristol terraszán most kezd rá a cigány a divatos dalra: Szerelem, szerelem, ne kacérkodj énvelem...

Egészen elleptek a pesti gondolatok. Nem is hallottam meg, hogy valaki a Boulevard des Tamaris alattunk levő szerpentinjén azt mondja:

— Pas ainsi... edesz... Édes...

Barátom felkapta a fejét.

— Hallod? Magyarok...

Odafüleltem. Az előbbi férfihang zengőn ismételte a szót.

— Édes...

Suttogó női hang felelt rá furcsa idegenszerűséggel.

— Edesz.

— Non, non — kacagott a férfi.

A nő ismét megpróbálkozott a barbár szóval, de csak így tudta kimondani:

— Edesz.

A férfi megnyugtatta franciául, hogy nem baj, majd megtanulja Budapesten.

— Búdapesz — sziszegte édesen a nő.

A férfi nevetett, aztán egy csók hangzott el a bokrok között. Barátom elhúzta a száját. Öreg, cinikus szobrász volt, hát nem volt érzéke a romantika iránt.

— Hallod? — kérdezte.

Engem izgatott a dolog. Sűgva válaszoltam.

— Nem illik, de hallgatózzunk...

— Pfüj, monsieur poéta.

— De izgat, ki és kít taníthat itt magyarul, Biarritzban, ezen a szép tavaszi estén, a Boulevard des Tamaris útjain?

— Nászutások.

— Az lehet. De nem találod különösnek?

— Kérlek... Ha neked tetszik, nem bánom, hallgatózzunk.

A Valencia dallama édesen úszott a levegőben. A nő lent halkán, finoman dudolta. De aztán elhallgattatta egy újabb csók.

— No, hallod? — nevetett a szobrász.

— Csók — magyarázta lent a férfihang.

— Kszok — próbálkozott a nő a magyar szóval.

Nevetnem kellett, olyan édesen furcsa volt ez a drága magyar szó franciásan. Aztán a férfihang új szó magyarázatára tért át.

— Szeretlek.

A nő csilingelve nevetett fel.

— Qu'est-ce que c'est?

— J' t'aime.

— Ó — kuncogott édesen a nő.

— Aimer, annyi, mint szeretni — magyarázta a férfi.

— Aimer — kacagott a nő. — Oui, oui, comme la pièce de Paul Gérauld.

— No, ezek már az irodalomnál tartanak — morgott a szobrász és új szivarra gyujtott.

Lent még egy csók csattant el és a nyelvtani lecke véget ért. Hallottuk, hogy az apró, finom, óceáni homokon megesikorognak a cipők. A világitótoronyban az ór úgylátszik jókedvében volt, mert óriási fényszórójával végigsimogatta a tengert. A fehér fény érintésére széles pásztaiban felmosolygott a víz, kékesszürkén, mint valami mérhetetlen, folyékony opál-réteg. A fényparipák tréfásan, szeszélyes ugrásokkal vágattak végig a vizen és hátukról gyémánttal szórták tele a parti sziklákat láthatatlan tündérkezek.

— Milyen gazdag egy ilyen szegény toronyór... — szóltam.

— No... — vonogatta vállát barátom.

— Opállá és gyémánttá lesz keze alatt minden...

— Bah — húzta el a száját a szobrász. — De a parton sétáló szerelmesek nem köszönik meg neki ezt a bőkezű gyémántozást...

Ebben a percben a fényszóró a mi bokrainkon pihent meg. Égett minden körülöttünk, mint Hóreb hegye Mózes víziójában. A tamariszkok meggyultak, a fekete sziklák égtek s még a Valencia zenéje is jobban lobogott ebben a fényözönben.

— No, talán már elég lenne... — dörmögött a szobrász.

— Azt hiszi az öreg tengeri silbak, hogy itt is szerelmesek vannak.

Ebben a pillanatban a bokrok mögül fiatal pár lépett ki a sétányra. A férfi magyarázta:

— Fény.

— Feni — mosolygott a nő.

— Ahá, ezek a mi magyar-francia nyelvgyakorlóink — súgtam.

— Úgy látszik...

A pár lassan közeledett. A nő az erős fényben kezét emelte szeme elé, de így is lehetett látni, hogy valódi francia szépség. Filigrán, kis babaarc, fekete haj, fekete szemek, apró, piros száj. Hogy is tudná kimondani ezt a szót, fény — gondoltam. A férfi érdekes fejű, szélesvállú, büszke fejhordozású embertípus volt s az én magyar szemem rögtön látta, hogy ázsiai lovas, csak hiányzik alóla a ló. Úgy karolt bele a finom, törekeny nőbe, ahogy az ázsiai ősapáktól örököltük: kissé kényurasan, de mégis odaadó lovagiassággal... Gyönyörködve néztem őket, ezt a szép francia virágot és ezt a kemény, majdnem gögös urali tölgyet. Lassan, szerelmesen, a szerelem édes és vak öntudatlanságával, senkivel sem törődve, jöttek felénk. De amikor megláttak minket, a férfi egyszerre a kalapjához kapott.

— Á, a mester...

Ez barátomnak szólt. A szobrász szintén udvariasan vette le

kalapját, először csodálkozott, de aztán úgy látszik ráismert a köszönőre, mert szokatlan barátsággal mondta:

— Ó, monsieur Kszáky.

Kicsikét erőlködött a vad névvel, de kinyögte. A magyar ismét udvariasan köszönt.

— Bon soir, monsieur.

És finoman megbiccentette fejét a nő is. Odébb mentek. Kiváncsian karoltam bele a szobrászba.

— Hát te ismered őket?

A szobrász nevetett.

— No, nem őket . . . A férfit igen, mert tanítványom volt. Kszáky. Nevettem.

— Nem Kszáky, hanem Csáky.

Munier legyintett a kezével.

— Az mindegy. A nőt nem ismerem, de most már tudom, hogy ki.

— Kicsoda?

— Ejnye, ejnye. A honfitársad nem is érdekel? Pedig tehetséges szobrász. Nagyon.

— Bánom is én. De ki ez a nő?

— Majd megtudod.

— De szűkszavú vagy . . .

— Ne izgulj, kérlek. Nem érdekes. Férj és feleség.

— Ó — hültem le.

— De nagyon romantikus házasság. Valóságos regény. Érdeemes lesz meghallgatnod. Ellenben rettentő éhes vagyok. Majd a Casino terraszán, vacsora alatt elmondom. Gyerünk.

A fiatal pár eltűnt a kanyargós úton. Csak az asszony finom parfómje keringett még a párás levegőben. Hallgatagan mentünk le a sziklákról, le a selymes fővényre. A fényszóró most ott cikázott a nagy strand színes ernyőin és mozgatható kabánjain. A tenger szeliden nyaldosta a csillogó homokot. A víz partján összefonódva állott egy emberpár.

Megismertem őket. Az előbbi pár volt. A nő félreugrott egy játékos hullám elől. Kacagott. Mintha arany csengő szólt volna . . .

II.

Vacsora után a pincér egy üveg bordóit bontott. A szobrász szemével jobbra intett. A terrasz másik sarkában egy apró asztalnál ült a mi párunk. A férfi oroszlánfeje egészen elütött a vacsorázó társaság többi fértifej-típusától. Csupa degenerált, nőies, fáradt koponya hajolt az asztalok fölé, vagy rideg, számokból összerakott üzleti fejek sűrögtek-forogtak, vagy pénzkirályok fényes kopaszágán tündöklött a villanyfény

— Jó koponya ez a Kszáky, mi? — kérdezte a szobrász.

— Magyar — dicsekedtem.

— Jó, jó. Ti még nem jutottatok el ahhoz a dekadenciához, amely-

hez mi — dohogott a barátom és felhajtott egymás után két pohárral a nehéz bordóiból.

— Sokáig volt tanítványod?

— Két évig. Jó anyag. Szerettem. A legjobb volt. Mondtam is tanítványaimnak, hogy ebben a barbárban több van, mint az egész mai párisi ifjúságban. A kisujja többet ért, mint ezer Rodin-majmoló. És a feje... Apolló sem lehetett szebb. Volt is keletje a nők körül. De nem érdekelték. Dolgozott, csak dolgozott. Mondtam is sokszor, kőből vagy vasból van... Párisba jön egy barbár és nem veszi észre a mi nőinket... Ez valami. Ilyenek vagytok ti?

— Hát tudod, van akinek a nő mámora, de van olyan is, akinek a munka a láza. Sajnos, ilyen igen kevés van...

— Hát ez a gamin a második fajtaból való volt. Tanult, faragott, mintázott, segített az én nagyobb kompozícióimon és mindig kifogástalan volt. Nem bohémeskedett, nem játszotta Rodolpheot, vagy a többi jelest a Bohémek-ből, megvallotta, hogy dolgozni akar, mert túl a művészi álmokon kenyér is kell, ő pedig szegény, özvegy édesanyja van, akinek nem élhet a nyakán ilyen nagy kamász...

— Kamasz, talán?

— Oui, oui, kamász. Tetszett nekem. Erős férfi. Ez kell abban a világban, ahol márvány- és bronzlelkeket kell kifaragni. A családja valamikor gazdag volt, de valamelyik ős, vagy talán több is, elverte a földeket.

— Igen. Sajnos, ez morbus hungaricus.

— Á, á... De ez nem hagyta magát. Két kézzel fogta az élet üstökét. Mondtam is neki sokszor, a monsieur Kszákyból nagy ember lesz... Nem baj, ha kicsi padlásszobában lakik, ha éheznek is talán, más is így élt, Munier is, a Henry Munier is, és mégis valaki ma...

— Ne szerénykedj, Henry. Az első szobrász Párisban...

Mosolygott. Láttam, hogy emlékei közt kutat, amikor ő is csak kis Henry Munier volt és a Quartier Latin valamelyik piszkos fészkében lakott... Mosolygott, ivott a bordóiból, aztán folytatta.

— Talán azért is szerettem úgy a monsieur Kszabát, mert a saját fiatalságomat láttam benne. Pajtásai gyakran beszéltek arról, hogy nem jár sehová, csak néha-néha néz le a Lutetiába, a Montmartre egyik félreeső utcájában és ott issza a kávéháza asztalnál a bizonytalan színű moccát. Nem beszél senkivel, jön, megy, ez az egész szórakozása. Egyszer azonban kigyúlt a szeme... A kávéházban a szomszéd asztalnál filigrán kis leány ült, karcsú, babaarcú, a szeme csillag, a h éjtszaka és a szája, mint a cseresznye...

— Ahá.

— Egy kis diáklány volt. A két fiatal nézte egymást. A mo nézése olyan volt, mint az oroszlané, amikor útjába színes pi tájakra repül. Nézte, eleinte talán haragudott is rá, de aztán ahogy ablakon. nézte, elszedült a feje. Mert a kis fekete leány szemében olyan

és olyan messzi horizontok ragyogtak, hogy az emberkerülő és nőgyűlölő barbár maga is diák lett újra . . . Valahogy összeismerkedtek . . . Monsieur Kszáky és mademoiselle Livia, és a Quartier Latin sok ezer tavasza között kinyílt a legszebb. Ez a te barbár honfitársad egészen megváltozott. Lány volt, mint egy trubadur és a hangjába is valami csodálatos líra költözött. Én azt hittem, férfi nem is tud így szeretni . . . Akkor láttam. És akkor értettem meg, hogy nem is vagytok ti olyan barbárok, mint amilyeneknek híresztelnek. Lovagkorba illet ez a nagy és szép szerelem. Nálatok így szeretnek a férfiak?

— Mi vagyunk Európa házárdjai. Nálunk minden komoly. Halálosan szeretünk és ha vállaljuk, halálos hivatásunkban, ha kell, meg is halunk értetek . . . civilizáltakért.

— No, no, csak ne légy keserű. Lehet, hogy számárság, amit mondasz, de szép. Hát ez a Kszáky is valahogyan ilyen szépen volt számár, vagy számárul szép. Mindegy. Nem tudott semmit a lányról, csak annyit, hogy Liviának hívják, a Sorbonne-ra jár, filozófiát hallgat . . .

— Brrr . . . filozófiát . . . Egy szép francia lány.

— Ne ájuldozz. Igenis, filozófiát s még csak annyit árult el, hogy Lyonból való. Hát elég ez ahhoz, hogy valakit halálosan megszeressünk?

— Elég.

— Látom, hogy ti valóban házárdok vagytok. A monsieur Kszáky is, úgy látszik, így gondolkozott, mert nem keresett, nem kutatott semmit, csak szerette Liviát. Én tulajdonképpen örültem az egész históriának, mert a fiú még többet dolgozott és még szebben. Most nyílt ki igazán a lelke. Csodákat hozott ki az agyágból, lány, liliomszerű vonalakat és én nem mondhattam mást, mint azt, hogy brávó. Egyik nap, mikor valami vidéki utamról visszatértem, friss szobortervezetet mutatott nekem. Az volt a címe : «Álom». Fel kellett kiáltanom, olyan finom és olyan szép volt. Karcsú, virágszerű leányalak, babaarc, apró száj és két kéz, amelyet irigyeltem ettől a fiatal barbártól.

— A Livia keze?

— Igen. Gratuláltam a fiúnak. A tárlaton díjat is nyert a szoborral. Kétezer frankot. A díjkiosztás után harmadnap beállított hozzám, hogy néhány hétre távozik, mert házasodik. Felugrottam a csodálkozástól, mert nekem, mint művésznek, külön felfogásom van és volt a házasságról. Igyekeztem lebeszélni. De ő nem tágitott. Ha megkérdeztem, kit vesz el, csak azt felelte : Liviát. Ki az, mi az? Az volt a felelet : Livia egyetemre jár, Lyonból való és szép. Mit tehettem mást, azt mondtam, menjen. Utóvégre csak a mestere voltam, nem az apja. Az esküvő meg is volt egy eldugott kis templomban és én magamban azt gondoltam, hogy ime az élet . . . A legtehetségesebb tanítványomat is elrabolja, elkábítja, két szép szemért beledobja a szegénység fertőjébe, ahol elpusztul, mint annyi más és annyi sok érték . . .

Munier újabb bort hozatott, aztán így szólt :

— Voltál, úgy-e, már szerelmes? Nos, akkor el tudod képzelni a következő párbeszédet, amely az új házások között lepergett.

— Körülbelül.

— Csalódsz, mert ezek igen furcsa emberek voltak. Magam is jót mulattam, mikor a történetet elmondták nekem. Hallgasd csak...

A férfi körülbelül így beszélt :

— Livia, meglátogatjuk szüleidet, aztán megyünk haza Magyarországra. Ott van az én drága édesanyám, aki bizonyára nagyon fog szeretni téged. Még van ezerötszáz frankom, azaz frankunk, az addig elég lesz, odahaza majd csak megélünk.

— Megélünk valahogy — mosolygott az asszonyka.

Felültek tehát vonatra, nem is gyorsra, csak olyan «omnibus»-ra és dőcögtek Lyon felé. Egyszerre csak megszólalt az asszonyka.

— Te még sohasem érdeklődtél a szüeim után.

— Minek? Én téged szeretlek, őket pedig azért, mert téged szültek.

— De az én szüeim nagyon egyszerű emberek...

— Hát aztán?

— Apám gyárban dolgozik.

— Csacsi...

Meg kellett érte csókolni, olyan enniivalóan csacsi volt. A vonat pedig lassan dőcögött tovább... Szép francia tájak jöttek. A férj ki sem nézett az ablakon, csak folytonosan a felesége szemében gyönyörködött.

— Téged nem érdekel a mi országunk?

— Nem, ha téged láthatlak. Aztán ennél szebb is van ám...

— Szebb? Nem igaz — ébredezett a francia sovíniszta az asszonykában. — Hol?

— Az én hazámban...

— Ja — mosolygott az asszony és lopva, mikor a többi utas nem látta, megcsókolta barbár urát, akinek szebb hazája van, mint a belle France.

— Majd meglátod, milyen szép — csillogott a férfi szeme.

— A délibab? A buszta? Meg a vad kszikok és az emberevő kszikoszok? Mi? Maga is tán nem emberevő?

— Nem. De még mit tud rólunk?

— La Hongrie... Főváros Bukarest, a tőknek piros bele van és az emberek eszik, a babrikát nyersen harapják, gulyás a nemzeti edelük és kszárdászt táncolnak...

— No ez nem sok. Hol tanultad ezt, Livia?

Az asszonyka büszkén vágta ki :

— A Sorbonne-on.

— Látszik — állapította meg a férj.

Eme geográfiai és etnográfiai eszmecsere alatt a vonat új tájakra érkezett. Az asszonyka egyre izgatottabban nézett ki az ablakon. Már fele út... Aztán egyszerre megszólalt.

- De azért ne ijedjen meg.
- Mitől?
- Hogy az apám gyárban dolgozik.
- Én ijedtem meg? El is felejtettem már, édes.
- Mert csak volt munkás. Előmunkássá léptették elő.
- Jó, jó.
- Magát ez nem érdekli?
- Engem csak te érdekel.

Az asszonyka boldogan mosolygott. Városok jöttek, városok maradtak el. Amikor egyik nagyobb állomáson hosszabb ideig állt a vonat, Livia büszkén elkezdte:

- Azért az apám derék ember.
- Elhiszem — mosolygott a férj.
- Nem sokáig volt előmunkás. Üzemvezetőnek nevezték ki.
- Nagyszerű... Nem éhes?

Ez a hirtelen és váratlan kérdés meglepte az asszonyt. Durcáskodni kezdett.

- Tudom, maga lenézi a családomat.
- Erre a váratlan támadásra a férfi lepődött meg.

- Én?
- Igen.
- Így ismer?
- Én nem is ismerem...
- És hozzám jött?
- Igen.
- Szép dolog.
- Úgy-e, már bánja?
- Livia...
- Kszaba...

- De nagy csacsi maga...
- Mondja csak ki őszintén, szamá, liba... és a többi.
- De Livia, mi baja egyszerre?
- Nem tudom.
- Talán éhes?
- Az meglehet.

A férj boldogan lélegzett fel. No, végre megússza az első vihart.

- Mit hozzak?

— Sonkát, szalámit, de magyart, mert az a legjobb... És csokoládét. De Hanotaux-félét, mert ebben viszont ez a legjobb.

A férj elszaladt. Két perc múlva már vissza is jött.

- Tessék. Sonka, kenyér, magyar szalámi és Hanotaux-csokoládé.

Az asszony farkas étvággyal evett. Mikor a csokoládéra került a sor, hamiskásan nézett a férjére.

- Tudod, miért hozattam ezt?
- Mert ez a legjobb.

— Nemcsak azért. A Hanotaux-gyárban dolgozik az apám...

— Azaz, már üzemvezető...

— No látja, már tudja.

A vonat szuszogott tovább. Végre messze a láthatár szélén feltűntek Lyon tornyai. Egész erdő gyárkéménye csak úgy öntötte a füstöt. Az utasok mozgolódni kezdtek. A férj úr is előkészítette a csomagokat. Az asszonyka megigazította a kalapját, aztán a férjéhez simult.

— Mon ami, akarok valamit mondani.

— Tessék, aranyos.

— Valami meglepetést tartogatok a számára.

— Nagyon kedves...

— Az apám...

— Ismét kezdi? Hát mi ütött magába?

Livia pici szája sirásra görbült.

— Tudom, nem is szeret.

— No látja...

— Nem hát, mert akkor...

— Mert akkor?...

— Mert akkor örülne a meglepetésnek, amelyet apám számunkra tartogatott.

— Örülök.

— Igazán?

— Igazán. De mondja el, mert mindjárt befutunk az üvegtető alá.

— Hát... az apámat épen az esküvőnk előtt választották be az igazgatóságba.

— Örülök.

— Csak így?

— Másképen nem tudok. De mindenesetre furcsa egy ország ez, ahol ilyen gyorsan haladnak előre az emberek a ranglétrán, mint most Páristól Lyonig...

— Maga gúnyolódik.

— Én? Nem érek rá, édes. Itt vagyunk. Adja csak azt a kézitáskát.

— De nem igen vár senki az állomáson.

— Hát aztán? Villanyoson bemegyünk. Az öregek bizonyára nagyon fognak örülni.

— Ó, hogyan...

A vonat megállt. Kiszálltak. Csáky Csaba a kijáró felé cipelte a csomagokat. Mikor kiértek a pályaudvar épületéből, livres inaslépett a fiatalok elé.

— Monsieur Kszaba de Kszáky?

— Igen. Mit akar?

— A csomagokat, mély tisztelettel.

— Valami tévedés, kérem.

— Ja, a gyár autója jött ki? — csodálkozott Livia ártatlanul.

— Igenis, madame — hajbókolt az inas.

— Úgy látszik, az igazgatóság udvariaskodott — kuncogott az asszonyka.

Az inas elszedte a csomagokat. Aztán hatalmas Mercedes-kocsi állott elő. A csomagokat berakták a csomagtartóba, aztán az inas kivágta az autó ajtaját.

— Madame ... Monsieur ...

Beültek. A kocsi robogott, egyszerre ragyogó, százablakos palota előtt álltak meg.

— No, baj van? — kérdezte a férj.

— A Hanotaux-palota — mosolygott a soffőr.

Csáky Csaba a feleségére nézett.

— Hová jöttünk?

— Haza — mondta ragyogó arccal az asszony.

— Haza? Hisz ez a Hanotaux-palota.

— Igen. Azé, aki a legjobb csokoládét gyártja egész Franciaországban.

— Nem értem ...

— Nem, mert csacsi. Valamit még elfelejtettem megmondani a vonaton. Közben az apámat ismét előléptették ... Mert az övé a Hanotaux-csokoládégyár és igen tisztelt barbár uram, ha valaki elveszi Hanotaux Liviát, illenék utána nézni, hogy ki, mi az apja ... Így szoktak házasodni abban a barbár országban?

— Így is — mosolygott a férfi.

A palota terraszán fehérhajú úr és ezüsthajú dáma várta őket. Livia előre szaladt.

— Ne haragudj, anyuci, de olyan unalmas volt a filozófia. ... És egy férj, nem sokkal bár, de egy fokkal mégis mulatságosabb ...

— Tudtam, hogy valami ilyen befejezés lesz a vége különködésnek — mosolygott a papa is és megölelte barbár vejét ...

— És azt hiszed, én ezt mind elhiszem? — ütöttem az asztalra, amikor Múnier elbeszélésében idáig érkezett. — Hisz ez nem is regény. Film ...

— Ja, pajtás, az élet sokszor ilyent is ír. És örülünk neki. Más-különben ott az eleven bizonyosság, a fiatal pár a másik sarokban. Itt Biarritzban töltik a nyarat és azután mennek haza Magyarországra.

— Hát mégis komoly az egész?

— Hogyne.

— A szegény szobrász és ...

— Úgy van ... és a hercegisasszony.

— Csokoládé-hercegisasszony.

— Nagyon jó. Most nagyon is eltaláltad. Mert egész nagy gyáros-dinasztia a Louis Hanotaux-é.

Kocintottunk. Az égen éppen akkor bukkant ki a felhők közül

a hold. Mint ezüst korong gurult lassan előre és hosszú, fehér pásztában álmohidat görgetett a hallgató vizek fölé. Sokáig szótlantul néztük a tündéri látványt . . . Mintha ködszerű és mégis ragyogó alakok jártak volna ezen a hídon és mentek volna ama világ felé, amelynek neve szegényes emberi nyelven : boldogság . . .

Egymásra néztünk.

— Látod, mi lemaradtunk erről a hídról.

— Bizony, bizony.

— Nekünk sohasem kacagott virágszirmokat az élet.

— Talán mi magunk voltunk az oka . . .

Átnéztünk a terraszmásik oldalára. A fiatal pár éppen akkor állt fel és lassan, szerelmesen ment le a lépcsőkön. A hold rájuk terítette királyi palástját és koronát tűzött fejük fölé sugaraiból . .

Zenélt, tündökölt a biarritzi éjtszaka és ezüst volt a tenger.

III.

Aztán évek teltek el és régen elfelejtettem Biarritzot. Ha éppen el lehet felejteni . . . Úgy van valahogy, hogy a szép és tündéri nyarak elmúlnak és be kell állni mindig az igás életbe. Nagyon egyedül éreztem akkor magamat és jólesett a munka. Ez a legjobb narkotikum, ha az ember szíve folytonosan fáj és társtalanul kell botorkálnia az életben. Dolgoztam, dolgoztam, a könyveim voltak a családom, az anyám, a feleségem, szép mosolygó gyermekeim . . . Az átkos egyedüllétért néha a sikerek vigasztaltak meg s olykor-olykor rövid időre beragyogta a szobákat a dicsőség, de olyan hideg volt a mosolygása, mint az élet-telen báboké . . . Sokszor írt Párisból Munier is és az ő levelei is ilyen hangulattal voltak tele. Öregedtünk és áhitottunk mindketten a boldogságot és nem értük el soha. Ő is a munkában keresett vigasztalást, én is . . . És hideg, téli estéken Párisban ő is bizonyára úgy didergett belülről, mint én Budapesten. De hát ez nem is tartozna ide . . . Van azonban még valami, amit el akarok mondani a biarritzi történet befejezéséül, így hát beszélnem kellett erről is.

Valami fogadás volt a miniszternél, amelyre én is hivatalos voltam. A házigazda nagyon kedves volt s éppen legutóbbi könyvemet dicsérte, amikor egy elegáns, magas úr közeledett felénk.

— Á, Csáky Csaba — mosolygott a kegyelmes és kezét nyújtotta a művész felé.

— Alázatos híved, kegyelmes uram — hajolt meg Csáky.

— Nem ismeritek egymást? — kérdezte a miniszter.

— Ó — szaladt ki mindkettőnk száján az udvariaskodó és bókoló szó.

A miniszter nemsokára elsietett s mi ketten maradtunk. Nekem eszembe jutott a biarritzi este, amikor először láttam Csákyt. Azóta nagyon megnőtt. Idehaza is szép sikerei voltak s éppen minap fejezte

be az Attila-szobrot, amelyre az ország legjobb szobrászai versenyében ő kapott megbízást.

— Tudod-e — szoltam — hogy én nagyon régóta ismerlek téged.

— Hogy-hogy?

— Hát csak úgy látásból. Messziről . . . A barátom, Henry Munier sokat beszélt rólad.

— Ó, a mester . . . Nagyon szerettem.

— Ő is. Értéknek ismert és úgy látszik, jól ismert.

Zavartan mosolygott. Nem akartam a biarritzi emlékeket felújítani és hallgattam.

— Én nagyon szeretem a franciákat — mondta végre.

— Tudom — mosolyogtam.

— A feleségem is . . .

— Tudom . . . Henry sokat beszélt rólatok. Valóságos regény.

— Két gyermekünk is van már — dicsekedett.

— Gratulálok.

Valaki arra jött és abbamaradt a társalgás. Egyszer aztán a színházban találkoztunk. Épen egyik darabomat adták.

— Szervusz.

— Nagyon örülök. Igen jól mulatunk. Pompás a vígjátékok.

— Ó, kérek . . .

— A feleségemnek is nagyon tetszik.

— Itt van?

— Igen. Nagyon kedves volnál, ha belátogatnál a páholyunkba.

— Ó, lekötelezel.

Cipelt magával és nevetve nyitott be a páholyba.

— Livia, ez aztán valami. Itt hozom a szerzőt . . .

— Ó, régi ismerős — mosolygott az asszony. — Fényképről és messziről . . . Látásból.

— És Biarritzból — csókoltam kezét.

— Hogy-hogy?

— Henry Munier-nél üdültem, amikor egy regényes fiatal pár volt nászúton Biarritzban.

— Igen?

— És ez a pár, akiről akkor sokat beszéltek, Livia Hanotaux és Csaba de Csáky volt . . .

— Nagyon kedves . . .

— Sőt. Meg is loptam a fiatal párt.

— Ejnye . . .

— S ezért most utólag bocsánatot is kell kérnem.

— Hogy-hogy?

— Megirtam a regényüket «Mikor kacag az élet» címmel.

— Megbocsátunk — mosolygott férjére az asszony.

Elköszöntem.

— Jöjjön el egyszer hozzánk — nyujtotta kezét az asszony. —

Hiszen akkor igazán nagyon régi és nagyon kedves ismerősünk...

Aztán az első vizit után gyakran voltam vendégük. A Bodrogtútcában volt csinos kis magánpalotájuk. Ott volt Csáky műterme is. Egyik nap fel akartam keresni. Épen az Attila-szobor leleplezésére készültünk, nekem beszédet kellett mondanom az ünnepen és egyet-mást meg akartam beszélni a szobor alkotójával. Nem volt odahaza. Az asszony fogadott.

— Amíg Csaba hazajön, eltraccsolunk.

Kedves és olyan mosolygó kis baba volt most is, mint épen ott Biarritzban, mikor a Boulevard des Tamaris bokrai közül elénk lépett a fényszóró ezüstjében. Sablonos dolgokról csevegtünk egy ideig, amikor egyszerre csak így szólt:

— Tudja-e, hogy nem szép magától?

— Micsoda?

— Hogy még meg sem mutatta azt a rólunk szóló históriát.

— A «Mikor kacag az élet»-et?

— Igen.

Megráztam a fejemet.

— Nem lehet.

— Miért?

— Mert... mert indiszkrét voltam.

Elpirult.

— Ejnye, ejnye... Ez nem szép... Olyanokat írni...

Láttam, hogy haragszik, de aztán úgylátszik erősebb volt a kíváncsisága, mert finom kacérsággal megkérdezte:

— Hát aztán mit írt meg?

— Egy kedves, szép estét a Boulevard des Tamarisról.

— Csak? — szaladt ki a száján a megkönnyebbült sóhajtás.

De aztán észrevette, hogy tulajdonképen ez a sóhajtás áruló volt és mélyen elpirult.

— Egészen zavarba hoz — suttogta.

— Asszonyom, ne féljen. Nem veszedelmes, amit megírtam. Csak kedves. Hát ki tudja már mondani tiszta magyarsággal ezt a szót: édes?

— Remélem, meg van elégedve magyar tudásommal, professzor

úr — gúnyolódott.

— Nagyszerű. De úgy-e, elég nehezen tanulta?

— Hát bizony...

— Én is úgy hiszem... És... és nem nehéz már kimondani: csók?

— Nem — csodálkozott az asszony.

— Mert volt idő, mikor nagyon nehéz volt...

— Nem értem, mit akar?

— Hát ki tudja már mondani szépen: szeretlek?

— Jesszus — pirult el az asszony — most már értem. Emlékszem... Maguk kihallgattak...

— És ki tudja azt mondani, hogy : fény?

— Nahát — kacagott boldogan Csákyne — erre is emlékszik?
Hát maga volt ott Biarritzban Munier-vel?

— Igen, És látja, pontosan emlékszem a francia-magyar nyelvleckére.

— És megírta?

— Meg.

— Elég csunyaság volt. Kár, hogy már megbocsátottam érte a színházban.

— Köszönöm. De higgye el, nagyon kedves volt.

— Ne, ne — pirult és kezét csókra nyujtotta.

Két eleven, rövidszoknyás fekete ördög rohant be. Két kisleány.

— Anyuci, anyuci . . .

— Valódi két kis csokoládéhercegnő — bókoltam. — Mikor kacag az élet . . .

Az asszony tréfásan megfenyegetett.

— Csak még az kell, hogy a leányaimnak is elárulja a történetet.

Az egyik kislány megszólalt.

— Úgy-e, mamuci, ma nem kell franciául tanulni?

— Képzlje — szólt a mama — rettentő nehezen tanulnak ezek a gyerekek franciául.

— Épen, mint a mamájuk magyarul — mondtam.

— Kegyetlen. Visszaél a titkával — és kitudszkolta a gyerekeket. —

Menni, menni, már vár a mademoiselle.

— Ó — húzta el a száját a kis Livia.

— Látja, asszonyom, ez a magyar föld. A francia babákból magyar lányokat és asszonyokat varázsol. A gyerekei már magyarok. És magáról, ki merné azt állítani, hogy nem mindig magyarul beszélt?

— Igazán? — mosolygott az asszony.

— Igazán.

— Nohát akkor nehogy leleplezzen valaha, maga rossz ember, ha azt akarja, hogy jóbarátok maradjunk . . .

És sokszor voltam náluk azután is. Egyedülálló, társtalán, rideg életem itt felmelegedett s nekem is jutott abból a sok derüből, amelyet az élet kacagott rájuk. Eljátszottam a gyerekekkel és tanítottam őket — franciául. Velem szívesen tanultak.

— A bácsi olyan szépen tanít — szavalta a kis Livia — nem úgy, mint a Helén kisasszony.

— Igen, igen — tódította a kis Mária is.

— Megbabonázta a gyermekeimet — mosolygott Csákyne.

És megölelte a két göndörfürtű, fekete fejecskét.

— Maradjanak így sokáig — szóltam elkomolyodva — olyan szép ez a kép . . .

— Maga öregedő agglegény . . .

— Nem az. Szamár . . . Mert írtam egy történetről, melynek az

volt a címe : Mikor kacag az élet... Nem volt igaz. Amikor így látom magukat hárman, most, most kacag igazán az élet... Azt hittem, a biarritzi történet az igazi szép... Pedig úgy-e ez a pesti szebb?

— Igaza van — suttogta a csokoládéhercegnő — ez szebb. Most kacag igazán az élet...

És végtelen szeretettel ölelte magához a két, magyarrá született csokoládéhercegnőcskét...

Gáspár Jenő.

PETROLEUMLÁMPA.

Mig hideg, józan villanyfény hadarja
sugarait rideg szobámba széjjel,
míg elbúsít e nagy, magányos éjjel,
hogy a kívül lihegő, gyenge széllel
felém zörög emlékeim avarja...
te készleted szemem könnyesre válva
feléd ragyogni vissza, kedves emlék,
elhagyott, régi petroleumlámpa. !
Hányszor ültünk meleg fényedben este,
családi asztalunk fölé hajolva,
kályhás, ódonszagú, öreg szobában !
jala a füstől sárgaszínre festve,
megbarnult német képek a sarokba',
melyek már dédapám ifjúkorában
multat lehettek ; öles feszület
az ágy fölött, Jehér lából faragva ;
a két ablak között, meghitt homályban
sötét almáriom illatos odva ;
csöndes volt a szoba és mindenütt
bús fényed és nehéz szagod keringett
különös álmokba ringatva minket.
A szomszéd szobában bágyatagon
játszott anyám egy Csajkovszky-mazurkál,
a feszület alatt, a pamlagon

leány-nagynénjeim halkán dalolták
bús dallamát ; a karosszéke mélyén
ült nagyapám, az öreg óriás,
szakállá, mint egy téli zuhatag,
Jehérlett a csöndes szoba sötétjén
s míg homlokát fáradt világod érte,
régí vadászélményeit mesélte.
És visszatér a mult szobámba véled.
Felködlenek a gyermekkori esték...
ni... ott a sutba' sörtés krampusz éled,
morcos pofáján úgy rikít a festék,
mint bennem az öröm, hogy egyszer ismét
meglátogat, hogy még egyszer betéved
bús lelkembe, hol annyiszor keresték
mult-hánytorgató álmaim a testét...
jatzonganak az ó karácsonyesték
boldog izgalmái és szent nyugalma
és visszazúgnak, mint tavaszi fecskék
gyermekkorom feltámadt zenéi... —
s hogy örködj fölöttük, rideg szobámba'
meggyujtalak most. Így !... társam ez éji
magányban... ócska petroleumlámpa.

Missik Endre.

HERCZEG FERENC ÉS A MODERN REGÉNYSTILUS.

A REGÉNYÍRÓ stílusáról írni, — ez nem azt jelenti, hogy megvizsgáljuk szófüzéseit, képeit, metaphoráit, mondatainak egyensúlyát, muzsikáját és architektúráját, nyelvének erejét, színét és egyéni sajátosságait, előadásmódjának zamatát és mindezeknek rejtett titkait, — ha regényíró stílusáról van szó, akkor mélyebb és általánosabb szempontok szerint bontom szét az író egyéniségének külsőségeit. Inkább ezt a szót kellene használni: az író technikája, vagyis az a mód, ahogyan a téma, az eszme, a regény lelke és tendenciája napvilágra kerül. A teremtés módja. A gondolat, az eszme, a téma, a lélek. A stílus azonban nem ruhát, hanem testet jelent; csontvázszal, zsigerekkel, idegrendszerrel, epidermisszel együtt jelenti a [lélek habitusát. S ha nem is igaz az, hogy a stílus az ember, de nagyon valószínű, hogy a regényben — sőt az egész szépirodalomban — a stílus teszi a műfajt s a stílus révén ismerhetem meg az író halhatatlan lelkét.

Ha a stílus nem volna ilyen fontos lényege az irodalomnak, akkor nem volna különbség metafizikai elmélkedés, erkölcsi oktatás, politikai fejtegetés, jogtudományi értekezés, büntető törvénykönyv, történetírás és szépirodalom közt.

De nem volna különbség irodalmi műfajok között sem.

Nem is hinnők, hogy milyen kevés témát variál a világirodalom. Isten és ember; természet és kultúra; fogalom és tárgy; kenyér és szerelem; én és a világ — ezekben az összefüggésekben majdnem minden benne van, ami az embert érdekli. Négy-öt főtéma körül forr, sistereg, hullámszik, röpköd a képzelet, a zene nyolc hangot és ugyanannyi félhangot variál, a képzőművészet az emberi test és a térben mutatkozó természeti tárgyak másolásában merül ki, bútorot mást, mint asztalt, szekrényt, padot elképzelni sem lehet — és az irodalom mégis kimeríthetetlen, a művészet mégis végzetlen, az emberi fantázia mégis mindig talál újat vagy legalább is olyant, ami újságnak látszik.

Mi ennek az oka?

A természet törvényei örökkévalók. Az isteni rend, a világegyetem nagy harmóniája kész, de még sincs két levél, két veréb, két kis ember egyforma. A természet kifogyhatatlan az ő variációiban és az emberi lélek megannyi külön-külön kis világ a maga egyéni tulajdonságaival.

Az egyéniség, az egyéni szem, a felfogás egyéni volta teszi olyan színessé és olyan kiismerhetetlenné a természetet. Ebben az értelemben minden ember újra és külön a maga számára teremti meg a világot.

Az irodalom tulajdonképpen egyéni képe a világnak. Az irodalom azért nem merül ki soha, mert mindig új szemmel nézi az életet s ez benne a legszébb. Ez az a lélek, amely a sötétség felett úszik s amely azt megvilágítja.

Az egész világ két tényezőtől áll: az egyik az ember, a másik, amely ezen kívül van. És minden ember a saját stílusa szerint nézi a világot.

A stílust nevezhetem módszernek, felfogásnak, formának, világnézetnek, temperamentumnak, irányzatnak vagy közönséges technikának — mindegy. Vannak dolgok, melyekben a forma a legfőbb lényeg és a látszat a legigazabb valóság. Matematika és geometria abszolút dolgok; de vers, regény, festmény, szobor látszatok csak, amelyekben a formát a belső tartalomtól alig lehet elválasztani.

A képzőművészetek körül egészen természetesnek találja mindenki, hogy évszázadokig tartott, míg az ember bizonyos technikai tökéletességek magaslatára tudott emelkedni. Senki sem csodálkozik, hogy a középkori táblaképeken nyoma sincs a perspektívának és az ókeresztény szobrász nem is álmodott anatómiáról. De ha regényről van szó, amelyben esetleg százával mozognak emberi figurák, tesznek-vesznek, szeretnek és szenvednek, beszélnek, élnek és meghalnak, amelyben együtt van az utolsó ítélet apokaliptikus nyüzsgése, Mózes szobrának isteni nyugalma, Gioconda mosolya és Beethoven szimfóniáinak tragikus jajveszékelése, — a regény nyel szemben nem gondolunk arra, hogy annak is megvan a maga technikája.

A régi francia és olasz kezdeteknél ez a technika olyan primitív volt, mint a középkori táblaképeknél. Boccaccio még egyszerűen elmesélte a dolgokat, lehetőleg kerülve a párbeszédeket és a drámai megelevenítést, ellenben az epikus előadás szélesen hömpölygő folyamán szószátyár és fontoskodó bácsi módjára magyarázgatta a mese mögött rejlő motívumokat. Ez nem azt jelenti, hogy nem tudott elbeszélni — azóta is kevesen tudják ezt jobban — de jelenti azt, hogy mesemondásából nem lett modern értelemben értett regény.

Ilyenformán a regény nem másban, csak stílusban különbözik az irodalom többi műfajától. A regényt a stílus teszi azzá, tehát a stílus a regény. A stílus maga sokféle lehet, de a célja egy. Hogy minél plasztikusabban élénk állítsa az embert és azt, ami az embert körülveszi. Hogy ezt hogy éri el, az az író egyéni módszere.

Taine azt mondja, hogy Dickensnek festői stílusa van s ennek példájául idézi a helyet, amelyben Dickens leírja, hogy egy fiatal, szép és tisztalelkű leány megy át az udvaron. «Vajjon adott-e a Fountain-Court lassú tenyészete elég életet a füstös bokroknak, hogy érezzék a legkedvesebb és legtisztább szívű leányka jelenlétét? Ez a kertészeket és azokat illeti, akik jártasak a növények szerelmi dolgaiban. De hogy javára vált a kikövezett udvarnak, midőn a gyöngéd kis alak átsiklott rajta, hogy mosoly gyanánt futott át a piszkos, vén házak mellett és a kopott téglákon, melyek távozása után annál unalmasabbak, sötétebbek, mogorvábbak lettek ebben nincs semmi kétség. A Temple szökőkútjának kedve lett volna húsz lányira ugrani, hogy a reményben gazdag szüziesség tavaszát köszöntse, mely személyében csillogón osont végig a törvény száraz és piszkos csatornáin; a csiripelő verebek, melyek a Temple zugaiban és hasadékaiban nevelkedtek fel, befogták volna szájukat, hogy képzelt pacsirtákra figyeljenek, midőn ily üde kis teremtek haladt el előlük; a szennyes ágak, melyek csak csemetekorukban szoktak meghajolni, nyájasan leereszkedtek volna, hogy áldást árásszanak kecses fejére; régi szerelmes levelek, melyek a szomszéd irodákban vasszekrényekbe voltak zárva s számba sem vétetve heverték a családi irományok halmazában, megmozdultak és izgalomba jöttek volna, egy pillanatra visszaemlékezve hajdani gyöngédsé-

gükre, midőn könnyedén végighaladt mellettük. Akármí, ami nem történt meg és sohasem fog megtörténni, megtörténhetett volna Ruth kedvéért.»

Taine ezt mesterkéltnak találja, pedig lehetetlen egy fiatal leányra elragadóbb himnuszt írni, de egyben lehetetlen valakit olyan plasztikusan és elevenen bemutatni, mint ahogyan Dickens a kis Ruthot bemutatja azzal, hogy láttára a Temple szökőkútjának kedve lett volna hűsz láb magasra ugrani. Figyeljék meg jól: ebben a stílusban benne van a mai költő egzaltált hangja, az impresszionista festő esetkezelése, az angol pathetikus szónok elokvenciája, a drámaíró jelenítő ereje, amely a kis Ruth ünneplésére «összegyűjti a madarakat, fákat, házakat, kutakat, irodákat, percsomókat» s ezekből mind eleven, lelkes, extázisban tomboló szereplőket csinál, benne van a zeneszerző és karmester hangszerelő ereje, amely zengő orkesztert és harsogó kórust ad a vezérmotívum alá — és mindez csak azért, hogy az elbeszélő író alaposan megérezkeltesen, ismerősünkké tegyen és megszerettessen egy regényfigurát.

Módszer dolga az egész. Dickens virtuóz volt a maga mesterségében, lírai költeményt ír Ruthról anélkül, hogy első személyben beszélne a saját elragadtatásáról, sőt helyett ravasz pedantériával a kertészet és a növényi biológia tudósaira utal és aprólékos lelkiismeretességgel nem Ruth lelki és testi tulajdonságait, hanem a Temple udvarát írja le.

Vannak azonban zordabb kedélyek is.

«Balzac törhetetlen enciklopédista — mondja Taine — özönlő szóáradatai, tudományos csevegései főfájást okoznak. Balzac olyan modorban beszél, mint a művészetek és mesterségek szótára, mint a német bölcsészet kézikönyve, mint a természettudományok enciklopédiája; ha esetleg nem ilyen a beszédmodora, akkor esetlen és kérkedő; nevetése durva és hangja kellemetlen, mint a csöcseléké; stílusa visszataszító vagy kuszált; a hatás kedvéért túloz; hogy felizgasson bennünket, ő maga izgul fel; ez már egészségtelen dolog.»

Tainenak igaza van. Balzac stílusa jobban hasonlít Carlyle stílusához, amellyel a Sartor resartust megírta, mint akármelyik francia nagy szónok írásmódjához, amelyet a könnyű elegancia, a művészi mérséklet és az érthetőség tesznek klasszikussá. Balzac valóságos értekezéseket szó leírásaiba és párbeszédeibe, néha valószínűleg egyszerűen azért, mert egy hírlapi cikkét — például Páris városrendezéséről, csekélyke 50—60 oldalt — még egyszer értékesíteni akarja regénykötetében, amelyet a kiadó oldalszám fizet. De Anatole France regényei sem egyebek dialogizált történetbölcséleti, szociológiai vagy kritikai értekezéseknél, Hugo Viktor politikai propagandacikkeket illeszt be a Nyomorultakba és Flaubert Bouvard és Pecuchet-je teljes egészében, nem egyéb, mint egy haragos pamphlet a tudományokba vetett babonás hit ellen. És ne feledjük el, hogy Tolstoj Karenina Anna szerelmi történetében ívszámra ontja az orosz mezőgazdasági viszonyokról, a paraszt gazdasági helyzetéről, a földművelésről és a kisiparról, a földreformról és a politikai jogelosztásról szóló tanulmányokat, amelyek alaposág, pedantéria és statisztikai adatok dolgában becsületére válnának egy német agrárreformernak.

Ezért olyan fontos az író technikája.

A magyar regényírás történetében Jókai fellépéséig alig lehet beszélni technikáról. Még Jókai is csak a maga zsenijének lenyűgöző, elragadó, narkotizáló bájaival feledteti, hogy mily kevésbé ismeri — vagy ha ismeri, mily kevésbé alkalmazza — a regényírás műhelytrükkjeit. Jókai technikája Dickens,

Flaubert vagy Tolstoj mértékével mérve egy öntudatlan gyermekzseni utó-
érhetetlen és égig érő dilettantizmusa volt csupán a lángelme naivságában és
hatásosságában; ma már a legtehetségtelenebb epigon is sokkal körmön-
fontabb mesterségbeli tudással fog bele a maga kis játékaiba.

Jókai előtt és Jókain kívül pedig ebben az értelemben alig volt Herczeg
Ferenc előtt mintakép a magyar irodalomban. Jósika Miklós a regényszerkesz-
tés legelemibb törvényeivel sem volt tisztában — s rajta kívül kitől tanul-
hatott volna? Eötvös József báró már akkor olvashatatlan volt és Vas Gereben-
től, Degré Alajostól, Szathmáry Károlytól, Pálffy Alberttől, Vértesi Arnoldtól
vagy Gozdsu Elektől sok mindent tanulhatott ugyan — ha épen kedve volt
rá — de technikát és stílust épenséggel nem.

Vagy tán Kemény Zsigmond mutatta volna meg a regényírás műhely-
titkait?

Kemény Zsigmond neve hallatára minden magyar embernek le kell
vennie süvegét és meg kell hajolnia az ő nagy emberteremtő és léleklátó
ereje előtt. De csakúgy találmokra üssük fel Kemény Zsigmondnak egy könyvét,
például az 1854-ben megjelent Szerelem és hiúság című regényét és olvassuk
el belőle a VIII. fejezet bevezető részét.

«Vannak változások, melyeket a szem észrevenni, a nyelv kijelölni alig
tud s mégis nagyobbak, mintha feltűnnének. A szélvész végigdúl kerteken,
széttépi a lombokat, melyek legárnyasabbak voltak, viráglevélfelhőt forgat
örvényei közt, az elrablott illatot távoli vidékre hordja s letört ágakkal, meg-
döntött csemetékkel tölt el minden ösvényt és utat. De te, bár a büszke rózsza-
tőről most nincs mit leszakassz, a liljom tiszta kelyhe porban hever, a hű
klematisz elvált támaszától, mely főntartá és piperéikkel dicsekvő fák himes
virágpalástját széttépve, összeszaggatva látod — mégis e veszteségekért nem
akarod halottnak tekinteni a szépséget, mely néhány órával előbb bokor-
és virágról igézően mosolygott feléd.»

Nincs ebben a mondatban egyetlen elavult szó, a szerkezet egy kissé
bonyodalmas és nehézkes ugyan, de stilisztikailag kifogástalan, a nyelv zenéje
sem sérti a fület és mégis . . . és mégis . . . elrablott illat, büszke rózsató, liljom
kelyhe, himes virágpalást, amely igézőn mosolygott . . . ennyi az egész, amely
megmaradt a memóriánkban s a mondat tulajdonképen való értelme elsik-
kadt a banális frázisok iszapjában . . . Kemény Zsigmond megrázó erejű,
mélységesen mély lélekanalizise, emberlátása, fenséges szelleme élvezhetet-
len, sőt idegesít és bosszankodást okoz e tökéletlen, diákos és dilettáns
modorosságban.

De talán rossz példát választottunk. Kemény Zsigmond könnyed is tud
lenni. A Ködképekben leírja, hogy Róbert a felesége lakoszobáját, mint valami
szentélyt, maga szellőzteti és takaríttatja ki. «Ügyel, hogy a takarításkor
semmi hátrább vagy elébb ne mozdíttassék. A vetkezőasztalon a kendőzés
titkai mellett az Ahítat órái kinyitva hevertek, úgy, mint akkor valának,
midőn estve, az édes imádkozót a belépő Róbert tekintete az égből a szerelem-
hez, a mennyországból a földi paradicsomba idézte vissza. Mily kéjes emlékek!
Ah! Az eltávozott nő magánszobái, melyekben csekély rendtelenségek dacára
is csín, tisztaság és nemes ízlés uralkodott a búcsú perce óta, Róbert szenté-
lyévé váltak, hova csak akkor lépett, midőn a köznapi ügybajoktól menekült
s midőn lelke — mint a sivatagban elfáradt madár egy magányos pálma zöld
koronáján — a szerelem örömein s a háziélet boldogságának tanujelei között
akart kipihenni, megfrissülni.»

Csekély rendetlenség, csín és nemes ízlés, a boldogság tanujelei — valóban sok elszántság és a lángész határtalan tisztelete szükséges ahhoz, hogy e pedáns és mesterkéltszavak után is kíváncsiak legyünk Róbert úrra és az eltávozott nőre . . .

Kemény Zsigmond még a Hugo Victor-féle technikával dolgozik, mintha nem is volna a világon egy Balzac, aki már húsz évvel előbb megírta a Grandet Eugeniát és a Goriot apót, pedig Balzac stílusa is naiv és gyermekes dadogás Flaubert káprázatos előadásmódja és regénytechnikája mellett, amely csak két évvel később (1856) ejti bámulatba a regényolvasókat Madame Bovaryjával.

De Kemény Zsigmond és Herczeg Ferenc között csakugyan egy emberöltő folyt le — lássunk egy fiatal író, Herczeg kortársát, nagyon tehetségest, franciás ízlésűt, aki már Zólat és Maupassant-t, Dosztojevszkyt és Tolstojt is ismerte. Például Justh Zsigmondot a Káprázatok-ban. Üssük fel a 14. oldalt és olvassuk el ezt a néhány sort : „ . . . Idegei e pillanatban annyira megrendültek, hogy a minden oldalról reájuk ható erős hatásokra nem tudtak visszahatni. E percben az idegbeteg gavallér tökéletes apathiába merült. Alig bírt gondolkozni. Meredten nézett maga elé s e pillanatban egész lelki működése öntudatlan volt. Lelkének mélyében már forrongott mindazon benyomás, amelyet e pár kétségbeejtő utolsó nap alatt magába felvett ; de mindez még nem ülepedett le : érzelmei még nem tudtak jegecesedni, illetőleg még nem váltak tudatosakká. S e mellett e pillanatban életének összes emótióit átérezte anélkül, hogy mindez tudatába jöhetett volna. Fásult arccal, nem véve tudomást a külvilágról, ült a bérkocsiban. Szemeinek még akkor is üres volt kifejezése, midőn a sz-i főúton végigrobogott a kocsí. A külvilágból e percben nem látott semmit, önmagába mélyedni meg nem volt ereje».

Micsoda vergődés ! Nyolc sorban ötször elmondja, hogy érzelmei nem voltak tudatosak, illetőleg még nem ülepedtek le és nem jegecesedtek.

Pedig Justh Zsigmond csakugyan nagy tehetség volt, mindössze négy évvel előzte meg Herczeg Ferencet és Jókai Mór őt tekintette Herczeg mellett a jövő emberének.

Herczeg Ferenc a regényírás technikáját nem a magyaroktól, nem Keménytől és nem Jókaitól tanulta, aminthogy nem tanulhatta azt ezektől Mikszáth sem, aki Herczeg fellépéséig csak novellákat írt s első regénye csak jóval később lát napvilágot, mint a Fenn és lenn, Herczeg első könyve. Gárdonyi is külföldi példák után indult, Ambrus, Bródy, sőt maga Mikszáth is, bár Mikszáth a szubjektivitásban Jókai nyomdokain halad. Mikszáth és Herczeg egyazon tradicionális szellem örökösei, de technika szempontjából egyik keletnek, a másik nyugatnak indult. Herczeg a személytelenség módszerén dolgozik, Mikszáth a közvetlen egyéni előadás, az «én beszélek, ide hallgassatok» táblabírós szubjektivitás hangján cseveg olvasóival. Mikszáth Kálmán regényei úgy hatnak, mint élőszóval tartott előadások. Az író cseveg, szellemeskedik, humorizál, mesél, anekdotázik, mintha ebéd után, feketekávé és pipaszó mellől mulattatná meghitt baráti körét. Leír, elbeszél és beszélteti alakjait, de folyton ő maga is közbeszél, magyaráz, indokol, ítél, megdicséri hőstét és a rakoncátlan elemeket megpirongatja. Az író arca ott mosolyog a sorok között. Hallom a hangját, látom a taglejtéseit, szinte kedvem kerekednék, hogy egy-egy részletnél kérdéseket tegyek fel és vitába szálljak vele vagy alakjaival. De mielőtt ezt tenném, a szerző is elneveti magát a saját humorán és majdnem megkérdezi tőlem : Jó, úgy-e? Ezt itt és itt hallottam és akkor én is jót nevettem rajta.

Herczeg épen az ellenkező úton halad; de ő is, meg Mikszáth is eljutott a remekművek magaslatára. Ez csak azt bizonyítja, hogy az irodalom csillagzata is gömbölyű; az igazi tehetségek, habár ellenkező irányban mennek is előre, végül összetalálkoznak.

* * *

Herczeg Ferenc sem ugrott ki teljes fegyverzettel Zeus homlokából. Első regénye csak közepes Spielhagen-utánezat s ha nem is olvasta az akkor népszerű, de csekély tehetségű német regényírónak Beiträge zur Theorie und Technik des Romans című művét, bizonyos, hogy a tanítvány a mester regényeiből tanulta a maga technikáját. Szerencsére ezt is hamar elfelejtette; novelláiban már a modern franciák mesterségbeli fogásait alkalmazza s rájön arra, hogy a novella nem sűrített regény, hanem prózai ballada, amelyben nagy szerepet játszik a drámai elem. Ez a dramatizálási módszer már nagy haladás az írás technikájában. Herczeg regényében sem az író beszél már, hanem a hősei, akik egymás közt és egymással szemben dialógusokkal viszik előre a cselekvényt s szinte eljuttassák a mesét, amelyet a középkori elbeszélő naiv egyszerűséggel első személyben mond el olvasóinak. Egyelőre csak a főhőssel tesz kivételt, egyetlen emberrel, aki mint szilárd pont áll a mese központjában s akinek a lelkébe maga az író is beleköltözik, az egész történetet az ő szemével nézi s a körülötte élő, cselekvő, érző és gondolkodó valamennyi mellékalakot csak a reá való vonatkozásban állítja elének. A főhős gondolatait minden tartózkodás nélkül közli olvasóival, a többi alaknak csak mozdulatait, arcjátékát és cselekvéseit látja és írja le, a főhősről elmondja, hogy mit szenved lelkileg, a többről csak azt, hogy arcuk milyen szenvedéseket árul el s milyen szenvedésekre lehet következtetni szavaikból és cselekedeteikből. Technikája később oda fejlődött, hogy az író még a főhőssel sem azonosítja magát. Majdnem kizárólag párbeszédekkel dolgozik, mert nem akar egyébnek látszani, mint fotografáló gépnek vagy hangfelvevő érzékeny lemeznek; oda ül az olvasók közé, ő is csak néző és hallgató publikum, filmoperatőr vagy a gramofonlemez kezelője, látszólag indifferens ember, aki csak arcjátékból, gesztusokból, szavakból és cselekedetekből értesül, itél és következtet — finom és művészi módszer ez és minél jobban sikerül, a hatása, annál meggyőzőbb és ellenállhatatlanabb. Már Dickens is kipróbálta, Dosztojevsky művészetté emelte és Mauissant után Herczeg is boszorkányos szemfényvesztéssel bűvészkedett vele.

A regényírás modern technikája Herczegnél nem vált modorossággá. A spanyol Unamuno vagy az olasz Guido da Verona már csaknem párbeszédekben írják regényeiket, amelyekben leírás és hangulatfestés kevesebb van, mint Shaw színpadi instrukcióiban. Herczeg sem lírizál s ő sem illeszt bele regényeibe erkölcsi tanításokat vagy propagandisztikus tirádákat, mint a Hugó Victor-féle romantikus írók. De nem követi Mereskovszky módszerét sem, aki egy-egy hősével konstatáltatja azokat a megfigyeléseket, amelyeket tulajdonképen maga az író akar konstatálni. Ő a leíró vagy elbeszélő részletekben a stílus finom árnyalataival egy-egy szó vagy hasonlat látszólag objektív alkalmazásával fejezi ki egyéni nézetét a történetek vagy a jellemek körül. És minél magasabbra jut az írói fejlődés fokán, ezzel a művészi fogással annál gyakrabban él. A Fehér páva című regényében, amely eszébe juttatja az embernek Galsworthyt és rajta keresztül a halhatatlan Dickenst, egy vidéki úriemberről beszél, aki ifjúkorában majdnem egy színésznő karjaiba szédült. Egy szép nap azonban levél érkezett, amelyben az apai tekintély hazaparancsolja, hogy megtartsa eljegyzését a város leggazdagabb leányával. Herczeg

így folytatja : «Herkules a választón ! A bűn : Gallmayer Pepi és a színpad ; Az erény : Éber Etelka és a vászonkereskedés. Megnehezítette a választást az a körülmény, hogy a bűnös daemon gömbölyű, elmés és szeretetreméltó volt, az erény pedig sovány, nagyorrú, hideg és arrogans. Ábel Miklósbán felülkerekedett a nyárspolgár és ő az erényt választotta. Vesztere, mert hamarosan kitűnt, hogy az erényes élethez sincs több tehetsége, mint a kereskedelmi pályához. Az erény egy keselyűorrú, mogorva, fanatikusan rendszerető és mániákusan fukar asszony alakjában uralkodott fölötte, Miklós gyenge legény volt ahhoz, hogy összetörje láncait és meglegedett azzal, hogy szívós és alattomos guerillaháborúval védekeznek zsarnoka ellen».

Valóban Dickens sem faraghatta volna meg plasztikusabb szobrát a vidéki gazdag nyárspolgárnak, aki egyaránt képtelen az erényre és bűnre.

Már a Simon Zsuzsában feltűnik ez a tehetsége. Ott a következő módon írja le, mint vedlik át egy nagyvárosi életművész vidéki kurtanemessé:

«Orlay érezte, mint nyugszik meg idegessége lassankint a vidéki élet zsbibasztó hatású nyugalma közepett. Belesüpped, szinte beleolvad megint a vidékbe, azzá lesz megint, aminek született : vidékivé. *Apró-cseprő emberek, a plébános, a doktor megint nőni kezdenek a szemében ;* a nagyvilág eseményeinél nagyobb fontosságot nyer a gazdasági gépezet egy-egy zökkenése. A gabonaárak hanyatlása komoly gondolkozásba ejti és mikor farkasok járnak a tanyáján, époly lázas izgatottsággal rohan a puskája után, mint az ezredes. Mikor pedig vándorszínészek ütnek tanyát a városi vendéglő nagytermében, époly komoly arccal mond véleményt Petur bán és Gonosz Pista játékaról, mint az ezredes Zsuzsája. . . . A december havat hozott és a kisváros olyan csinos és kedélyes lett, *mintha kivádták volna az utcákat.* Mintha összébb szorultak volna a házak is : a déli harangszó olyan közelről és bizalmasan kongott».

De Herczeg érzelmes is tud lenni. Szabolcs házasságában a hős így búcsúzik feleségétől : «Semmim sincs, csak az életem. Ezt tettem fel betétként már nem egyszer kártyalapra, ezt veszélyeztettem nem egyszer, hogy társadalmi pozíciót teremtsék magamnak és ezt adtam el magának is, szegény Malvinóm, hogy gondtalan jövőt biztosíthassak magamnak. És most, amikor be kell magának bizonyítanom, hogy önzetlenül és tisztán szeretem, nem tehettem más-ként, minthogy odaadom az életemet».

Később azt mondtam, hogy a stílus nem ruha, nem póz és nem dekoráció, a stílus maga a test, amelyben az eszme megjelenik. A Szabolcs házasságából vett idézet arra is jó, hogy belássuk : a stílus, mint ruha, lehet rosszul szabott, sőt silány is, de mint a gondolat hordozója, a megtestesült eszme, mégis nagyszerűen hat. Szabolcs búcsúlevelében tulajdonképen az író rezümál. Ő akarja megindokolni, hogy hősének meg kellett halnia, hogy a drámai igazságszolgáltatás, az írói erkölcs érvényesüljön. De ezt az állásfoglalást nem a saját személyében teszi, nem harsog el erkölcsi prédikációt. Egy pársoros levéllel érintézi a tragikus problémát. Ez a modern regény technikája s ilyen értelemben a levél valósággal remek. A stílusa? Betétként, magának, magamnak, magának . . . ez még a kezdő Herczeg küzdelme a formával, amelynek később oly nagy művésze lesz az Arany hegedűben vagy Az élet kapujában. Hasonlítsuk össze Szabolcs levelének stílusát az alábbi sorokéval, amelyeket Az élet kapujának első oldaláról vettünk :

«. . . Kanyargó utcasikátoron nyurga bérházak ágaskodnak agyonfoltozott, vakmerően egymás fölé tapasztott emeletekkel, érthetetlen ablaknyílásokkal, fecskéfészek-erkélyekkel, melyeket tarka, száradó rongyokkal

lobogóztak fel. A földszinten füstös barlangok feketélnek; a házak úgy zsonganak a sok embertől, mint a vadméhfészek. Egy homályos oduban, karvastagságú rozsdás rács mögött, gyertyák égnek a véres szentkép előtt. Odébb magas, fekete kerítésfal vonul, amely ellenségesen vicsoritja vastüskéit. Egy rácsos kapun keresztül sárgatestű márványasszonyt látni sötétzöld bokrok között. És megint bérházak, romok, paloták, megint kápolnák, boltok, csapozékek. A távolságban recés ormú vártornyok, egyik a másik mellett, mint egy fölizgatott emberi gyülekezet fenyegető öklei; a párás láthatáron kupolák, kereszttek, oszlopok, annyi oszlop, mint hajóárbcoc a kikötőben és templomtornyok erdeje. És egészen künn valami hallatlanul fantasztikus, elképzelhetetlenül kolosszális rom. És taliganyikorgás, üllöcsengés, számárordítás, veszedő basszushangok, mérges sipitozás... Néha bekondul egy harang, néha álmos trombita szól a távolból, néha énekhangok foszlányait hozza magával a szél. És a színek, vonalak és hangok hullámmzó és örvénylő tengerére komor, fenséges bíborpára borul, amelyben évezredek korhadó dicsőségének atomjai tüzelnek és ez mindent egybefoglal, kibékít, megaranyoz, fölmagasztal...

Ez már a legszebb zene, amelyet a magyar nyelv hangszeréből művész keze kicsalogathat.

Surányi Miklós.

A LOVRANAI KAPITÁNY

Bölcsője fáját itt faragták.
 Ó mégis oly hajó parancsnoka,
 Mely Lovranánál százszor elhalad,
 De Lovranában nem köt ki soba.
 Egy kürtjelet, egy hosszú kürtjelet,
 Búgó jelet a bús mélység felett:
 Szerelme földjének csak ennyit ad.
 És elhalad, és elhalad.

ELSÜLYEDT KÖLTEMÉNY.

Csillag esett az Adriába
 Cherso-sziget mögött.
 Legott lebuktam én utána,
 Olyan kapóra jött.
 Most lent vagyunk a tenger fenekén
 Én meg a csillag, a csillag meg én:
 Kettőn együtt, egy halva született,
 Elsülyedt költemény.

Reményik Sándor.

ALÁZAT.

Néha kínai fallal körítem a kertemet.

Kizárom az embert, hogy szeretni tudjam az embert,

mert tetőtől talpig gonosz s mégis szeretni kell!

Álmaim bozójába bújok, mint Ádám a paradicsomban.

Egy hang tükörként kérdez a magasból:

ki vagy te??

Én a szenvedések szűrőin szűrtem a véretem.

Aranyosónak álltam életem folyójába.

Meríteni próbáltam a jóságból és a szeretetből.

Egy kanál csak kanálnyit meríthet a tengerből,

egy jánosbogár csak bogárnyit csenhet a napfényből,

én ember vagyok s csak embernyit meríthetek az Istenből!

Ez vagyok én.

A szenvedések szűrőin szűrtem a véretem:

mégis paráznság iszapját sodorja, mint az árvíz.

Aranyosónak álltam életem folyójába:

mégis hiú vagyok, mint a többiek,

szeretek, ha szemet húnynak hibáimra,

örülök a tömjénezésnek.

Ez vagyok én.

Tetőtől talpig ember vagyok s magamat is szeretni kell!

Könnyeim varázslatos vegyi vize végigcsorog a lelkemen

s most látható lett egy titkos írás.

Valaki valamikor titok-tintával írt a lelkemre,

most látható lett az üzenet:

«Eddig nem találtál semmit, mert magadat kerested!

Hazudtál:

első volt az Én, második a Felebarát, harmadik az Isten!

Ezért nem találtál semmit.

A szentek és más hősök más sorrendet bajszoltak:

első az Isten országa, második a Felebarát, harmadik az Én.

Ez az út az igazság és az élet.»

Énnyi aranyat mostam ki máma a folyóból.

Ezt az aranydrótot kifeszítem magamtól a végtelenig.

Az egyik végén van Isten,

a másik végén van egy kis villanylámpa: én.

Megindulnak az örök áramok és kigyúlok a sötétben...

Ha ő akarja, világítok betegek ágya felett;

ha ő akarja, nászi népnek világítok;

ha ő akarja, világítok minden magyaroknak;

ha ő akarja, lámpa leszek a beborult Európa felett...

Ha ő akarja, egy fekete kéz kinyúl az éjszakából

s a lámpát összeroppantja örökre...

Két új Áprily-kötet. Áprily Lajosnak neve a mai magyar lírikusok legcsen-
gőbb nevei közé tartozik. Egyike azok-
nak a keveseknek, akik a trianoni határ
minden túske-kerítése fölött győzelme-
sen szárnyalnak át. Ezt bizonyítja az is,
hogy amikor az erdélyi szépművészeti
kiadványaként *Vers vagy te is* címen
műfordításai néhány új verssel meg-
toldva megjelentek, a berlini Voggen-
reiter-Verlag is útnak indította *Ras-
muszen hajóján* című verseskötetét. Eb-
ben a két kötetben elsősorban bámula-
tos nyelv és formaművészete hódít. Le-
fordította G. Hauptmann legköltőibb
mesejátékát, *Az elmerült harangot*; s ez
a munka a nyelvnek olyan művészetét,
árnyalatban és szépségben való gazdag-
ságát követelte meg, amilyenre nálunk
a *Csongor és Tünde* s Arany *Szentivánéji
álm*-fordítása adott példát. A nagy né-
met költő a természet szereptézisén
építi fel drámáját, keresve benne az ős-
germán és a klasszikus természet-
mythosok csodavilágát. Germán elemei
miatt lefordíthatatlannak éreztük ezt a
művet, annál is inkább, mivel az író az
ősgermánáságot az öreg Wittichen meg-
szólalásának őspróvinciális jellegével is
hangsúlyozta. Áprily Lajos az ősi
mythos helyett a mese költőiségét és
szimbolikus jellegét érezteti fordításá-
ban s így nála Heinrichnek, benne min-
den művészléleknek a tragédiája nyü-
gözi le az olvasót. Ez az általános
emberi annyira uralkodik a játékon,
hogy a természet-mythos egyszerűen a
költőiség köntösévé vált nála. De a
köntös azért olyan színes, ragyogó, sok-
csillóságú, sokzenéjű, hogy elvarázsolja
az olvasót. Csak egy jelenetere hivatko-
zom: a tündérek táncára. Itt igazán

Fényhavas

holdfénytől a kék havas.

Hús, ezüstös szürkület

szirt felett és völgy felett...

Az, ami e fordításhoz itt, a céhbéliek
kötetében csatlakozik, el is törpül a for-
dítás művészetének e mellett a sikere
mellett. Méltó kiegyesítés azonban hozzá
az a versfüzet, amelyet a berlini kiad-
vány ad. A lírának legnemesebb szub-

jektivitása csillog itt előttünk. Áprily
nem a lázongás, nem a szenvedély poé-
tája. Ez azonban nem jelenti azt, hogy
lelkén örök nyugalom honol. A legna-
gyobb lelki csendbe is belezúg a gond, a
kétség, a nyugtalanság. Nem többől ered
ez, csak az élet nyomasztó sejtelmes-
ségéből, de ettől a lidércnyomástól
nincs menekülés. Mögötte fölmered a
kétség, a mult megítélésének kétségese-
sége («Szép volt az élet? Nem tudom»)
és vele jár a vágy a kísértetes magá-
nyosság után. És ebből a nyugtalanság-
ból roppan fel Áprily költészetének ál-
landó modora, a holló állandó képzete,
a halál állandó titka, a rejtelem.
A hegyhasadékot örökké sajgó szikla-
sebnek látja, melyet egy bőszi titán dö-
fése tört; a föld mélyéből börtönbezárt
alvilági mágusok dübörgését hallja; az
ősi fákon a nagy vadászat vérnyomai-
tól irtózik; s mintha koromszem hull-
ott volna szemébe, fölkiált:

Valami rossz tündér játszik
velem...

S hiába csillog, — bennem
fáj a táj,

a mosolygása bennem fénytelen.

Nosztalgias versnek mondja liráját.
Ezt a nosztalgiaát azért nem tudja le-
küzdni, mert lelkén az emlékek köde
ül. Igazi kód ez emlék: elmosódottak
alakjai és élményei, de tónusukat lel-
kének nosztalgiaja adja meg. Minden
verse az élmény vagy elképzelés emlé-
foszlánya. Erőben, hangulatkeltele-
venségben minden emléke egyenlő és
mindnek azonos a hangulatránya. Az
élmény is csak az emléktávlóban válik
költői naggyá nála: túlságos közelből
nem hallja ennek tiszta ritmusát (*Vers
vagy te is*). És mivel így az élményt ren-
desen szimbolikus tartalommal telített
jelenet vagy kép tárja elénk, a való és
a képzelt az emlék félhomályában el-
választhatatlan. A befelé néző szem a
hangulat tükrén veri vissza az élményt,
de a tükör itt színez is: nosztalgias
tónus teremt. Ez a tónus nem egész-
ségtelen, nem is különös: egyéni, de a
léleknek természetes vonása. Azt írja
egy helyen:

A seb, mit rajtam vad kor
 ökle zúzott,
 sötét heggé simult minden
 dalon.
 De mint a monda tóba hullt
 harangja,
 a mélyben él az ember-fáj-
 dalom.

Az ököl sujtásait nem halljuk lírájában, de sebnek érezzük minden szavát és fájó harangszögnek minden versszakát. Az ő szavának nincs helye «soha csakcska csókahadban, rikácsoló vad csapatban» s van az énekének valami jóéjt kívánó lemondása (*Rasmuszen hajóján*). És azt hiszem, ép ebben van egyéniségét jellemző erdélyisége. Az olvasó szeme elé néha egy magányos fa képe rajzolódik, mely elvesztette erdőcsaládbéli társait: a szelet is könnyekben viharok érzi most, s az álmaiban is nyugtalanság gyötri; a feltornyosuló felhőből a halált várja s megpihenni rajta a holló sem mer. A magányos fának ez a vergődése Áprily költészete: de ezt a vergődést nemcsak a képzetek érzetik; ezt hozza magával szavának dallama is. És Áprily költészetében ép az a meglepő, hogy a tökéletes hangszerellenére is mindig szívből közvetlenül fakadó a dallam. A legszembe-tűnőbb ez a közvetlen zenei kísérlet ott, ahol megsattan a lant: a vasuti őrdalának utolsó sorában. Ilyenkor hosszabb csendülésű a sor: nem bírja el a kicsattanó szomorúságot. Másutt a rímek elhelyezésének valami sajátosan szándékos egyhangúsága erősíti a komor színt; noha az egyhangúság a rimelő művészetnek ma egyedülálló tökéletességét fedi. És a mondatok terjedelmének a hangulat-hullámzáshoz való alkalmazása is dallamerősítő, bár az is önkéntelen... «Madaram a holló, monumentális, büszke gyászmadár» — ez a holló Áprily költészetének szimbóluma. *Alszeghy Zsolt.*

Ungarische Balladen. (Herausgegeben von Robert Gragger und Hedwig Lüdeke. Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1926.) — Ennek a könyvnek szomorú jelentőséget ad, hogy Gragger Róbertnek utolsó műve, melynek megjelenésén még örülhetett és melyet saját kezű dedikációval ellátva mintegy búcsúajándékul küldött szét pár nappal halála előtt barátainak. (Két másik műve, melyet még saját maga rendezett sajtó alá, a közeljövőben jelenik meg.) Ez a szépen kiállított, magyar népmű-

vészeti motívumokkal diszitett balladakötet elszakadt láncszeme annak a nagykoncepciójú munkának, melyet Gragger épen egy évtizeden át folytatott Berlinben, hogy a külföldet megismertesse a magyar művelődés nemzetközi értéket képviselő kincseivel. A magyar népköltéssel különös szeretettel foglalkozott és Berlinben pár évvel ezelőtt nagy felűnést keltett a magyar népdalról tartott előadása, melynek keretében a legjobb német és magyar művészek mutatták be a Kodály-Bartók által gyűjtött magyar népdalokat. Bartók gyűjtését ki is adta az Ungarische Bibliothek című sorozatában a dalszövegnek német fordításával, melyet az ő útmutatásai szerint ugyancsak Lüdeke Hedwig végzett, akinek a balladafordításokat is köszönhetjük.

Míg Graggernek korábbi kiadványai (így Petőfi-anthológiája az Insel-Verlagnál) elsősorban népszerűsítő célzatúak voltak, balladakötetével a tudományos igényeket is ki kívánta elégíteni. Fájdalommal látta, hogy a magyar balladaköltészet remekait nemcsak hogy a művelt olvasóközönség, de még a tudományos világ sem ismeri, részben a nyelvi hozzáférhetlenség, részben a rendszeres kiadások hiánya miatt. Pedig kétségtelen, hogy pl. székegy népballadánk méltón megállják helyüket a skót és a skandináv népballadák mellett. Mialatt művészi érzékkel igyekezett a fordító számára, aki csak hiányosan tud magyarul, a balladák szépségeit hozzáférhetővé tenni, teljes tudományos felkészültséggel mélyedt el a balladák eredetének, fejlődésének, mibenlétének tanulmányozásába. Ezen tanulmányának eredménye az a terjedelmes előszó, mellyel a kötetet bevezeti. Behatóan foglalkozik a magyar népköltési gyűjteményekkel, melyeknek szerinte a legnagyobb hibájuk, hogy a gyűjtőket irodalmi és esztétikai és nem tudományos, folklorisztikai szempontok irányították. Nem voltak tekintettel a melódiákra sem, hanem csak a szöveget közölték, pedig a kettő elválaszthatatlan. A legújabb gyűjtemények már mindezeket a szempontokat tekintetbe veszik, de a félévszázados mulasztás sok pótolhatlan kárt okozott. Tanulmányának második fejezetében a ballada gyökereit kutatja. Egyik forrását a pogánykori hősi énekekben, másik forrását a históriás énekekben látja. A ballada irodalmi formáját francia

eredetűnek tartja, mely francia trubadúrok (Peire Vidal, Párisban tanuló magyar diákok, zsoldos katonák közvetítésével jutott el hozzánk. Hatással volt a balladák fejlődésére az egyházi költészet is. A balladák kialakulását Gragger egy új teóriával magyarázza, melyet történelmileg nem tud igazolni, melyet azonban szerinte a ballada lényegéből folyik. A balladák melódiáinak kutatása vezeti őt arra a feltevésre, hogy a magyar balladák eredetileg táncballadák voltak. Kimutatja bennük a csárdás ritmusát, ezzel a ritmussal magyarázza a magyar balladák kedvelt gondolatpárhuzamait, refrénjeit, indulatszavait. A tánc ritmusa a különböző forrásokból származó anyag formai kialakulását erősen befolyásolta. A következő fejezetekben részletesen szól a «ballada hordozóiról», az énekesekről, a balladák tárgyi forrásairól. Az utolsó fejezetet Arany Jánosnak szenteli és művészi tömörséggel vázolja a német olvasó elé nagy balladaköltőnk emberi és költői alakját.

A szövegrész 39 népballadának és 15 Arany-balladának fordítását hozza. Gragger szerencsés kézzel választotta ki a fordító számára a legszebb magyar balladákat, mellőzte a történelmieket, melyek nemmagyar olvasó számára csak részletes kommentárral volnának érthetőek. A kiválogatásnál elsősorban a művészi szempont irányította és egyes balladákat a fordító több változathoz kerekített ki egységes kompozícióvá (pl. Kőmíves Kelemen). Itt a nagyközönség igényeit tartották szem előtt. Lüdekené a megoldhatatlannak látszó feladattal sok sikerrel birkózott meg. Fordítói készségéről már bizonyosságot tett 1922-ben megjelent skót balladakötetével, sokat fordított Petőfiből és ő ültette át a Bartók-gyűjtötte magyar népdalokat németre. Nála jobb, megértőbb fordítót Gragger aligha találhatott volna. Szorosan tartja magát az eredeti szöveghez és ritmushoz. Kisebb zökkenőktől eltekintve mindig művészi ad. Különösen Arany balladáinak fordítása sikerült jól, amivel pedig az eddigi fordítók alig tudtak megbirkózni. Néhol még Arany nyelvének zenéjét is utánozni tudja, mint az «Ünneprontokban».

A szép kötetet teljes tudományos apparátussal készült jegyzetek zárják be, melyek a szakembernek felvilágosítást adnak az egyes balladák kiadásairól, változatairól, fordításairól, folklórisztikai jelentőségéről.

Ez a balladás könyv még fájdalmasabbá teszi azt a nagy úrt, mely Gragger halála után a magyar művelődés külföldi megismertetésében beállott.

Farkas Gyula,

A Szepesség. (Emlékkönyv. A «Szepesi Egyesület Budapesten» fennállásának 50. évfordulójára. Szerkesztette: dr. Loisch János.)

Nincsen magyar ember, aki igaz, testvéri rokonszenvvel ne gondolna szeretett honfitársaira: a kedves zipszerekre! Nem is lehet ez másképen, hiszen a magyart a szepesi néppel az összetartozásnak örök, elszakíthatatlan szálai kötik össze; a hosszú évszázados érdekközösség, együttes munka és kultúra csak kimélyítették egymás iránt érzett rokonszenvüket. Mennyi kedves tulajdonság, mily sok tiszteletreméltó érték rejlik ebben a szerény, látszólag igénytelen népben! A közmondásos zipser becsületesség és megbízhatóság természetes következménye annak a puritán egyszerűségnek és valláserkölcső nevelésnek, mely minden szepesi házra egyformán jellemző s talán a tiszta családi élet nyugodt következetességében leli magyarázatát a szepesi nép egészséges életfilozófiája, romlatlan kedélye és nagy munkaszeretete is. Sohasem vesztik el életkedvüket, jólvértezett lelkiük biztosan halad végig az élet nehézségein. A trianoni béke szülőföldjüktől fosztotta meg őket, de azért szívükből nem vesztett ki a bizalom és remény érzése s összetartásuk az elszakadás óta még meghatóbb, még nagyobb jelentőségű!

Ennek a szoros összetartásnak legsebb bizonyítéka a «Szepesi Egyesület Budapesten», mely fennállásának fél-százados évfordulóján Loisch János ügyes szerkesztésében szép emlékkönyvvel lepte meg a hontalan szepesieket. A gazdag és változatos tartalmú könyv ismert, erre hivatott írók kisebb-nagyobb közleményeiben teljes, kimerítő képét adja a Szepesség multjának, történeti változásainak, nyelvének és kultúrájának. Jellemző, kedves szemelvények kapcsán számol be a könyv a két-féle tájköltészetéről: a felsőszepesiek és délszepesiek (Gründlerék) irodalmáról. A szepesi tájköltészet mintegy száz évre nyúlik vissza s talán nem érdemtelen felemlíteni, hogy legrégebb emlékiük, Lumnitzer «Zepsens Lüüblid»-ja, Vörösmarty Szózatával egyidős. A szepesiek művészi kultúrájáról szóló fejezet számos régi, művészi remekre hívja fel

az olvasó figyelmét. A közismert készmárki fatemplom mellett elég Lőcse városát említenünk, mely valóságos tárháza a régi épületeknek, oltárképeknek és egyéb ereklyéknek; ezek gondos megőrzése a szepesi nép kegyeletéről és fejlett művészi érzékéről tanuskodik. Külön cikkeiben számol be a könyv a Szepesség iparáról, kereskedelméről, gazdasági hanyatlásáról s a Tatra-fürdőtelepeiről. Valóban kevés nép tud oly gazdag kultúrát felmutatni, mint ez a szívben, lélekben magyarrá lett zipser nép. Joggal és minden elfogultság nélkül vallhatták, hogy «Fast keine Gesspanschaft Ungarns erzieht dem Staat soviel gelehrte Männer als der kleine Zipserhaufen.»

Mennyi visszafojtott néma sóhajt hallunk ki ebből a könyvből! Imádatot, görcsös ragaszkodást a századokon át lakott utólréhetetlen szépségű szülőföldhöz a Magas-Tatra bércekorához, melyet «A teremő Isten a maga művének, messzire ragyogó, ékes koronájaként emelt ott északon». Hová lett a szepesi diákélet, Késmárk, Igló? Hová lettek a kimért modorú, de aranyszívű régi professzorok, kik igaz atyai szeretettel vették oltalmukba az Alföldről német szóra hozzájuk került pirosarcú, csizmás kis nebulókat. Mennyi szomorú kérdés, melyre egyelőre csak a magyar lélek mélyén él a felelet; hosszú ezredévek történelmi tapasztalatai éltetik benne az erős hitet: a tévedésekkel teli emberi mesterkedéseket le fogja győzni az igazságot szolgáltató Idő. Akkor erős lelkű szepesi honfitársaink könnyek nélkül mondhatják majd: «Zipser lelkünk hazaszáll...» *Hailsch Ilona.*

Szent István-Könyvek.

A Szent István-Könyvek kecses hajlékony formájukkal és koncesszió nélkül való komoly tartalmukkal rég megnyerték annak a közönségnek a bizalmát, mely a könyvet ma is a választott órák örömeinek tekintti. Bizalommal fordulunk a Szent István-könyvek újabb kibocsátása felé is, melyet a korszerűség, a valóság problémáiba való kapcsolódás jellemez.

Weszély Ödön «Korszerű nevelési problémák» című könyvében ismét összegyűjtötte elszórvá megjelent pedagógiai tanulmányait, mint már régebben is tette (A modern pedagógia útjain, 1909.). Ezeknek a kiválóan megírt tanulmányoknak különös érdekességét az adja meg, hogy valóban korszerűek

a szó legjobb értelmében, mindvégig a legégetőbb realitás jegyét hordozzák magukon. Az első tanulmányok korunk világnézeti válságai között kísérlék megőrizni a pedagógus örök eszményeit és mozdíthatatlan emberi habitusát, hangsúlyozva (ez különben az egész mű alapfelfogata), az erkölcsi nevelés fontosságát az egyoldalú intellektuális neveléssel szemben. Legérdekesebbek azok a tanulmányok, melyek az újabb pedagógiai és pszichotechnikai kísérleti módszereket ismertetik: az «Adalékok az egyéniség lélektanához» (a VI. nemzetközi lélektani kongresszuson tartott előadás, 1909.), mely számos eredeti kísérlettel alapozza meg és egészíti ki a nevelt egyének Binet által konstruált typológiáját, továbbá a következő, amerikaián modern és nagystílusú problémát tárgyaló értekezés: «A pályaválasztás és a tehetségvizsgálatok». A tehetségvizsgálat az a terület, melyben a kísérleti pedagógia és pszichológia, ezek az elméleti téren lassankint elavuló tudományok, a gyakorlatban még fontos eredményeket produkálhatnak. Utolsó cikkében a szerző, elismerve a kísérleti pedagógia érdemeit, mintegy vallomást tesz az új Spranger-féle, kulturfilozófiai és szellemtörténeti irány mellett.

Babura László «Nagy Szent Gergely élete» című műve tárgyánál fogva igen vonzó: szétszórt korunknak igazán szüksége van olyan ideálalakra, mint amilyen a szent volt. Századunk, talán reakcióképpen a XIX. század túlzó művész- és tudóskultuszára, megújult érdeklődéssel fordul az élet közvetlen nagyjai, a szentek és a hősök felé. Ujra szinte naiv hittel várjuk, hogy a legenda-hős alakja élénk rajzolódjék eleven szépségében, hogy magához emelje vigasztalón a mi kis életünket. Sajnos, épen ezt nem kapjuk meg a tudós szerző művéből: a szent konturjai elmosódnak az elmélkedések, kecses szónoki antihézisek és az általános épületesség tengerében. Kétségtelen, hogy a Szentek Élete épületes olvasmány kell hogy legyen, de lélekben való hatását épen akkor érné el, ha épületes voltát kevésbé tudatosan hangsúlyozná. A korszerű Szentek Életét kétféleképpen tudjuk elképzelni. Az egyik út a visszatérés az ősi viták egyszerű, páthoszmentes szent komolyságához, mellyel pusztán előadták a történeteket minden kommentár nélkül és hágték, hogy maguk az elmondott események, valóságváltak által hassák át és emel-

jék fel az olvasó szívét. A másik út a tudományos szent-életrajz, melyre annyi nagyszerű példa van az újabb német és francia hagiográfiai irodalomban, mely a filológia módszeréhez hasonló, de a hitteljes lélek habitusa által sajátosan színezett módszerrel igyekszik tudományos hátteret, történelmi realitást adni a szent alakjainak. Jelen munka a két lehetőség között a helytelen középutat választotta, sem nem tudományos, sem nem művészi, hanem prédikáció, annak pedig hosszú.

Somogyi Antal «Vallás és modern művészet» című műve igen szép, inspiráló és jóra tanító könyv. Hatalmas (de talán kissé egyoldalúan német tájékozottságú) esztétikai készültséggel vonja meg a határokat, melyek között Egyház és modern művészet megérthetők és támogathatók egymást. Különösen vonzóvá teszi ezt a könyvet az igaz katolikus, a legmagasabb egyetemesség szelleme, mely minden szavából árad: felülálló megértés a művészet valamennyi megnyilatkozásával szemben, mely őszinte átételeken alapul, amellet, hogy a vallási alapélmény színe egy pillanattal sem homályosul el. Még a sokat üldözött expreszszionizmusban is meglátja azokat a mozzanatok, melyeken az egyházművészet továbbépíthető. Gyönyörű színhézsre hozza a katolikus tradícióknak a liturgiában gyökerező művészetfelfogását a legmodernebb esztétikai áramlatokkal: így katolikus szempontból átértékeli a kor általános törekvését, hogy szabaduljon a l'art pour l'art pusztára formalisztikus művészetfelfogásától a tartalmi mozzanatok új megbecsülése felé. A katolikus hívők közösségében látja azt a kollektivitást, melyet korunk esztétikusai és művészei annyira keresnek, mert mindinkább átérzik, hogy a nagy művészet kollektív-művészet. Könyvének ki nem mondott, de nagyon szépen bizonyított thézise: a legmodernebb művészet a vallásos művészet, ide torkollik bele korunk számtalan szétfutó keresése. E tételnek poláris kiegészítőjét is kidolgozza: igazi, lélekben eleven egyházművészet csakis modern művészet lehet, az egyházművészetnek szakítania kell a régi nagy stílusok meddő alexandrin utánaéléseivel és mint a világi művészetnek, neki is megtisztító küzdelmek közt kell keresnie tulajdon formanyelvét. Ezzel kapcsolatban nagyközönségünk előtt elsőnek ismer-

teti a nagy beuroni egyházművészeti iskolát és J. van Acken könyvét.

Erősen aktuális problémát: a kereszténység szembenállását a mind fontosabb szerephez jutó keleti szellemáramatokkal tárgyalja Záborszky István könyve: «Rabindranath Tagore világnézete». A könyv nagy filozófiai és teológiai elmélyedéssel rendszerezi Tagore intuitív összevisszasággal felhalmozódott gondolatait a keresztény-európai gondolkodás kategóriáiba, hogy az így nyert szisztémát összemérje a katolikus gondolatépülettel az utóbbi diadalára. Kelet és Nyugat harca ez a könyv, melynek szerzője oly járatos mindkét kultúra monumentális megnyilatkozásaiban. De azt hisszük, túlságosan is megbecsüli Tagoret az-áta, hogy a keleti gondolat választott bajnokává teszi és túlságosan kevésre becsüli a keleti gondolatot, amikor Tagore rendszerén mutatja ki viszonylagosan primitívebb voltát. Nem szabad elfelejteni, hogy Tagore legjobb esetben félig keleti ember: hogy is volna igazi keleti ez az angol iskolájú, angolul író intellektuel, az angol kormány gondosan kitenyészett diszhinduja, a pacifista némettség szakállas minta jóembere, aki mindenütt próféta, de a saját hazájában nagyon nem az. És ami kevés keletiség van is Tagorében, az is elvesz, mert csak angol fordításokon és angol eredetieken keresztül jut el hozzánk, az angol gondolat beszédformáiban, mely nem lehet a keleti gondolat adekvát hordozója s tulajdonkép fogalmunk sincs róla, micsöda értéke van a hindu szófogalmainak. Ezért mikor Záborszky a nyugati gondolkodás kérelmetlen logicitásával rendbeszedi Tagore gondolatait, csalódottan látjuk, hogy Tagore mennyire nem több, mint az *angol romantikus gondolat* elkésett képviselője: pantheizmusa, liberalizmusa, valóságossága középhelet foglalel Wordsworth és Shelley között. Záborszky konkluziója, hogy Tagore világnézete alacsonyabb fokon áll, mint a katolicizmus, minden öntudatos keresztény ember számára első pillanatra nyilvánvaló. Csak akinek belső épületéből hiányzik a romantikus kultúra emelete, tud Tagoreban valami újat és megkapót találni. De pantheizmusa Shelley mellett szintelen és Hölderlin mellett semmilyen.

Csakhogy ezzel Kelet és Nyugat harcában nem mondtunk ítéletet a Keletről. Mert az igazi Kelet túl van Tago-

rén, Tagore csak az onnan szakadt patak, mely ismeretlen virágokat sodor magával. Az igazi Kelet zártóságában megközelíthetetlen számunkra: mi sohasem fogjuk megismerni. *Szerb Antal.*

Felvidéki antológia. (Lírai antológia Szlovenszko és Ruszinszko magyar költőinek alkotásából. Szerkesztette Sziklay Ferenc. Voggenreiter, Berlin.)

Sziklay Ferenc gyűjteményes kiadása éppen olyan finom gondolat, mint aminő hasznos tájékoztató az irodalom sorsát megváltozott történelmi környezetében is figyelemmel kíséző magyar köztudat számára. Az szinte természetesen látszik, hogy ilyen antológiával szemben igen sokszínű lesz az érdeklődés jellege. Önként sürgetik egymást a kérdések: Vajjon van-e valami belső különállást alakító jegye, alkata ennek a felvidéki lírának? Vajjon az erdélyi s a mi mai lírai fejlődési fokunkhoz viszonyítva haladt-e, avagy magakialakította irányban indított új utakat és a líra? Avagy mindenhol egyszínű a lírai áramlás sodra, csak az ihlet hangulateréje fodrozza ki más-ként az érzések reszkető hulláméletét és a képzetet alakító munkásságát? Igaz, hogy e kérdésekre minden antológia, következésképpen ez is, összeállításuk szempontjainak szubjektív jellege miatt nem ad egyetemesen érvényes biztosítékot, mégis a benne megjelenített költészet jelen helyzetének lényegére, valamelyes középérték kialakításával, jellemző világosságához segít.

Feltűnő a Sziklay antológiájában képviselt lírai költészetben a formai vonások erős, mondhatni vezető uralma. Ebből a szempontból igen gazdag művészi rendet jelent a felvidéki magyar líra. S ha talán itt-ott, egy-egy szemléletlekötésben vagy szó-és gondolathangulat nyomában, avagy a ritmus hangszövegére ráhímett verses szó kihangzása s bizonyos, immár fáradtta használt ritmusminta vagy képzet típusa után fel-felzsong Ady, Babits, Kosztolányi s a legújabbak költészetének emlékezete, ez csak — ha alakilag is — a hagyomány tartó és átalakuló szellemi folytonosságát igazolja s fenntartja a fejlődésnek, amennyire lehet, azonos vonalát. Ezen állításunkkal a legkevésbé sem helyezkedtünk viszonylagos álláspontokra e költőkkel szemben. Hiszen az érintett hagyományelemek nem kényszerítenek arra, hogy az antológia személyeit ne önmaguk költészetéhez mérjük s ne

önmagukból értsük. Éppen az az értékes bennük, hogy elindulásuk után majdnem mind a maguk egyéniségére alakultak s így lettek újak és frissek, sőt már az újon is újítók.

Örömről sokan vannak s mind-egyik hoz valamit, ami figyelmünket s élvezetünket megállítja.

Tagadhatatlan, hogy a kötet vezető szellemei: Jankovics Marcell és Mécs László. Mindakettőben gazdag a felfedező és kifejező képesség, s finom a formai elmélyedésre képeses hajlam. Amaz talán harmónikusabb, emebben lázas a dithirambikus képképzet. Jankovics egy kissé elvonttá szűri s finomítja át élményeit, Mécs izgalmas hevítté fokoz fel s hangos ritmuszenére zendít ki minden benyomást. Utánuk mindjárt Győri Dezső nevét kell kiemelni. Figyelemre méltó friss gazdagság. Költészete még benne van a líra Ady-távlatában, de már erős lendülettel nevelődik s fejlődik a maga tehetsége felé. Félő, hogy lírai erejének fejelemzetlen bővsége bizarr irányban használdók el. Sok festői hangulat színesedik Merényi Gyula lírai képeiben. Páll Miklós verseiben Kosztolányias hangulathatások halk, csiszolt szépsége ragyog. Simon Menyhért racionális hangját a szónoki modor nem mindig tudja költészeté feloldani. *Sziklay Ferenc* szimbólumainak mély finomságával tűnik ki. Sok biztatást hordoznak Darvas János artistikus versei, melyekben azonban még erősen érezhető a tudatosság. Kersák János szerencsés harmóniába ötvözi a régi s a mai költészet tiszta elemeit. Egészen egyedül áll Juhász Árpád képzeteinek bizarr hajtásaival, ritmusainak szabad pompájával és Márai Sándor világ-felfogásának és költői látásmódjának futurista hajlandóságaival, erőltetett mesterkéltiségeivel.

A női rend is képviselve van az antológiában. Urr Idának szívesen köszöntjük egy-két finom vers-muzsikáját. Jaczko Olga költeményeiben megfogóan hat a belső alak rendje. B. Palotai Boris verseinek zenei báját néha elnyomja a fölösleges reflexiók mesterséges szándéka.

Az antológia költői nemzedéke mind útban van. Új út, új törés csak abban a mértékben található náluk, amennyiben a legtöbbjük eljutott a maga egyéniségének — történelmi helyzetből is feltételezett — megnyilatkoztató módjához. Az irányt azonban a mai magyar líra alaki eredményei határoz-

zák meg ott is. Ez épen úgy erőt jelent nekik, mint megnyugvást nekünk.

Egyébként ennek a lírának, a maga különálló helyzetében, irodalmilag is sokkal nehezebb feladata van, mint az erdélyi költészetnek. Ennek ugyanis megvan és megvolt a maga hagyománya, történelmi hangulat- és problémátávlata, amelyekből kialakult már egy bizonyos lírai lélekszín. A Felvidék azonban, nem számítva az egyetlen barokk vonást, sohasem jelentett olyan önálló irodalmi szellemi arculatot, amelynek aztán teljesen magára valló megnyilatkozása lett volna. Ezt a feladatot a hagyományteremtés és a történelmi halkiség céljainak, kisugárzó erőinek felismerésével s az egyetemes tudatközösségbe való állandó bekapcsolási munkájával ennek a lírának kell elvégeznie. Lehet, hogy ez az irány inkább befelé fogja mélyíteni a lírai alkatot, lehet az is, hogy halványítani fogja rajta a megjelenés esztétikai módját s lehet, hogy válaszút elé állítja a mi? és a hogyan? között. De bizonyos, hogy így lesz ez a költészet — Taine minden cáfolata ellenére is — az a táplálék, melyre — mi, csak mi tudjuk, hogy miért — jelenünknek és jövőnknek szüksége lesz mindenkor.

Brisits Frigyes.

Kántor József megdicsőülése. (Kodolányi János új regénye.) Kántor Jóska bácsi valamikor érdemes ember volt, bíró korában még a jegyzőnek is ugyancsak a körmére nézett, vagyonos, tekintélyes egyéniség, nagy zsarnok ottthon. De a többszörös gutaütéstől megrokkant s nagyon az ivásnak adta magát, úgyhogy igen gyakran úgy szedték föl valamelyik árokból holt részegen. Azóta bizony kevés a becsülete. Most is, hogy a padláslépcsőn legurulván, betört koponyával hever a földön, a familiája nem sok tisztelettel állja körül: «Vén, részög disznó — mondja a veje, Vilonyai géplakatos úr. — Megint ette a rosszab. Nem férhet a bőribe. Hogy az Isten vergye meg a vén bűdös parasztját». Leánya pedig, a kővér Mária azt visítja: «Hogy a fene enné meg az ejen embört, aki mindég részög». Vilonyai, ez a cigányképű, sunyi nézésű, epés, gyűlölködő, durva ember valamikor gyári munkás és nagy szocialista volt, de mióta az apósa kegyelméből önálló műhelye van, megvetéssel fordul el egykori elvtársaitól, mint kapitalista lenézi a prolákat s az urakhoz dörgölgdik. Feleségét, azt az

«ostoba tehenet» persze csak a pénzért vette el. Alig várja, hogy örökölhessen, épen úgy, mint a másik vő, a borbélyból lett korcsmáros, az elegáns, diplomatikus s a társadalmi formákra sokat adó Heldmann Gyula, aki különben otthon a beteges feleségét épen olyan durva szitkokkal illeti, mint Vilonyai a magát. Abban is megegyeznek, hogy váltig szídják a «ronda, rohadt» paraszt familiát, amelyikbe iparos létkre beházasodtak, s hogy mind a ketten sokat isznak. A szeretetreméltó családnak van még egy tagja, az öreg Kántorné, aki örökösen a nyavalyáiról sápi-tozik s buzgó nazarénussága ellenére rideg, önző vénasszony. A két sógor azon mesterkedik, hogy az öreggel végrendeletet irasson, melyben harmadik leányát, aki iskolákat végzett, kisaszonnyá s később egy piktor feleségévé lett, kitagadják. Hosszas huzavona után sikerül a dolog, de ebből is baj származik, mert az öreg nehezen várt halála után a most már neves festő és felesége pörrel támadják meg a végrendeletet, mert szerintük az öreg alkoholista beszámíthatatlan volt. Már most tanukat kell szerezni, kik a beszámíthatóságot igazolják. Vilonyainak sikerül is a falut fölbőszíteni a városiak, a halátlan leány s az ingenyelő piktor ellen, akik egy becsületes parasztembert meg akarnak gyaláznai a halála után, úgyhogy a bíró előtt mind egyértelműen azt vallják, hogy néhai Kántor József maga volt a bölcs józanság, akit részegen soha senki se látott. Ez a Kántor József «megdicsőülése». A géplakatos különben, akit a végrendelet elsősorban érdekel, ki-egyezik a felperesekkel, hogy a sok ügyvédi költség egészen tönkre ne tegye.

Ezzel végződik a regény, melyet meséjének ez elmondása is eléggé jellemezhet. Telivér naturalista munkává van dolgunk, mely kiválasztja a kis ormánysági falunak legkevésbé rokonszenves családját s annak viselt dolgait, kicsinyes és piszkos herce-hurcát tárja elénk a megszokottól részletekig (pl. a pöriratokból is bő szemelvényeket közöl). Csodáljuk, hogy egy modern és tehetséges író épen ilyen élet és alakok rajzolásában leli kedvét, amikor ez az egyoldalú, az élet szép és derűs oldalait behunyó szemmel elkerülő naturalizmus ma már meglehetősen idejétmúlt, de nem akarunk ezért perbe szállni vele. Az kétségtelen, hogy amit ad, az a maga nemében művészi. Alak-

jaít márkánsan jellemzi (mellékalakjai is mind élnek) s a környezetet rendkívüli elevenséggel hozza élénk, úgy-hogy falujában egészen otthonosan érezzük magunkat, még Kántorék piszkos házában is, melyből valóságos búzszimfóniák szállnak felénk. Merő élet az egész, csakhogy az életnek alantas, csunya és szomorú formája. Kodolányi regénye olvasmányok egyáltalán nem lelket emelő és üdítő, de mint írói teljesítmény értékes. *Szinnyei Ferenc.*

A Minerva könyvtár új füzetei. Némrégiben Minerva-könyvtár címen megindult egy figyelmet érdemlő újabb erdélyi vállalat. Első füzetében Tavaszý Sándor Apácai Cseri János jelentőségét, Tulogy János Erdély geológiáját, Kelemen Lajos Hermányi Dienes József emlékiratait ismertette, Széll Kálmán pedig az anyag szerkesztéséről értekezett. A közelmúltban e sorozat két olyan művel gazdagodott, melyek szerzőiknél, tárgyuknál és előadásuknál fogva újabb lépést jelentenek a kitűzött cél felé. Dézsi Lajos *Erdélyi arcképek és képek* címen tizennégy jól megrajzolt miniatürrel kedveskedik annak a közönségnek, melynek rokonszenvét s becsülését még másfélévtizedes kolozsvári egyetemi tanársága idején megszerezte. Bevezetésül tudós felkészültséggel, de amellet hangulatoson bizonyítja az «Erdélyország-Tündérország» szállóige néphitszerű eredetét. Majd sorra veszi Erdély multjának szellemi nagyjait: a zsolnárfordító Szenci Molnár Albertet, a világhírű könyvnyomtatót miklóstótfalusi Kiss Miklóst, a jeles történeti regényírókat Jósikát és Keményt, a polihisztor Brassait stb. s mindegyikről eleven, színes, az érdeklletben kifogyhatatlan rajzokat nyújtva, szép sorait a történetíró Szilágyi Sándornak szentelt szinte lírai melegségű emlékezéssel zárja be.

Érdekes korfestő leírások (Kolozsvári élet a napoleoni háborúk korában) s a nagyközönség előtt meglepően újszerű adatok (pl. hogy Magellan földkörüli útjáról Maximilianus Transylvanus már 1523-ban értesíti a tudós világot), emelik a kis könyv értékét. A másik új füzet (*Három jellemzés*) szerzője Kristóf György, a kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténet jelenlegi tanára. E művében egy-egy erdélyi város magyar irodalmi ünnepélyén elhangzott felolvasását tette közzé. Az elsőben (Vörösmarty rózsái),

melyet a nagyváradi katolikus körben adott elő, a Szózat írójának költészetét mint az eszményiség halhatatlan virágos kertjét mutatta be hallgatóinak. A másodikban (az Erdélyi Irodalmi Társaság ünnepélyén) Madách Imre emléket újítja föl, rámutatva arra, hogy Madách az ember életét olyannak rajzolja, aminőnek ezt «a logikai elemzés vele megismertette». S abban látja Az Ember Tragédiája költői szépségét, hogy «ezt a sajátlag filozófiai elmeműveletet a költészet eszközeivel, érzéki képek sorozatával veszi el». A harmadik tanulmány, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond-Társaság ülésén Jókai lelkéről tartott felolvasás a nagy regényíró erdélyi kapcsolatainak ismertetése után különösen optimizmusát tartja értékes eszménynek. A tárgyi elmélyedés, meg stíltechnikai lendület dolgában egyéni színű tanulmányok méltó kiegészítői a szerző eddigi munkásságának. *V. M.*

Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében. Verő György ez érdekes könyve voltaképpen javított és bővített kiadása «A Népszínház Budapest színi életében» című előbb megjelent munkának, mely annakidején a nevezetes műintézet ötvenéves multját idézte emlékezetünkbe (Napkelet, 1925. II. 472. l.). Az akkori birálat kifogásolta a tárgy történetének túlságosan messze időbe való kitolását. Minthogy a Népszínház keletkezése és ötvenéves multja nagyon jól megérthető az előrebocsátott lazakapcsolású óskori utalások nélkül is, a szerző a könyv újabb kiadásából e fejezeteket (Az aquincumi amphitheatrum; Etevára dalos lakomák; ősmagyar énekmondók; Török színészek Budaváran; Miszteriumok, moralitások, iskoladrámák; Német színészet Budán és Pesten) elhagyta s helyettük bevezetésül odaiktatta a nemrég elhunyt Blaha Lujza életrajzát, azét a művésznőét, akinek pályája, sikerei, izlésnevelő szerepe szorosan összefüggnek a szóbanforgó színház történetével.

Meglehetősen szűkszavú ez az életrajzi bevezetés, de úgylátszik nagy bőbeszédűsége nem is volt szükség, mert mint a szerző mondja, amely tüneményesen mozgalmos Blaha Lujza pályafutása, époly bensőségesen egyszerű, szinte igénytelen magánéletének zajtalan lefolyása s a világtól való diszkrét elszigeteltsége. Azonban igaza van a könyvnek, az a kevés is, mit róla

mond, elég lesz arra, hogy emberi értékének kiválóságáról bizonyosságot tegyen.

Az értékes adatokban gazdag könyv használhatósága nyert volna, ha jobban igazodik a tudományos közlésmódhoz; de azért mostani alakjában is becses színész-történeti forrásmunkának tekinthető.

K. G.

Környey Paula: Végzet. A kiváló művész, akinek irodalmi működését eddig finom lírai költemények tették nevéssé, mostani kötetében komoly és mély regény-problémával indul magasabb irodalmi feladatok felé.

A regény tulajdonképpen rejtett, szomorú felelet arra a kérdésre: Miért alakul az élet úgy, ahogy alakul? Mi az események történések belső elve? megvalósulás, avagy szükségesség? Szándék él az eseményekben, avagy véletlen alakítja, sodorja őket? Környey Paula meséje így felel:

A gróf Somfai-család nevelt leánya, Edit Budapesten megismerkedik egy épen itt tanulmányúton időző svéd írónal: Järnborg Mihállal. A fiatal, szenvedélyes érzésű leány szakít minden családi hagyománnyal és felfogással s megszökik az írónal hazájába, Borgholmba s itt megesküszik vele. Az északi levegő azonban beteggő teszi Editet, s az írónal, most már urával, gyógyulás céljából hazatér. Itthon nevelőanyja, aki az egész esetben csak a «mesalliance»-ot szígyenli, mindenképen arra törekszik, hogy szétválassa őket. Eszközül Mosonyi Károly fregattkapitányt használja fel, akit Edit könnyelműen csalódásba kergetett. Mosonyit sértett hiúsága is izgatja, hogy még jobban nyugtalanítsa Järnborgnak amúgy is féltékeny lelkét. Mikor egy alkalommal Mosonyi a naív Editet — lánykori ígretének beváltásaképpen — megcsókolja, Järnborg rejtetlen tanuja volt ennek és Editet itthagya, hazautazik. Mindenki győz, csak ketten vesztenek el mindent: Järnborg és Edit. Järnborg a távolban sem tudja elfelejteni Editet, várja ennek bocsánatkérő levelét. Meg is jön; nem is egy, de sohasem kerül kezeihez. A véletlen egy szolgája kezébe adja, ez pedig gyűlöletből Edit iránt, nem adja át urának. Így történik aztán, hogy Edit megkésve tér vissza Järnborghoz; tüdőbaja csak annyi időt enged neki, hogy még egyszer lássa otthonát, aztán elragadja. A többi az élet és a bűn logikájának rendjén

következik egymásra: Järnborg is nemcsak meghal. Mosonyi pedig agyonlövi magát.

Tagadhatatlan, hogy a regény legfinomabb értéke és mélysége az élet szemlélete. A regényesség egyéb elemeit ettől kapnak súlyt és nemes távlatot. Az is az író művészetére vall, hogy ezt az eszméjét nem kényszeríti rá az eseményekre, sem belőlük nem erőszakolja ki, hanem az élet-teljesség módján és szükségességén érvényesíti rajtuk. Hogy regényének világában megoldotta-e kérdését, erre talán inkább irodalmi, mint filozófiai feleletet lehetne adni. Bizonyos, hogy a szerző finomult líraisága nemcsak írta a regény eseményeit, hanem a szimpátia távlatába is került velük. Ez pedig számára azt jelentette, hogy sok helyen a történés hangulata iról higgadtságának, eszmélkedése elemző élének fölébe került s meghalaványította azt a szabadságot, amellyel egyébként tárgya külső és belső fordulatainak mindig ura tudott maradni. Csakis így történhetett, hogy a szerző gyakorlati álláspontjában egy-két őt magát is nyugtalanításban hagyó mozzanat hatása alatt megoldásai irányát néha a végzet fájdalmas gondolata felé hajlította el.

A szerző szemléletének erős líraisága feltűnően megnyilvánul munkája esztétikai vonatkozásaiban is. Szerkezetiileg ugyan egy kissé megsínyli ezt a regény, mert terjedelmes és szétaprózódó lesz a menete. Egyébként azonban a könyv telve van finomságokkal. Mindenhol mélység, örvény, a lélekrengés viharai, amelyek fölött azonban fehéren és fegyvelmezetten villan és világít Környey Paula nemes élet-ábrázolása. Sem stílusa, sem alakjai, sem cselekvéseinek regény-élete nem lesznek azért elvontak, vértelenek, sőt!... De mindig, még romjaikban is, erkölcsi tudatuknak saját emberi méltóságukat megtisztelő fényében ragyognak. Külön hangsúllyal kell kiemelnünk leírásainak szokatlanul gazdag és friss színeit. Általában szívesen hajlik a leírásra, amelyet mindig dús és erős líraisággal hímez át. Regényében van egy-két hely, pl.: Edit halálának leírása, melynél artisztikusabb és mégis megrázóbb részletet kevesen írtak újabb irodalmunkban. Ez a nagy leírókészség, mellyel együtt jár az átélés ereje is, biztosítja számára a kiegészítés munkáját azon pontokon, ahol a jellemrajz belső vonalai, avagy

az eseményvezetés lelki szálai szét-lazulnak vagy megreszketnek.

A könyv szellemének lendülete emlekedtet a sirályok szárnyalására: vízek sötét mélysége fölött úsznak, de szárnyaikon a magasságok színei ragyognak.

Brisils Frigies.

Két orosz elbeszélés. Az orosz elbeszélők különleges helyet foglalnak el az európai ember irodalmi tudatában. Velük szemben nyomban hajlandó a rendes kritikai szempontok elejtésére, az esztétikai megítélést elégtelennek érzi, misztikus ködbe foglalja műveiket, amiket áhitattal kell olvasni és amikből titokzatos új vallások kinyilatkoztatása szól. A legérdekesebb, hogy ez a felfogás a józan franciáktól indult ki, akik ilyen rejtelmes árnyékolással próbálták teljessé tenni az oroszokról szerzett töredékes ismereteiket és félfogalmaikat. A németek mítoszgyűró lelkének természetesen kapóra jött mindez a titokzatoság és nekik végleg sikerült a köztudatba vinni az apostolok regényirodalmát. Ma az orosz lélek babonás tisztelete fojtogatóbb, mint valaha és egyik jellemző tünete a modern ember világ-nézeti gyengeségének. Mikor jön majd el az a kritikus, aki például Dosztojevskijben nem sötét rejtélyeket, szemmel föl nem mérhető mélységeket, lélekbénító bölcséletet fog felkutatni, hanem méltó jelentőségében tünteti fel a heroikus küzdelmet, amit a legsivárabb pozitívizmus korában szinte egymagában folytatott az uralkodó eszmével szemben. Az akkori német exportcikk, a tudományos materializmus, a nagy ellenség; vele szemben nemzeti ellenhatásra van szükség Dosztojevskij szemében. Másrészt ugyanennek a kritikusnak komolyan számba kell majd vennie és nem könnyedén elútni azt a tényt, hogy Sue és a romantikus Balzac voltak legkedvesebb olvasmányai. Sokat értet ez meg a Dosztojevskij szándékaiból. El kell olvasni egyik levelét, melyben a Bűn és bűnhődés tartalmát beszéli el, megfigyelni a Karamazov-gyilkosság bonyolítását — s akkor ezek az intenciók még világosabbá válnak. A Dosztojevskij-legenda a mai kor gyermeke előtt olyan nélkülözhetetlenek látszik, mint egykor más idők embereinek a Werther-hangulat: ugyan ki kételkedik ma abban, hogy a kijózanodás abból üdvös volt?

Turgenyevnek életkörülményei foly-

tán sikerült elkerülnie az általános képbe való besoroztatást és ime, munkái a prófétaság presztízse nélkül is remekművekként hatottak. Különösen novellái megkapók, amelyek közül a kettő (Faust—Első szerelem. Ford.: Munkácsy Mihály) jelent most meg magyarul, sajnos, nagyon gyöngye fordításban. De még így a tökéletlenségeken keresztül is érezhető az eredetiek finom hangulatai, csodálatos stílusváltozatai és ellenállhatatlanul érvényesül a történetek és emberi sorsok szomorúsága.

h. g.

Útközben. (Gondolattöredékek.) Irta: **Bárányi Gerő.** Bárányi Gerő, a finomtollú és meglehetősen filozófus, ki csak nemrégiben keltett őszinte tetszést a bölcselkedés körébe eső nagyobb tanulmánykötetével, most egy művészi külsőjű füzetben azokat a gondolattöredékeit bocsátja közre, melyeket nagyobb európai utazásai váltottak ki belőle. E gondolattöredékekről maga a szerző ad legjellemzőbb képet, mikor azokat «a lélek önmagával folytatott társalgásának» óhajtja tekinteni. Az ember mindig útközben van, maga az utazás az életet még hatványozottabb módon az ismeretlen felé tartó utazásnak tünteti fel, mondja az író. Bárányi Gerő az életúton mindig a filozófus szemével fürkészkedik körül. Lényének legbensőbb tartalma a bölcselkedő hajlam, amely utazásai alatt is nyomon kíséri. Járt a szépséges Itáliában, megállott a Forum Romanum fájoán szép márványcsonkjai között, a virágok városában, Firenzében álmódozva bolyongott a művészet káprázatos erdejében, olvasgatta az olasz temetők ciprusainak árnyékában fehéről márványemlékek feliratait, állott Taorminában, a hegy-csúcsra és belenezett a tenger misztikus, örök kétségébe a világ egyik legszebb pontjáról, elkáprázó szeme belekémlelt Párizs lihegő életkaoszába, London gigászi forgatagába és gondolatokkal terhes, lecsüggedő fejével ábrándozott el Schopenhauer sírjánál... A tájak, a sürgő-forgó élet, a márvánnyal ékesített halál bőségesen termelték benne a lelki élményeket. A benyomások rengetegében új és új fényben villant föl benne a világ legnagyobb világossága: a tudat. Ez a tudat pedig nem lehetett más, mint lelkének lényege: a filozófiai tudat. A gondolattöredékekkel, amelyek a súlyos bölcselkedés tömbjéről szakadtak le, tovább követte azt az ösvényt, mely a leg-

magasabb megismerések csúcsa felé ösztönzi.

Bárány Gerő nem sablonos utirajzokat vázoló olvasói elé tömör kis utijegyzeteiben, hanem izgalmasan érdekes lelki bolyongásra hívogatja őket. Velence mosolyos kövei, Firenze súlyos rusztikái, a temetők remekbe faragott márványai, a Forum Romanum omlatagon is varázsos oszlopai, a Páris talajából kinőtt palotasorok: a múlt, jelen és jövő rapszodiáit éneklik a bölcsészíró lelkébe s a közölt gondolat-töredékek ezeket a benyomásokat csendítik fel megkapó erővel olvasó-utitársai bensejében is. A tájak, városok, ódon kövek, modern palotasorok, az arcok, a nyüzsgő élet útvesztőjében Bárány Gerőt mindenütt az Ariadne-fonal vezet, amely bölcsészetének vezérmotívuma. Látja, mint folyik bele a múlt a jelenbe, hogy a jelen is multtá válva, belerohanjon a végtelenség tetsző jövőbe. Utazása közben látja, mint törekszik a múlt ember szünet nélküli az örökkévalóság felé és hármerre járva vallja, hogy az emberiség útjának csak egyetlen célja lehet: haladás az örök Jő felé, mert annyi részünk van az örök életben, amennyi részünk a Jóban van. Az író a múlt nagyszerű temetőjébe, a jövő csodás modern parkjába egyaránt magával vitte ezeket a régi gondolatait, bölcsészetének egész világát. Ennek a világnak hangjait visszahangozta feléje minden világtáj, minden tenger, minden faragott kő. Utja alatt vizsgálta a múlt emberét s a most élő embereket és látta, hogy az emberi élet tér-és időbeli metszőpontjában van minden e pillanatban élő ember, mert minden egyes ember bele van ékelve mindenkor az emberiség történeti életébe. Látja, hogy az emberi élet mintegy betetőzi a természetet. Mikor a természet szépségét élvezi, a mindenség tudatos tükrének érzi magát. Ez a gondosan csiszolt tükör útjának minden pontján nagymélységű szemhatárokat nyitogat, érdekesebbnél-érdekesebb képeket vetít az olvasó elé.

Bárány Gerő olyan utikalauz, aki nagy magasságok felé csalogatja olvasóit, de ugyancsak érdemes vele megtenni a gondolat túraúttját, mert a magvas bölcselkedés kilátópontjairól széles távlatokat tár föl, melyek felejthetetlenül vésődnek lelkünkbe. A szerző nagyon szerencsésen oldotta meg feladatát, hogy a külső benyomások fonalán a bensőséges emelkedett gondolkodás fókaira juttassa a bölcsel-

kedés fölfelé kigyózó mesgyéjén vevetartókat. Súlyos dolgokról beszél és mégsem válik nehézkesé. Finom köntösbe öltöztetett utinaplója teljesen egyéni, új vágáson halad, ez a kis könyv maradandó lelki élmény gyánánt fog az olvasó emlékébe vésődni.

Myn.

A magyar posta története. Csak könyvének olvasása közben ébredünk annak tudatára, hogy mekkora hiányt pótol történeti irodalmunkban Hennyey Vilmos. Ismertünk szétszórt adatokat futárokról, kocsikról, a taxisokról stb.: most ezeket alapos kutatómunkával, mindenre kiterjedő figyelemmel összeszedte s igazán élvezetes modorban ismerteti a szerző és csak most látjuk, milyen gazdag a postára vonatkozó emlékeink anyaga. Túlságos szerénység tőle az a nyilatkozat, hogy műve a postások érdeklődésére tart számot: ez a kötet alapvető történettudományi munka és tárgyának, előadásának érdekességénél fogva nemcsak postások, de nem is csak történészek, hanem minden művelt magyar ember kedves olvasmánya lesz. Külön kiemelem a kitűnő fejezetek sorából a magyar eredetű «kocsi» ismertetését. De külön kiemelem a szerzőnek rokonszenves gondolatvilágát is: meleg magyar érzését, amely szívből tud örülni régi nagyságunk emlékeinek láttára (bizony megismerszik a régi nagyság a posta történetéből is!) s férfias komolyságát, amely nemcsak maga nem csinál délibábos történelmet, hanem mások ilyen irányú tévelygéseit is bántó él nélkül tudja visszautasítani. És van, amit nem lehet eléggé kiemelni: amellet, hogy komoly, alapos munka, valósággal élvezetes olvasmány.

Török Pál.

A magyar sors. — Színmű. — Irta: **Marczell Ágoston dr.** Bpest, 1926. 153 l.

Marczell Ágoston kétségtelenül nagy kérdés megoldását akarta keresni, amidőn a magyar sors alakulását igyekezett dramatizálni. A külső szerkezet és keretezés Madách nagy művére emlékeztet. A cselekvény itt is az égből indul azzal, hogy — Luciferhez hasonlóan — Ármány vállalkozik — az emberiség helyett — a magyar nép megrontására. A bevezetés után következő 11 szín ismételtelen azt mutatja, hogy ez az istentelen vállalkozás mindannyiszor megtörik a magyarság erényein.

A belső szerkezet gyöngeségéből következik, hogy az alapgondolatnak

nincs meggyőző ereje. Egységes hangulatnak és következetes meggyőződések kevés nyoma van a mű felépítésében. A magyarság reprezentatív alakjainak szembeállításra gyakran ép az ellenkezőjét hirdeti annak, amit a szerző igazságként akar feltüntetni. Ez természetesen következik abból a képtelen felfogásból, hogy mindig a *megalkuvó* magyar cselekedett jól. Ennek a mondva csinált igazságnak dramatikus megéreztetése csak történelemhamisítás útján volna lehetséges. Minthogy pedig erre a szerző maga sem hajlandó, összeomlik az az erőltetn látszatigazság, amely a belső szerkezet „alapja”.

A jellemek határozatlanságára és egyenetlenségére könnyű volna esetről-esetre rámutatni. Elég fölemlíteni, hogy pl. Szent István idejében Ármány (Ajtony) büszke pogány alakja sokkal megnyerőbb, mint Kond megalkuvó viselkedése. Hasonlóképpen a pozsonyi országgyűlésen is Ármány képviseli az igazi magyar álláspontot, míg az ellene fűzött naiv érvelés inkább csak frázisok, mint érvek sorozata. Máshol meg Ármány szerepe nagyon is alárendelt.

Az erőtlenség a szereplők jellemzésében is megnyilvánul. Unalmasan deklamáló figurák, akiknek egyénisége hosszadalmas közzögi fejtegetésekben olvad semmivé. Petőfi alakja pl. szármalasan elszíntelenedik a szájába adott színszerűtlen deklamálás miatt. Gyöngye invencióra vall az is, hogy Kossuth egy századossal szemben mintegy védekezésében fejtegeti a Habsburg-detronizációt.

Az egész mű vontatott, élettelen alkotás. «Mentségéül» csupán az a körülmény szolgálhat, hogy a háború alatt készült és győzelem esetén elfogadható korszerű darab lehetett volna belőle a Habsburg-uralom dicsőítésére.

Gulyás Sándor.

Haynau és Paskievics. Szabadságharcunkról annyi emlékirat jelent meg, hogy az elkeseredett küzdelem lefolyását meglehetősen részletességgel lehetett leírni már évtizedekkel ezelőtt is; ha történetírásunk mégsem oldotta meg föladatát teljesen azzal a korról szemben, azt egyrészt az aktakiadványok hiányának tulajdoníthatjuk. Csak dicsérhetjük azt a törekvést, amely ezen a hiányon igyekszik segíteni az egykorú hatóságok iratainak és a főszereplők levelezésének közrehozásával. Erre a munkára vállalkozott Steier Lajos, de kénytelenek vagyunk

hozzátenni, hogy helyesen tette volna, ha emellett meg is marad. A közölt iratok közt tudniillik sok érdekes van és maga Steier ismételtlen említi, hogy érdemes volna még ezt vagy amazt kiadni, de a két kötetnek csak csekély töredéke az eredeti irat, az ívek tömeget felületes és ellenmondásokkal teli szöveg foglalja el. Mivel Steier említi, hogy figyelemmel olvasta a kritikákat, csak Görgey személyével kapcsolatban tesz megjegyzéseket, mert a Napkeletben éppen Görgeyvel kapcsolatban bírálattott meg az előbbi kötet.

Steier saját fölfedezéseként közli, hogy Görgey nem volt teljesen azonos fölfogáson a váci kiáltvánnyal, pedig a nála is idézett Görgey-féle emlékirat erről világosan szól: nem azért adta ki ő a kiáltványt, mintha lelkesedett volna a dinasztiáért, hanem azért, mert különben a magyar szabadság ügyét nyomban elhagyták volna a volt hadseregbeli tisztiek, akiknek működését Görgey méltán sokra tartotta. Világosan nyilatkozik ugyanebben a kérdésben az ápr. 14-i trónfosztó határozat megbeszélésénél: «a nevezett uralkodócsaládnak azon magatartása következtében, mellyel a Jellasics által eleinte saját szakállára kezdett polgárháborúban Magyarország ellen foglalt pártot, egy ilyféle országgyűlési határozat saját nemzeti érzéssel tökéletesen megegyezett»... még a trónfosztó határozatot sem királyhűségből ellenezte, hanem azért, mivel végrehajtásához hiányzott az erő!

Steier súlyos megrovásban részesíti Görgeyt, amiért az első vágmelléki áttörési kísérlet kudarca után ugyanott másodszer is támadott. Eszerint a szerző fölött nyomtalanul zúgott végig a világháború, amelyben több fegyvertény (például a gorlicei áttörés) második kísérletre sikerült. Enyhítő körülmény-e az, hogy véleményének többszöri ismétlése után szemrehányást tesz Görgeynek, hogy ugyanazon a helyen miért nem kísérelte meg *harmadszor* a támadást! Nagy szenvedélyvel keresi Steier a szabadságharc bűnbakját: hibás Görgey, mert központi hadműveleti irodát szervezett, hibás Kossuth, mert központi hadműveleti irodát nem szervezett, hibás a magyar kémszervezet, mert nem tudott hadvezetőségünk a Haynau seregének átcsoportosításáról, mégis a hadvezetőség a hibásabb, mert mégis tudott a Haynau átcsoportosításáról stb. A bukás igazi oka mégis Duschek pénz-

ügyminiszter. Igaz, hogy az első kötet szerint Görgey volt a ludas ujonc- és löszerhiány miatt, de az nem fontos, Steier azóta teleírt 20 nyomtatott ívet, könnyen elfelejthette, hogy mit mondott azelőtt. Annyira bizonyítgatja Duschek árulását, hogy hajlandó vagyok igazat adni az osztrák hadbírónak, aki Duscheket a magyar ügy pártolása miatt ítélte bűnösnek.

És ha az olvasó meg találná kérdezni tőlem, miért nem szólok a könyv címében jelzett Haynau—Paskievics ügyről, csak azt válaszolhatnám, hogy hiszen arról a könyv is szinte megelégedezik; mindössze második kötete végén van néhány erre vonatkozó írat. A címet mégis méltán vette erről a munka, mert körülbelül ez a néhány levél ér benne legtöbbet: Haynau dühöngése és udvariaskodása, érintkezése tisztársaival és az oroszokkal; ha a tájékoztatásra valló magyarázatok el nem rontanák, ez a rész keserű élvezettel volna olvasható. *Török Pál.*

Reményi József; Emberek, ne sírjatok. (4 kötet. Voggenreiter Verlag, Berlin 1927.) Az Amerikában élő fiatal író nevére akkor kezdtek figyelni itthon, amikor 1922-ben megjelent első nagyobb műve, «Jó hinni» című kétkötetes regénye, Saját ifjúkori fejlődését írja meg benne 15 éves korától 18-ig és ennek az élet- és lélekformáló, erjedő, belső harcokban gazdag időszaknak képét olyan pszichológiai éleslátással rajzolja meg, amilyenre a magyar regényirodalomban előtte alig találunk példát. Főhőse, Barth János, azonban nemcsak egyén, hanem képviselője is annak a nemzedéknek, mely közvetlenül a világháború előtt hagyta el az iskola padjait. Reményi regénye így egy nemzedék és egy végzetes kor szélesperspektívájú rajzává szélesedik. Míg a korábbi nemzedéknek, melyet férfikorában ért a világfelfordulás, központi problémája a szociális előrehaladás volt (legalább így látta ezt meg Benedek Marcell «Vulkán» című regényében és kívülre többen mások e nemzedék írói között, akik aztán valóban vezetőszeret is játszottak a forradalomban!), addig ennek az új nemzedéknek főmozgatóereje, Reményi szerint, a szépség utáni vágy. A korán érettségű Barth Jancsi már diákorában kiábrándul vallásból, szerelemből, szocializmusból, sőt a tudományból is, csak a szépségben való hite marad meg és ezzel a hittel lép az életbe. A regény itt fejeződik be és ha a pro-

bléma kiélezését túlzottan látjuk is, némi belső igazságot nem tagadhatunk meg tőle.

Foglalkoznunk kellett a «Jó hinni»-vel, mert Reményinek most megjelent nagyterjedelmű regénye Barth János életpályájának további fejlődését adja. Ennek a tragikumta tulajdonképpen már az első regényben adva volt: mint roppan össze ez a szépség után szomjuhozó nemzedék a világháború rettenetes éveiben, amikor kegyetlen kézzel irtottak ki körülöttünk és bennünk minden szépséget, mint bomlik meg lelki harmóniája, amikor neki magának is fegyverrel kell a rombolás szolgálatába lépni. Reményi-Barth János kikerülte nemzedékének végzetét, közvetlenül a háború kitörése előtt kiment Amerikába és nem is tért többé vissza. Új regénye így többé nem egy magyar nemzedék élettörténete, hanem inkább lelkiségének története. Mert Barth János Amerikában épen úgy nem találja meg helyét, mint harcoss testvérei a véres frontokon: Amerika nem a szépség, hanem a dollár hazája.

A regény a háborúutáni Amerikát vetíti elénk, mely pénzével uralkodik az egész világon. Barth János egy bankban szolgál mint lelkiismeretes hivatalnok, akinek semmi öröme sincs a munkájában. Egész erkölcsiségével és gondolatvilágával a régi világban gyökeredzik és idegen előtte az amerikai dollármorál, mely a puritánuság köntöse alatt minden gazságot megengedhetőnek tart, ha jövedelmező. Ebben a világban a siker és a gazdagság a legfőbb erény és a szegénység vagy balsiker a legnagyobb bűn. Barth János itt is a szépséget és a lelket keresi és meg is találja, mert erős az akarata. Megtalálja a négerek istentiszteletén, magyar kivándorlók nyomortanyáin, egynéhány emberben. De a való élet mégis mindig fejbekölintja és mindinkább kirívóbbá teszi magányosságát. Ez a magányosság űzi Bettyhez, szállásadóinak leányához. Betty tipikus amerikai leány. Szép a teste, de üres a lelke. Barth Jánosban azt a férfit látja, aki őt anyagilag függetlenné teszi és megszerzi számára a modern civilizáció minden kényelmét: rádiót, autót, ékszereket, szép ruhákat. Barth ösztönszerűen érzi, hogy Betty nem az ő asszonya, mert őt a testi szerelem egyedül nem elégíti ki, mégis diadalmaskodik lelke felett a vére és elveszi Bettyt feleségül. Bettynek egyedüli ambíciója, hogy férje mennél több pénzt keressen. Barth épen ekkor vesztí el az állását, mert bankja beszünteti

külföldi osztályát. Betty szerelme is azonmód megszűnik, de Barth már nem tud tőle elszakadni. Elfogadja a cinikus magyar ügyvédnek, Kordának az ajánlatát, felcsap alkoholügynöknek. Mivel Amerikában szesztilalom van, az üzlet igen jó. Szállítja Kordának a rendeléseket és ügyfelei között egyaránt vannak bírák, papok, bankárok, puritán véneleányok stb. A prohibíciós törvény a farizeus Amerikának legsajátabb törvénye. Barth János ügynöki útján beelátunk az amerikai élet mélységeibe, de megismerkedünk a kíváncsi magyarok legjellemzőbb típusaival is: az egyleti elnökkel, a sarlatán orvossal, az éhező újságíróval, a kóbor színésszel, a magyar rőgről elszakadt gyári munkással. Részt veszünk összejöveteleiken, műkedvelői előadásaikon. Fájó élet ez, csak dickensai humor tudná bearanyozni vagy thackerayi ironia elfogadhatóvá tenni. Reményinek nincs humora, mindent tragikusán lát, minden fáj neki. Barth Jánost sem teszi boldoggá a pénz, sokkal inkább szenved a belső meghasonlás súlya alatt. Pedig Betty szerelme megint az övé. Hiszen vásárolt neki autót és kielégíti minden igényét. Barth kiábrándult, kijózanodott szemmel látja őt és tudja, hogy sohasem fogják egymást megérteni. Elválnak egymástól. Barth számára új élet kezdődik. Egy elzúllott magyar mérnökkel való találkozása, aki megmutatja neki Budapesten tanuló leányának fényképét, felkelti benne a vágyat az elhagyott haza iránt. Szakit Kordával, pénzzé teszi mindenét és hajóra száll. Hamburgban találkozik újra Európával. Most már általunk is túlon túl jól ismert világot rajzol az író, mégis egészen újszerűen hatnak megfigyelései. Európa békés és gazdag volt amikor elhagyta, egészen megváltozott, mikorára viszontlátja. Nemcsak az anyagi helyzete változott meg, hanem a lelke is. Mi, akik ezt a fejlődést mint együtt-szenvedők éltük át, nem is érezzük már a változás nagyságát, Barth János számára ez friss élmény. Európai látogatása épen arra az évre esik, amikor Németország és Magyarország is legsúlyosabb gazdasági krízisét élte át, amikor a nyomor hihetetlen fokra hágott és amikor pár dollárért mindent, még a lelkeket is meg lehetett vásárolni. Barth Jánost is a dollár nimbusza veszi körül, pedig ő két kézzel szórja szét vagyonát, hogy minél több könnyet száritson fel. Első útja a cseh uralom alatt álló Pozsonyba vezet

Itt játszódtott le ifjúkora, ez a «Jó hinni» Vidéki Városa. Itt nyugosznak szülei, itt él még húga kis családjával. Egy születésnap vacsorán alkalma nyílik megismerkedni a kisebbségi magyarral, Trianonnak ezzel a fájó produktumával, meglátja a cseheknek gyáva potemkinberendezkedését és hiába keresi egykori ifjú-magát. Útját tovább folytatja Budapestre. Itt is az a lázas vágy hajtja, hogy megismerje az új Magyarország lelki arcát. Fölkeresi az írók kávéházi társaságait, elmegy külvárosi lebujszókba és az előkelők estélyeire. Pénze mindenütt megnyitja számára az utat. Egyik kiábrándulás a másik után éri és sötét a kép, melyet a háborúutáni magyar társadalomról rajzol. Egy társaságban találkozik Szegedy Anikóval, amerikai mérnökismerősének orvostanhallgató leányával, aki egészen modern leány. Benne megtalálni véli a soká keresett női ideált. Magyarország már sokkal idegenebb neki, mintsem hogy itt élni tudna, visszavágyódik Amerikába, mely pedig sohasem vált hazájává. Szegedy Anikó megszerzi az orvosi diplomát és vele megy Amerikába. Szerelmük a tengeri úton lángol fel emésztő szenvedélyességben. Anikó mégsem akar a felesége lenni, mert az a hite, hogy a házasság megöli a szerelmet. A regény eseményfonalát most már gyorsan bonyolódik. Anikó hamarosan asszimilálódik az amerikai viszonyokhoz. Barth becsületesen akarja megkeresni a kenyerét, könyveket ír, angol órákat ad kíváncsiaknak. Számára nem a pénz a fontos, hanem hogy másokon segítsen. Anikót azonban megejt a dollár varázsa, elhagyja Barthot és a gazdag, aljas Kordának lesz a szeretője. Ennél nagyobb csapás Barthot nem érhetne volna, mégsem roppan össze alatta. Már minden emberi szenvedést végig-szenvedett, mindent megért és mindent megbocsát. Megbékélt. Mindnyájan szenvedő emberek vagyunk, akárhol élünk, akármilyen ruhába öltözködünk is. Saját lelki békéjét kívánja minden embernek és azért kiáltja oda nekik: Emberek, ne sirjatok!

A regénynek főértéke a részleteiben van. Nem könnyű olvasmány. Egy-ségében szétfolyó. Barth János csupa érzés, akiben nincs semmi akarat. Csak érez és bölcseledik, de sohasem tesz. Lelkében egy szépségekkel telt világnak a képe él, melynek megvalósítását még csak meg sem kíséri. Annál fájóbban reagál minden külső benyo-

másra. Benne tükröződik a mai visszás világ képe, Amerikától Európáig. Mondhatni, szintén típus, akárcsak a «Jó hinni» Barth János. Ebből a nemzedékből kiszívta az akaratot a világháború és az a sok csalódás és kiábrándulás, mely azután érte. Nem alkotó, hanem szenvedő nemzedék. Nem törtető, hanem emberis. Reményi lírája (mert hiszen regénye is líra) rokon Mécs László lírájával.

Tudomásunk szerint ez az első regény a magyar irodalomban, mely a külföldi magyarok életét rajzolja. Típusai élnek, ismerősökre találunk bennük, megérik rajtuk, hogy az író élő modell után mintázta őket. Reményi nem fukarkodik a naturalisztikus életábrázolásban, de elsősorban a pőrére vetkőztetett lélek érdekli. Az erotikum nála sohasem öncélú, hanem szerves része az életnek. Világfelfogása nem kapcsolódik bele pozitív hitbe, hanem valami nagyvonalú, de épen azért szétfolyó vallása az emberiségnek.

Sok újat hoz, de legnehezebben mégis a nyelvvel fog megbarátkozni a magyar olvasó. Ezen a téren modernjeink és modernkedőink után már nem sok meglepetés érhet bennünket, mégis Reményi stílusa egy modern írónk stílusával sem állítható párhuzamba. Rendkívül elvontan gondolkodik és a legegyszerűbb gondolatokat is absztrakt képekkel fejezi ki. Négy kötetten át ez kissé fáraszt, bár tagadhatatlan, hogy nála ez nem keresettség, sem nem eredetiség, hanem írói egyéniségének folyománya. Jól ír magyarul, de azért megérik stílusán, hogy már több mint egy évtizede külföldön él. Annál nagyobb öröm számunkra, hogy mégis meg tudott maradni magyar írónak és ilyen értékes könyvvel ajándékozott meg bennünket, mint ez a regénye. Kiáltás ez hozzánk a tengerentúlról, hallgassuk megértéssel. *if.*

A magyar mult tarlójáról. Takáts Sándor rég ismert, de csaknem egyedülálló jelenség történetirodalmunkban: egy modern Froissart. Nagy irodalmi és levéltári anyag fölhasználásával dolgozik ugyan, mégsem végez a szónak hétköznapi értelmében vett tudományos munkát. Ritkán foglalkozik a történet fõlszínén mozgó eseményekkel, sőt a nevezetesebb történeti személyek is inkább epizódalokok nála, õt az egyszerű emberek érdeklik. Ezeket nem kell ünneplõ ruhában pózba helyezni s az ebbõl eredõ közvetlenség teszi õt

hasonlóvá a végtelen bájoságú Froissarthoz, az apró-cseprõ ügyek rajza az õ vizs bele a történelembe, amit az ú. n. tudományos értekezésekben hiába keresünk: életet. Hányszor mondták el napjainkban is, hogy például a világháború történetét ma nem lehet megírni, mert hiányzik hozzá a «történeti távlat». Bizonyos idõ múlva meglesz a távlat, de nem lesz meg az élet eleven-sége. Ez az elevenség van meg Takátsnál, az élet derûje árnyoldalak nélkül. És ezért kedves olvasmány minden munkája: nemcsak tanítást, hanem élvezetet is nyújtanak. Mindenki másnál mesterkélt volna a régies stílus, nála ez mitsem von le a páratlan közvetlenségbõl. Nála az ismétlések is csak az alapjábanvéve mégis nehéz anyag könnyítését szolgálják: egy kedves író, akinél erénnyé változik az is, ami másnál hiba volna, akinek mûveibõl számtalan szín és alak fog még regényekbe kerülni. *tp.*

Bartucz Lajos: Honfoglaláskori magyar koponyák. Árpád magyarjainak tömegét a legalacsonyabb számítás is 100.000-en felül teszi, a hiteles honfoglaláskori koponyák száma messze a száz alatt marad: nem merész gondolat-e ilyen alapon kutatni a honfoglalók fajiságát? Bartucz megkísérelte, eredményei tökéletesen megegyeznek a történelem és a nyelvtudomány eredményeivel. A férfiak és nõk faji összetétele szerint nem teljesen azonos: valószínű magyarázatul szolgál a nõrablás. A gazdagabb sírokból török-tatár jellegû koponyák kerültek ki: ez volt a vezetőréteg, míg a szegényebb nép volga-ugor fajta. A mai magyarságból a Balaton környéki és göcseji magyarok koponyajelzõje áll legközelebb a honfoglalókéhoz. A honfoglalók alacsonyabb termetûek voltak, mint a mai magyarság, új elemek bevándorlása magyarázza ezt a különbséget, de a magyarság õsi típusait jogosan kereshetjük a kisközepes termetû területeken. —*l.*

Ludwig Pastor. Negyven esztendeje annak, hogy Ludwig Pastornak a renaissance-és reformációkorabeli pápák történetérõl írott munkája elsõ kötete elhagyta a sajtót. Az emult negyven év alatt e mû világhírt szerzett írójának s halhatatlan nevet biztosított emlékének a tudománytörténelemben. A külsõ siker nemcsak az író személyét érte, de szinte szokatlan

érdeklődés nyilvánult meg mindenfelé, a szorosan vett tudományos körökön túl is, az adatokban páratlanul gazdag, hiperkritikus túlzásoktól vagy a történeti igazságot nem megvilágosítani, hanem inkább elhomályosítani akaró törekvésektől egyformán mentes mű iránt, mely értékelésével és módszerével irányt jelöl a történetírásban. Minő értéket jelent Pastor munkájának ez a tulajdonsága, jól tudja mindenki, aki valaha is foglalkozott a renaissance-pápák vagy a reformáció és ellenreformáció korának analitikus boncolgatásával vagy szintetikus értékelésével.

Ludwig Pastor e kényes, finom emberismeretet, biztos ítélőképeséget egyaránt kívánó problémák ezer Scylláját és Charybdisét ki tudta kerülni az igazság sérelme nélkül, épen mert kutatásaiban, értékelésében csakis az igazság volt a vezetője. Igazságszeretetének és ezzel párosult bölcs emberismeretének, higgadt világszemléletének, tárgyilagos történeti módszerének köszönhetjük, hogy ma e kor alakjai és eseményei nem egyoldalúan, mindenütt csak az elszomorított, a napfényt el nem bíró sötétet látva; vagy az ellenkező végleten, jámbor szívvel dobva az elhallgatás fátylát a kor kétségkívül sötét jellemeire és borzalmas eseményeire, jelennek meg többé szezmeink előtt. Nem a meg nem értés fanyar közönbösségével nézi hőseit, tetteiket, mint az észak-német protestáns Gregorovius; de épen úgy hiányzik belőle Demfle és tanítványai történetsemleletének politikai hangulataiból merítő elfogultsága. Történetírói módszere koruk gyermekeit varázsolja elének. Nem fedi el a bűnt, nem szépíti, de nem is halmozza szenczációkul a félműveltség számára. Pastor az igazság szemüvegén át ítél emberek és események felett; ez a módszer elvezet a reformáció megértéséhez, de finoman érzékelteti az ellenreformáció, az olasz lélek ezen önmagából fogant szülöttének szükségszerű létrejöttét is.

Elegáns stílusa, mely mindig párhuzamban van az anyaggyűjtés gazdagságával és a feldolgozás módszerességével, olyan tulajdonság, mely a legnagyobbak közül is csak keveseknek adatott meg. Pastor e belső, kitűnő tulajdonaihoz az a szerencse is párosult, hogy munkakedvvel, testi és lelki erővel egyaránt bírta négy évtizeden át a szinte emberfeletti munkát.

A magyar tudományosság, melynek eredményeit annyi becses támogatás-

sal segítette elő, az első kötet megjelenésének negyvenedik évfordulóján, egyben a tizedik kötet megjelenése alkalomával hálás szívvel tekint Ludwig Pastor felé.

Tóth László.

Három könyv.

Lombroso leánya, Ferrero felesége könyvet írt a női lélekről. A két név nagy tévedésekre, még nagyobb elfogultságra jogosíthatta volna viselőjét, de szerencsére az írónőnek nem volt szándékában a rendszerezés. Tudományos rendszeralkotásban nehéz az előítéletek szubjektivitását elkerülni, megfigyelések, tapasztalatok közlésében könnyebb. Gina Lombroso leánya számára adott mintegy anyai tanácsokat és így nem került a sor beporosodott elméletek újrahangoztatására. Nincsen távolabbi idő, mint a tegnapi mult és nincsen kellemetlenebb érzés, mint találkozni problémákkal, melyek nemrég váltak értelmetlenné számunkra. Elméleteiben hát nem hat anakronisztikusan a könyv, de ez még nem jelent eredményiben ujságot. Nincsenek benne Weiningeri túlzások, freudi indiszkrétciók, de nincsenek különösebb mondanivalók sem. Ismét bebizonyosodott a régi igazság, hogy csak a férfiak tudnak érdekeset mondani a nő lelkéről, mint ahogy a legkitűnőbb női típusokat Madame Bovary-tól Duchesse de Guermantes-ig férfi regényírók teremtették meg. Gina Lombroso munkája mégis figyelemreméltó, mert egy hangulat és egy követelés csődjét mutatja, a századvégén amely az emancipált nő elképzelt alakjához fűződött. Ma a jámbor elgondoltság brutálisan valóra vált, a nő helyzete gyökeresen megváltozott, százszorosan beteljesítve a kívánságokat és ime a «tudós nő»-típus megijed a nála is modernebb típustól és a családi tűzhely szépségét kezdi prédikálni. A követelés, a felállított ideál tehát már nyíltan ellenkezőjére fordult, de a hang, az érzelmi tónus még a régi; attól nehezebb szatadulni. A nő még mindig a meg nem értett ösztönlény, akinek finom hangulatait, áldozatkész önfeláldozását, egész érzelmevilágát képtelen felfogni a durva, önző, absztrakt fogalmakkal vagy rideg érdekszempon-tokkal dolgozó férfi, a nő helyzete még mindig tragikus. De a lázadó hangulat már eltűnt, a jelszó most a beletörődés az adott viszonyokba, a férfiszolgálás meghatározhatóságára.

Akadémiánk jubileuma alkalmából Kornis Gyula rajzolta meg az akadémikusok szerepét a magyar filozófia történetében. Érdekesen mutat rá a szoros kapcsolatra, amely kezdettől fogva fennállott az akadémiai és filozófiai törekvések között. Filozófusaink kevés kivétellel mind tagjai voltak az Akadémiának, mely hivatalos támogatásával nagy segítségükre volt munkálkodásukban. Nemzeti szemponatok és egyetemes filozófiai áramlatok irányították a magyar bölcelet fejlődését. Kant és Hegel bölcelete heves vitát támasztott nálunk, de a reformkor hangulata is megtalálta a maga bölceleti kifejezését a Hetényi-Szontagh képviselét egyezményes vagy magyar filozófiában, mely tudatosan Széchenyi művéhez kívánt csatlakozni és nemzeti önismeretet sürgetett. A hetvenes-évektől egyre jobban erősödő pozitívizmus épen úgy megtalálta a maga akadémiai képviselőit, mint a huszadik század elején reakcióként támadó idealizmus.

A tahitótfalusi Sylvester-nyomda kiadásában megjelent Hastings, angol prédikátornak, a vasárnapi iskolák nagy szervezőjének egy beszédgyűjteménye, mely érdekes és tanulságos példákat ad arra, hogy lehet az evangélium nagy igazságait a gyermekek egyszerű lelkéhez közelebb hozni. Bevezetésül Csikesz Sándor egyetemi tanár a falusi gyermekistentiszteletek szükségességét fejtegeti. *Halász Gábor.*

Ózdy Béla: *A rózsaszínű ház.* Zamsztág Rudolf Odyszeája a «régí jó- idők»-ben játszik, egy istenhámögötti városkában, különös emberek között. Az újdonsült klasszika-filológus tanár ide toppan be egy júliusi napon azzal az elhatározással, hogy a hegyek között eldugott városkában kikúrálja vizsgákra készüléskben elgyengült egészségét s az őszre, csendben, félrevonulva megírja doktori értekezését, Homérosz világról. A filozopteri tervek elé nem várt akadályok tornyosulnak. Az első egy nyulánk leányzó: Hedvig személyben. Igaz ugyan, hogy a kisasszony támogatja is munkájában, midőn a nagy görög epikus nőalakjaira tereli figyelmét s ebbeli tanulmányához, Nauzikáa szerepében, bőséges áldozatkészéssel szolgáltat adatokat a fajtájabeli örök nő testi-lelki mivoltáról.

Csakhogy Zamsztág hamarosan rájön arra, hogy szaporodó ismeretei doktori értekezése szempontjából nem jelentenek hasznosítható értékeket. Új szálást keres hát: dolgozni akar. Az értelmes Nauzikáa azonban jól tudja, hogy bármerre kalandozzék is a férfi, kit egyszer foglyul ejtett, akkor tér vissza hozzá, amikor épen akarja. Ugy is lesz. Zamsztágot csak rövid időre tudja tőle eltávolítani a munkavágy s egy új nő, a rózsaszínű ház titokzatos Kírkéje, ki mögötte rejtőzik. Egy különös kaland után, összetört tagokkal, kórházi ágyon fekvve, újra visszakerül hozzá Odyszeusz, kit most már Penelopé gondjával ápol és — őriz Ithakában. Sikerral, mert megtanulta, hogy kell magát változatossá varázsolni és örökre magához láncolni az alkotni vágyó férfit. Ez elpusztíthatatlan vágyakozással keresi az új asszonyt, az «igazít», aki nem ismert élményekkel «alkotóképességének határkövéig tudja majd lendíteni».

Ez a szimbólikus értelmezés nem mindig van szervesen beleágyazva a bonyodalomba s így csak a kötet végén világosodik meg igazán. Ekkor érti meg az olvasó, hogy az érdekes Odyszeája s a különös német városka mulatságos figurái mögött mélyebb igazságok rejtőznek. De az a felfogás, mellyel szerzőnk ezeket értelmezi, nem igen vezeti az élet értelmének magasabb szempontú értékeléséhez. A tegnapi szempontjai ezek, a szkeptikus, kiábrándult, a maga kis életének gyönyörűségeiben élő tegnapé, melynek a nagy dilettáns, Anatole France volt körülrajongott művésze. A *ma* és különösen a keserves *magyar ma*, mást keres a regényben. A maga szörnyűségeken átment életét. Kifosztottságának, nyomorúságának képét, az örök Tiborcok torkot szorongató panaszának szavát. Az új magyar írótak várja, akik megmutatják neki e szörnyűségek értelmét s a belőlük kiemelkedő holnapot. Természetes hát, ha a kritika, mely éri az idők szükségletét, nem lelkesezik e regény életfelfogásáért. De tisztán művészi értékeit: a mese érdekességét és leleményességét, a jellemek életszerűségét s a könnyed elbeszélő stílus készséggel elismeri. A *Danubia Magyar Írók* sorozatában jelent meg Pécsen, a jeles grafológusnak, Richter Aladárnak finoman megrajzolt címlapjával.

Stróbl Alajos.

1856—1926.

A magyar szobrászművészet díszes alappillére kidőlt: Stróbl Alajos 70 éves korában hirtelen elhunyt.

A kiváló mester nagy és jelentős szerepet töltött be a magyar szobrászművészet történetében. Egyike volt azoknak, kik a még nem nagymúltú ifjú magyar szobrászatot európai színvonalra emelték. Stróbl Alajos munkássága tulajdonképpen az a határvonal, melytől életerős szobrászművészetünket számíthatjuk. A mult őelőtte (Izsó Miklós, korát megelőző tehetségének felvillanásától eltekintve) legfeljebb csak reményt mutogatott arra, hogy a magyar géniusz a szobrászat terén is megtermi a maga ékes virágait, a jelen magyar szobrászművészete azonban aligha volna ilyen gazdag Stróbl Alajos dús munkássága nélkül. A jeles mester nevelői működése pedig egyenesen döntőjelentőségű volt hatalmasan előretörő szobrászatunk jövőjére nézve.

Stróbl Alajos 1856-ban született. Félígmeddig gyermek volt még, mikor egy külföldi kályhagyárba került, ahol különböző alakok kifaragását bízták rá. E kis inasi sorból ivelt ki Stróbl Alajos ragyogó művészi pályája. Tehetségét csakhamar felismerték s hamarosan Bécsbe került, ahol Zumbusch tanítványa lett. A neves bécsi szobrászműveinek látása, az ő körében való kezdő munkálkodása gyujtották fel a benne rejlő művészi szikrát. Még csak húsz egynéhány éves, mikor megalakítja Perseusát, melyet annyira szeretett s mely munkája már igazi művészi szoboralkotás. Később magyar állami ösztöndíjjal folytatja tanulmányait, hazakerül és hamarosan jelentős megbízásokat kap. Így az akkoriban épülő Operaház részére mintázott több sikerült képmást híres zeneművészekről. E munkái után már gyors léptekkel halad előre. Reábizták Liszt és Erkel alakjainak megmintázását is. Híre neve nőttön nőtt. Ezután egyre-másra alkotja jobbnál jobb arcmásait, melyek között legismertebbek Mészölyről, Lotz-

ról, Gyulairól, Wekerléről stb. mintázott, nagy jellemző erővel ékes mellszobrai.

Híres kisebb képmásain kívül a monumentális szobrászat terén is marandó műveket alkotott Stróbl Alajos. Talán legsikerültebb műve a Múzeum előtti Arany János-szobor, mely a maga szép, nyugalmas voltában jellemzően fejezi ki a Toldi költőjének örök magyar egyéniségét. A budavári Mátyás-kút is feledhetetlen koszorút szerzett nevének. E kompozíció főalakjával állami aranyérmet nyert. Az Erzsébet-téren a nagy orvostanár, Semmelweis márványba faragott nemes alakja hirdeti Stróbl kivételes tehetségét. A budavári Koronázótemplom terén álló szent István-lovasszobor is a mester alkotása. Dús termékenységének hajtásai a városligeti gróf Károlyi Sándor szobor, a finom elgondolású nagykorú Aranyemlék és sok más fővárosi és vidéki kisebb és nagyobb szobormű. Jókai Mór karakterisztikus, közvetlenhatású ülőszobrát szintén Stróbl mester alkotta.

A Szépművészeti Múzeum modern szoborgyűjteményének egyik legszebb darabja: *Anyánk* című műve. E bájos öregasszony-alak nemcsak a tökéletes szobrászi tudást revelálja, hanem mélységes poézist is áraszt magából. Ezt a bensőséges alkotását Párizs a Grand Prix-vel koszorúzta meg.

Tanári működését már a 80-as évek derekán megkezdette. Lelkes örömmel foglalkozott a gondjaira bízott művészfifjúsággal, egymásután nevelte föl az új és új szobrász nemzedéket, mely örök hálára kötelezve érezte magát nagy mestere iránt, nemcsak a dúsán kapott tanulságokért, de a melegszívű művészes mindenkor megnyilvánuló nagy emberi jóságáért is. Valósággal atyja volt tanítványainak. Tanári működését negyven év gazdag eredményének az ifjú generációkba plántálása után, csak a legutóbbi években hagyta abba.

Stróbl Alajos egyik legjellemzőbb alakja volt a mult század hatalmas erővel előretörő, évről-évre izmosodó magyar művészetének. Úttörő volt, anél-

kül, hogy forradalmár lett volna. A magyar szobrászatot felszabadította az ódon nyűgök alól, megindította a formák természetes szabad kibontakozását és dús munkásságával gerincet adott az akkor még magát meg nem talált magyar szobrászművészetnek. Hosszú életének vége felé tanítványainak útja már eltért az ő ösvényétől, de megelégedetten állapíthatta meg, hogy nem élt hiába, mert kivételes tehetsége föl-felétörő utat nyitott, szemhatárokat tágitott, gondos nevelőmunkássága korszakos eredményeket hajtott.

Életében szebbnél-szebb kiténtetésekhöz jutott, melyeket ugyancsak kiérdemelt izmos, derék, termékeny művészetével és azzal, hogy ezüstös, sok babérral ékes fejére öreg kora dacára is föltette a katonasapkát, mikor hazáját veszélyben érezte. Lélekszerinti művész, lelkes ember, jó hazafi és arany-szívű művésznevelő volt.

Halála érzékeny veszteség a magyar művészetre. Alkotásai azonban megőrzik tisztelt nevét s az új magyar szobrászművészetnek mindig hálával fog emlékezni művészetének legeredményesebb úttörőjére.

Myn.

Színházi szemle.

I.

A Nemzeti Színház utóbbi évekbeli Shakespeare-előadásainak rendezői főgonddalattól több ízben volt alkalmunk megdicsérni. Igazabban és teljesebben hozta színpadra a nagy angol költőnek alkotásait, mint a régi előadások. Az aprólékos korhűség helyett nagyobb vonalú stilizálást, a művészetlen és hamis összevonások helyett az egymást válto-gató képek eredeti egymásutánját, szóval teljességet hozott s a tempó gyorsításával, a játékidő tetemes megrövidülésével a tragédiák komprimált feszültségét is érvényre juttatta.

Julius Caesar felújítása azonban — miért, miért nem? — visszatér a régi elvhez. A színpadot ismét korhű külsőségekkel szűfolja s az egymás sarkába tapadó jelenetek szakadatlanságát az egyes változások közötti szünetek taglójjával metélt darabokra. Igaz, hogy Shakespeare e darabja aránylag sokkal kevesebb színen pereg le, mint többi művei, mégis a rendezésnek e módja miatt áldozatul kellett esni az aggodó Portia nagyon szép jelenetének Lucius-szal és a jóssal, el kellett hagyni a triumvirek jelenetét s a végső felvo-

násnak csataképeit egy színre kellett unalmasítani.

Ez új rendezésnek azonban nagyon helyes ötlete, hogy Brutus és Antonius híres beszéde alatt a tömeg a zenekarban helyezkedik el: az alakok közül csak egy-kettő látszik derékon felül, a többinek csak fejét vagy karját, vagy fenyegetően rázott botját látjuk. Ez így illuziókeltőbb és hatásosabb. De e jelenetnek jól elgondoltságát is rontja, hogy a tömeg mögé dekorált szín kellett-nél mélyebb s mivel a szónoknál kívül senki sincsen rajta, nagyon üres hát-ternek hat. Nem a merő valószínűség szempontjából kifogásoljuk ezt — bár elképzelhetetlen, hogy ez izgó-mozgó tömeg közül senkisé rohan fel a szónok közelébe — hanem főképen azért, mert a kép zsúfolt előtere és üres hát-tere között nagyon kényszeredett az ellentét. Nem lehetne-e ezen azzal segíteni, hogy a szín maga egészen szűk lenne s rajta nem is igen volna más-nak hely, mint a szónoknak?

A rendezésnek egyéb botlásai is ke-lemetlenül hatnak. Így például a ta-nácsülés jelenetében Brutus társain kívül alig lézeng ott egy-két szenátor, mintha az egész szénátus csupa ös-szesküvből állana. Az is visszás, hogy a Caesarral beszélők a darab kezdetétől fogva mélyen hajlongó, szolgalelkű udvaroncoknak mutatkoznak s Popilius Lena még épen térdelve szól hozzá. Így nem igen érthető Caesar kifaka-dása Metellus Cimberrel szemben, a «csúszás és szolgálhajlongás ellen». Az is gondatlanság, hogy Antonius be-széde alatt az a polgár kérdezi, hogy «mit monda Brutusról?», aki egészen közel van hozzá s az világosítja fel, aki legmesszebb esik tőle.

De nem akarunk az aprólékos gán-csoskodás hibájába esni, azért nézzük inkább a főszereplőket.

Gál Gyula mint Caesar, igen helyesen, nem túlozta el az alaknak Shakespeare-től nagyon is kiemelt testi fogyatkozásait. Bakó László is, mint Brutus, kellő-képen mérsékelte magát. Általában temperamentumát, mellyel valaha minden művészi korlátot szétvetett, az utóbbi időben több fegyellemmel tőri fékbe. Beszédmodorával azonban se-hogyszem lehet megkülönböztetni. Azok az ok nélkül való szótagnyujtások, majd meg az épen olyan indokolatlan meg-szaladások s a hang magasságának egyszaron mondaton belül való örökös változtatása — kelemetlen szőejtésé-nek úgy látszik tejesen megrögzött

vonásai. A szövegnek nagyobb megbecsülését is méltán követelhetnők tőle. Az ötödik felvonásban például, amikor Octavius hetykén vágja oda neki: «Úgy hiszem, nem sorsom hanem Brutus kardja által» — ő így felel: «Volnál fajodnak legnemesbje bár oh ifjú, nem halhatnál *oly díszesen*». Ez egészen mást mond, mint Vörösmarty, aki e helyet így fordítja: *díszesebben*. Kardjába dőltekor pedig ezt mondja: «Caesar most légy *boldog*: Nem öltelek meg fél ily örömet», holott a helyes szöveg: «Caesar, most légy *nyugodt*. . .» Bakónak megfigyelésünk szerint, az utóbbi időben úgys kevés szerep tanulásával kell magával fárasztania, volna hát ideje alaposabb készülésre is, s nem kellene a szöveg bakójává lennie.

Ódry Antoniusában igazi gyönyörűségünk telt. Felfogásának egésze is, részletei is kitűnnek. Pedig a gyászbeszédet pár évvel ezelőtt nem mondta egészen kifogástalanul: elejétől végig őszinte érzések húrján játszott s a népszónoknak számító rabulisztikájából keveset adott. Most a ravasz fogásokkal dolgozó rétorát játszotta meg, akit azonban néha, egy-egy pillanatra elkap a barátja sorsa miatt érzett igaz fájdalom. E változó érzéseket Ódry nagyon finoman fejezte ki. Elsőrangú arcjátékot produkált akkor is, amikor Brutus mentségét hallgatja a vérző Caesar teste felett: szemhéját félig leereszti, alsó ajka gúnyosan rándul meg — nem hiszi a nemes szándékot, legalább is az összeesküvők legtöbbszéről nem — mindez azonban csak egy pillanatig tart, úgyhogy a nézőt nemcsak a kifejezett érzés igazsága kapja meg, hanem egyúttal azt is elhiszi, hogy csak ő vette észre, az összeesküvők nem. Ódry a szöveg interpretációjában is kifogástalan, csak az hat visszásan, hogy ő is egyre jobban hódol annak, a nyilván idegen hatás alatt terjedő szövejtésnek, mely a szorosan összetartozó szócsoportoknak, az ú. n. szövegmóknak olyankor is a végére billenti a hangsúlyt, amikor erre semmi szükség sincsen. Például: «Ó, megbocsáss, te *vérző földdarab*» . . . vagy: «Átok csapand az embertestre *le*» . . . vagy tovább: «*Oly megszokott lesz minden szörnyű tárgy, Hogy az anya csak mosolygni fog, ha látja, A harc kezétől négygyszelt fiát*». S mindez egyetlen monológban!

Cassius Palágyi játszotta. Szeretjük e színésznek egyszerűségét az eszközökben s különösen mozgásban való nagy

takarékosságát, de nem szeretjük kelle-ténél didaktikusabb, szájbarágóbb beszédjét. Nagy Adorján mint Casca nem volt elég «lomha». Hettyey Aranka Portiája illuziókeltő, de Gömörly Vilma nem olyan jelentékeny színészege-niség, hogy Calpurniának kicsiny, de fontos szerepében helyt tudna állani. A tömeget vezető polgárokat megint a színház jobb színészei játszották s persze igen jól.

*

A Kamaraszínház egy estén két magyar újdonságot mutatott be. Az elsőt, Harsányi Kálmán *Páter Benedek-jét* a *Napkelet* olvasói a mult számból ismerik. Bizonyosan megkapta őket is a nagy kultúrájú szerzőnek ez alkotása, mely egy Mátyás király korabeli másoló barátnak érzésein keresztül örök művészi fájdalomakat és vágyakat szóllalt meg. Megvalljuk, kissé féltünk e munkának színre kerülésétől; azt hittük, csak olvasva szép s hogy jelességei nagyon is finomak ahhoz, hogy színpadról hatni tudjanak. Örömmel ismerjük be, hogy csalódtunk! A Kamaraszínház intím miliójében, a színészeknek kitűnő játéka sok hatáslehetőséget hozott ki belőle, amellet, hogy a darab eszmei tartalma is teljesen érvényre jutott. Azt hisszük, hogy a nemesebb élvezetekre fogékony közönség számára ez artisztikus kis művet hosszabb ideig műsoron kell tartani.

A főszerephez Gál Gyula színészegyénisége nagyon illik. Részletező stílusában mintha a másoló barátok aprólékosan festegető modora vált volna életté. Mint Marco Attavante Bodnár igen szimpatikus volt, a fráter alakját pedig Ónody Ákos sok igazsággal játszotta.

A másik darab P. Ábrahám Ernőnek *A révészek* című kétfelvonásos parasztdrámája volt. A szerzőnek tehetségét első darabjának, *Az Isten várának* ismertetésekor e hasábkon kiemeltük. Tehetése e darabból is nyilvánvaló, de most már véggépen ügylászik, hogy a drámai forma nem neki való. Első darabja egy népballada földolgozása volt, e műve is inkább színpadra alkalmazott balladának hat, mint drámának. Már pedig, ami egy rövidebb elbeszélő költeményben helyén való lehet s szilárd motíválásként hat, az a színpadon könnyen válik szétmállóvá, foszlékonyvá. Amellet más hibák is vannak: az író szimbolusmot erőltet művébe (a Tisza mint valami élő személy van bemutatva), de

e hangban sem következetes, hanem teljesebben realista jelenetekkel tarkazza stilusatalanná.

Pedig a téma egyszerűbb feldolgozásban erőteljes és hatásos lehetett volna. Egy révész egy asszonyért megy öli a testvéröccsét. Az asszonytól gyermeke születik. Lelkiismerete furdalásától azonban nem tud nyugodni és feljeleni magát. Takarékosabb eszközökkel, szilárdabb vonatvezetéssel igen jó népdráma lehetett volna belőle.

A színészek közül Kiss Ferenc és Ligeti Juliska élettejjes parasztalakokat mutattak be, Bodnár pedig nagyon jóízű volt az elfogott betyárral gavalérosan bánó csendőr szerepében.

*

A Magyar Színház Molnár Ferencnek új darabjával, *A játék a kastélyban* című vígjátékkal akarja a rá nézve az idej évadban annyira mostoha szerepsét magához csábitani.

Molnár drámairói gyakorlatában ez új darabja ismét fordulatot jelent. Úgy látszik rájött, hogy az elmúlt esztendőben követett ösvény az ő lábainak nagyon is nehezen járható. Talán megérezte, hogy a filozófiai magasságok felé való törtetés egy első-sorban ötletiró részéről csak a pusztá nagyot akarás önkénytelen komikumával hat a szemlélőre. Ezt Molnár dícsérnivalóan belátta s ez új darabjában nem akar szimbólikus lenni, nem akarja a mélységes igazságokat feltáró bölcs szerepét játszani, hanem újra — csak Molnár akar maradni. Az a Molnár, aki mindig ügyesen tudott egy ötletecskét három felvonásra kinyújtóztatni, az ösztövé mondánivalóra leleményesen tudott fordulatos jeleneteket halmozni — kicsi a rakás, nagyot kíván! — s a pesti közönség zsargon-ízléséhez annyira találó dialógus szóni.

Molnár e visszakanyarodásának megállapításával azonban az új darabról minden jót elmondottunk. Mert ha e háromfelvonásos komédiának mélyére tekintünk, fertelmes léhaságnál nem látunk egyebet.

Adva van ugyanis két operettlibrettista-társzerző; ez atyai barátsággal viseltetnek egy fiatal, nagytehetségű zeneszerző iránt, aki legújabb művükhöz is a zenét fogja szerepsni s aki vőlegénye a darabot világsikerhez juttatandó primadonnának. Egyszer e három férfi rájön, hogy az énekesnő a régi szeretőjével, egy színésszel, meg-

csalja a vőlegényét. Az atyai jóbarátok kétségsbe vannak esve. Azt gondolod, úgy-e naiv olvasóm, hogy a fiatalember miatt? Ó, emiatt csak másodsorban! Legizgatóbb gondolatuk az, hogy most már mi lesz az operettel. Fuccs a világsikernek! Az egyik társzerző azonban — kettőjük közül az atyább barát — igen leleményes ember s rövid pár óra alatt ír egy egyfelvonásost, melyben szóról-szóra előfordul az a szerelmi jelenet, amelyet a három férfi a falon keresztül kihallgatott. Ezt a színész és színésznő azon melegében betanulják, mintha ez lenne az a darab, amelyet az esti hangversenyen el akarnak játszani s a próbán megjelenő vőlegény boldogan nyugszik meg menyasszonya ártatlanságáról. A két társzerző pedig — a fiatalember atyai barátai! — boldogan dörszölik kezüket, hogy ime sikerült az ifjút egy céda nővel összeboronálni, azaz hogy nem ennek örülnek, hanem annak, hogy az operett mégis csak elkészül.

Nem tudjuk elképzelni, hogy a magyar társadalomnak melyik rétege az, amelyik ezt az alantas morális felfogást magáévá teszi. Kétségtelen azonban, hogy kell valahol egy efajta csoportnak lennie, mert hiszen a darabot estéről-estére zúgó tapsok köszöntik s a felharsanó nevetés helybenhagyni látszik a szerző felfogásának feneketlen erkölcsstelenségét.

Még csak egy szót a szerzővel kapcsolatban! Minden Molnár-bemutató alkalmával hasábos cikkek jelennek meg arról, hogy mennyire értékeli őt a külföldi kritika. Erre vonatkozólag csak egy idézetet vagyunk bátrak ide iktatni Alfred Kernnek, az író magyarországi körétől is nyilván nagyra-becsült német kritikusnak *Das neue Drama* című bírálat- és tanulmánygyűjteményéből: *Der Kritiker zeigt (gern an leichtsinnigen Hunden die auf der Wiese des Dramas flitzen, und hinter denen manchmal etwas absonderlich Zaubervolles leuchtet, leuchtender als bei den als gross Bekannten) — der Kritiker zeigt am Schmarren das Ewige nicht nur bei Molnar oder bei Bisson. Am Schmarren das Ewige, und die Mittel, mit denen es gemacht ist.*

*

Hagy essék e sorokban néha szószaváló művészetéről is. Örömmel látjuk, hogy az utóbbi időben az előadó művészetnek e nagyon rokonszenves ága megint kezd divatba jönni. Legutóbb

Környey Paulának, a Nemzeti Színház kiváló tehetségű tagjának szavalatában gyönyörködtünk. A művésznő épen olyan kellemes jelenség a dobogón, akárcsak a színpadon. Fölfogásaink intelligencia, előadásán nagy technikai készség látszik. Kifejező képességének határai is igen szélesek. Dantét épen olyan jól interpretálja, akárcsak Marinettit s a komoly költemények épen olyan hivatott tolmácsolóra találunk benne, akárcsak mondjuk Petőfi *Szeget-szeggel* című komikus darabja. A hatást legpuritánabb eszközökkel éri el. Csak egyet kell kifogásképpen felemlítenünk: sajnos, ő benne is kezd megrogzódni e cikkben már emített az a hiba, hogy a hangsúly kelleténél többször lendül át a szólam végére.

Legsikerültebben előadott darabja Verhaerennek *A hó* című költeménye volt, mellyel a művésznő igazán tökéleteset nyújtott. Nem maradt meg e vers virtuóz külső formájának érzetéténél — mint egyik legutóbbi szavaló estén mástól hallottuk — hanem azonfelül, hogy a hőésés végtelen egyformaságát a költemény szavainak lassú, vontatott s még a mondatok végén sem leengedett hangoztatással, szinte egymásba folyva mondta: ezenfelül még érezette az unalomnak azt a lelketfojtó hangulatát is, ami a szemlélőt a végtelen egyformaság láttára elfogja. Így a költemény nem maradt pusztá külsőség, hanem a lélekbe mélyült.

Igen óhajtanók, ha a művésznőt mentül többször láthatnók az előadói dobogón. *Galamb Sándor.*

II.

Forgács Rózi négy éve működő Kamaraszínháza ebben a játékévában ismét a Kis Komédia viharvert falai közé szorult, egy-egy vasárnap délutáni előadásra.

Legutóbbi bemutatóján három egyfelvonásos darabot láttunk. Közülök John M. Synge *Halotti tor-a* a vállalkozás régebbi műsorából került fölújításra, Kosztolányi Dezső szép fordításában. Maga a «tragikomédia» nem sokat ér, némi érdekessége csak a környezetrajzban van. Az előadás is egyenletlen, legrosszabb épen a hősnő megszemélyesítője. A csavargó szerepében egy Szánthó nevű fiatal színész eredeti képzelemre valló alakítással tűnt föl.

Vér Mátyás *A kastély gazdát cserél*

című dramolettje csak ezen a színpadon számít újdonságnak, korábban már egyik kabaré is játszotta. Alapjában novellai tárgyának összesűrítése kiélezett színpadi jelenetté. Ebben Bíró Lajos régebbi műveire emlékeztet. A «majdnem-gyilkosság» problémáját veti föl, mit azután kissé deus ex machina-szerűen old meg, helyesebben: vág el. Naturalista formanyelvét a színészek nem minden mozzanatban találták el. Forgács Rózinak nem való a süldőlányka szerepe. Sárnágy Miklós pedig György alakjában, ki a darabot végigbeszéli, meglehetősen egyhangú volt.

Merőben bemutató-számba ment egy ifjú írónak, Szánthó Dénesnek *Kegyelem* című «burleszk»-je. Egy szerelmi elkeseredésében fegyvert fogott, de politikai merényletben bűnösnek ítélt és bitóhalálra szánt nagytehetségű költőnek siralomházi utolsó óráit mutatja be, jobbra-balra vagdalkozó szatírával. Csakhogy a tárgy épen nem alkalmas szatírai földolgozásra. Az exaltált költő rendre hosszú párbeszédet folytat a gyóntatóatyával, majd a hóherral s végül elérhetetlen ideáljával, közben nem egy eredeti, sőt helyel-közzel mély reflexiót hallunk művészi becsvágýról, halálról, szerelemről, de a végén kínosan érezzük az egész kíséret hajótörését a szélsőséges stílusok izetlen vegyítésének veszedelmes zátonyán. Az ilyesmit a «burleszk» megjelölés csak a színlapon okolhatja meg, érzésünkben, a darab keltette benyomásban épen nem. A fiatal szerző itt valóban «kísérleti színpad»-hoz jutott: tapasztalhatta, hogy egyes pillanatokra le bírja nyugózni közönségét, de azt is, hogy zavartalan általános benyomást csak tisztultabb, stílusérzékkel keltethet. Műve a műsor első száma volt, de visszás utóizének hatása alatt a közönségből többen elhagyták a színházat. A játék ebben a darabban volt a leggondosabb és legélénkebb. Forgács Rózinak volt néhány igaz drámai hangja, Sárnágy is itt több lelket tükröztetett arcán s szavában, Szánthó fantasztikus hóhér-alakja meg épen megkülönböztetett figyelemre érdemes színészi munka. *Rédey Tivadar.*

Zenei szemle.

Az elmúlt négy hét zenei eseményei közül Operaházunk reprize (*Figaro lakodalma*) és bemutatója (*Petruska*) emelkedik ki.

Mozart! A zeneirodalom legcsodá-

sabb jelensége. A zenében élő rafaeli tökéletesség. A mosolygó Jupiter to-nans — mondja róla Schumann.

Azt hinnék, hogy ilyen zenei tü-neménynek csodálatos élete volt. Ellen-kezőleg. Amennyire csodálatosak a művei, olyan egyszerű és érdektelen élelet futott meg. Mozart, az ember — törpe a zenéje mellett. Zenélés közben megfedkezett az életéről.

Alig élt harmincöt évet, mégis egyike volt a legtermékenyebb mestereknek. Pedig a csodagyermekségtől a Re-kviem-ig arasznyi idő teit el. És egyetlen gyenge műve sincs. Tollát a zene an-gyala vezette.

Mozart nem egyéniség. Mozart — csoda.

Színpadi művei közül legremekebb alkotását, a *Figaro lakodalmá*-t újította fel az Operaház (nov. 27.). Megírása után kilenc évre (1795 szeptember 28-án Budán s ugyanezen év október 5-én Pesten) nálunk is előadták a német színházakban. Tehát százharminc-egy év óta játsszák a fővárosban. Régi Nemzeti Színházunknak állandó mű-szordarabja volt s Operaházunk műso-rán már a megnyitást követő évben ott találjuk. Utoljára 1906-ban került színre ifjúsági előadásul.

A *Figaro lakodalm*a az élet teljes-sége — zenében. És nemcsak a régi, a rokokóélet, hanem a mindenkori élelet összefoglalója. Alakjai nem mulat-ságos figurák, hanem olyan élő szemé-lyek, akik a tragikum, a komikum és a humor magas régióiban mindig élni fognak korok és idők változásain ke-resztül. De nem azért, mintha a Beaumarchais szindarabja nyomán ké-szült szöveg shakespearei magaslaton állana, hanem azért, mert Mozart zenéje oda emelte.

Mozart zenekara nem jellemeket fest, hanem jellemeket alakít. Operájá-nak minden szereplője éneken és hangszerekben külön zenei élelet él. Mozart melódiái mindig zenei funkciót teljesítenek. *Figaro lakodalmá*-nak hí-res F-dur sextettjében például a hat szereplőnek jellegzetesen külön-külön élő hat melódiája csodás zenei tölgyfa-lombsátorba borul össze.

Az Operaház nagy és súlyos művészi munkát végzett. A művet Kerner Ist-ván, az élő legnagyobb Mozart-dirigensek egyike, tanította be. Sajnos, betegsége folytán nem vezényelhet-te, de Berg Ottó, az Operaház fiatal kar-mestere, akit erre a nagyszerű föladatra Kerner választott ki (és ez egymagában

is elég ajánlólevél), a nagy karmester szellemét tanítványi szeretettel tar-totta ébren a zenekar felett. A rende-zés Márkus László munkája. A diszle-teket és a kosztümöket is ő tervezte. Művészkezet mindenütt láttuk, érez-tük, de a színpad nem volt olyan stílu-sos, mint amelyet tőle megszoktunk. A szereplők hajszálpontos mozgását, ami Mozart-stílusban követelmény, nem láttuk. A főbb szerepeket az Operaház legelső gárdája (*Sándor Erzsé, Medek Anna, Szemere Árpád, Szende Ferenc, Venczell Béla*) látta el.

*

Európa és Amerika ma legfelkapot-tabb muzsikusanak, a legújabb zene vezérének, *Stravinszki* Ignornak egyik legzseniálisabb színpadi művét, a *Pet-ruská*-t mutatta be (dec. 11.) az Opera-ház. A pantomimái 1911-ben, Párizs-ban játszottá először az orosz balett. Világsikert aratott. Minden operaház játékrendjén megtalálható.

Szövegét Alexandre Benois, az orosz balett-társulat híres tervezője írta. Mesterkézre és költői szívre valló munka.

Pétervárott az admirális előttti téren 1830-ban, farsang utolsó hetében nagy vásár és multság van. Urak és parasztok, táncosnők, kóklerek, keres-kedők, árúsok, dadák és katonák tarka képben nyüzsögnek. A vásári bódék közt a szemfényvesztő (Le vieux Char-latan) bábszínháza most kezdi a népség nagy érdeklődése mellett előadását. A szemfényvesztőnek három babája van, Petruska a szelíd, jó, de felszeg orosz legény, a balerina és a szerencsen, kikbe mágikus erejénél fogva emberi érzelmeket olt. Petruska halálosan szerelmes a kacérkodó balerinába, ki-nek szíve a nagyerejű és cifra ruhájú szerencsen felé hajlik. Mikor szegény Petruska meggyőződve a balerina hű-tlenségéről, kérdőre vonja a szerencsen, az Petruskát kardjával kettéhasítja. A farsangi nép összefut Petruska meg-mentésére. Jön a szemfényvesztő, föl-veszi a földről a holttestet, amely kezei közt visszaváltozik bábúvá s kard által kettészelt testéből fűrészpor hullik.

Ez a szimbolisztikus örök mese negyvenöt perc alatt, négy képben perog le előttünk. Az első és utolsó kép a farsangi vásártér, a második Petruska szobája és a harmadik a szerencsené. A képek az Edition Russe de Musique kiadásában megjelent mű utasításainak megfelelőek.

A főlvázolt mesébe «Le vieux Charlatan», *Stravinszki* öntött lelket mágikus zseniális partitúrájával. Imponáló világerő áll e mögött a vezérkönyv mögött: az orosz népzene. Minden eddigi zenei tudásnak és a népi öserőnek olyan összeházasodása, amelyet még sohasem hallott a zeneművészet. Szobban — igen, de zseniálisabban és érdekesebben nem lehet zenét írni. *Stravinszki* a zenét írja és nem költi. Művésze olyan, mint a kor, amelyben él: hiányzik belőle a szív, a kedvesség, a közvetlenség, a kellem, a báj, a finomság és a melegség. De van benne sok meglepő, eredeti hangzás és ritmusbeli kombináció, mely egyik álméltóságból a másikba ejt. Karrierozó tehetségével, mint új és új injekcióval minden pillanatban ébren tartja a partitúrát, azt a zenehalmozatot, amelyben a melódia, a zene őseleme, alig jut valamelyes szerephez. Színeket ontó hangzástömeg az egész, apró hangulatképek egymásutánja. Nem festő, nem leíró, nem programmatikus zene. Tiszta zene. Önmagáért és önmagából való zene. Hang-hang, hangzás és hangzás, de olyan, mintha a mindenség minden hangja fölött a zeneszerző rendelkezne.

Plasinszky kisasszony szerepét nagyszerűen táncolta, *Rékai* Nándor karnagy a zenekart kitűnően vezényelte s az előadást *Gábor* József jól rendezte.

*

Az Operaház játékrendjét érdekes vendégzereplés is tarkította. *Jan Kiepura*, Chopin hazájának nagytehetségű tenoristája a *Faust*, *Tosca* és *Rigoletto* hős-szerepeit énekelte. *Caruso*, *Slezák*, *Piccaver* és *Pattiera* fajtájából való. Néhány hónapja került Varsóból Bécsbe, ahol *Schalk* igazgató vette kezébe az alig huszonöt éves fiút s első föllépése óta a nagy zeneváros nagymúltú operaháza minden szerepében lelkesen ünnepli az aranytorkú lengyelt. *Kiepura* hangja nemes, csodálatosan tiszta, feltűnően nagyterjedelmű és egyenletes. Alsó- és középhangjai épen olyan életteljesek, meleg és fényesek, mint a magas kvintje. Lírai bája és drámai ereje egyaránt értékes, úgyhogy nem mernők se lírai, se hőstenornak minősíteni. Egyszerre mindkettő. Ideális anyag. Iskolázottsága még nem érte el azt a fokot, amelyre hangjának rendkívülisége kötelezi. De máris szép kultúrával rendelkezik. Muzsikális. Jóméjű jelenésű fiatalember, de még gyakorlatlan szí-

nész. Legnagyobb sikert a *Faust*-ban aratott.

*

A *filharmóniai* bérleti hangversenyek közül a harmadik (nov. 22) és a negyedik (dec. 6.) zajlott le. Az előbbi gyenge műsorral és érdektelen karmesterrel, az utóbbi a régi esték színvonalán. *Bartók* «Tánc szvit»-je, *Dohnányi* gondokaversenye és *Csajkovszki* ötödik szimfóniája nem vonzotta a közönséget, mert mindeniket ismeri. A szimfónikus zene iránt érdeklődő közönség újdonságokat vár. A koncert említésreméltó eseményeül egyedül *Haydu* István gondokaművész szereplését jelölhetjük meg, aki *Dohnányi* versenyművét kitűnő technikával és nemes művészettel játszotta.

A műsort *Krauss* Clemens, a frankfurti operaház intendánsa vezényelte. Silányul, sőt megbotránkoztatóan. Ő az oka, hogy *Bartók* szvitje és a gondokaverseny annyira sem tetszett, mint amennyi zenei szépet a szerzők bele rejtettek. *Krauss* úr szemmel láthatólag másodszor olvasta a főpróbán a két partitúrát. Először hozzánk jöttében a vasúton. *Csajkovszki* szimfóniáját jól vezényelte, mert azt már rég ismeri. Hát ilyenek ezek a vendégdirigensek...

A legutóbbi filharmóniai hangverseny műsora sokkal szerencsésebb volt. *Skriabin*-nak, az oroszok filozófus zeneköltőjének értékes harmadik szimfóniáját olyan rég hallottuk, hogy akár újdonságnak számíthatjuk. — *Liszt* Á-dur zongoraversenyének szépségeit sohasem lehet elégszer hallani. De két teljesen új műsorszám is volt: *Balakirev* «Yslamei» című csillogó zongoradarabja, melyet *Casella* Alfréd, a neves modern olasz zeneszerző pompázóan írt át nagyzenekarra és *Ravel* «Valse»-ja. *Balakirev* Mili Alexejevicsnek, *Csajkovszki* kortársának és barátjának virtuóz műve nekünk külön azért is érdekes, mert a grandiózus magyar mester, *Liszt* Ferenc gyakran szokta volt játszani. A modern francia zenei impresszionizmus egyik legnagyobb képviselőjének, *Maurice Ravel*-nek keringője tulajdonképpen a bécsi valcerek ritmusában készült szellemes, finom parafrázis. A hangversenyt *Rékai* Nándor, — aki nem először áll filharmónikusaink dobogóján — elismerésreméltóan, művészkézzel vezényelte. Mennyivel jobban, mint a vendégként idecsődített, nagynevűnek mondott idegen karmesterek!

*

A kitűnő *Waldbauer-Kerpely-vonós-nyégyestársaság* (nov. 30.) jelentős újdonságot hozott. *Dohnányi* Ernő új vonósnyégyesét. E nyáron írta és először október 5-én Londonban mutatta be *Waldbauerék* együttese. A mesternek ez a harmadik vonósnyégyese. Az elsőt (op. 7 Á-dur) 1899-ben, a másodikat (op. 15 Desz-dur) 1906-ban komponálta. Tehát huszonegy év óta most írt vonósnyégyest a kamarazene hivattott költője, akinek a «*Ruralia hungarica*» (op. 32) után, vagyis két év elteltével, ez az első nyilvánosságra adott szerzeménye.

A vonósnyégyes a 33-as ópuszszámot viseli. Hangneme á-moll. Eszmei tartalma a mai megkeveredett zenei világ szélsőségeit kigunyoló házimuzsika. Fölényes fintor és humoros zenei sírvers a mindent akaró, mindent merő és üresen puffogó mai kamarazene fölött. Első és harmadik tétele a négy kis hangszer mindenáron való zenekari effektusokra törekvésének csődje. Az első tétel hangulata Strauss «*Till Eulenspiegel*»-ére emlékeztet. Szabályos szonátatételben jelentéktelen melódikával izzadságos meglepő harmóniakeresés. Gúnyos mosoly az ultramodernisták erőlködése felett. Mintha azt mondaná: «*így írtok ti*». A tétel második témája egy keringő, zseniális fordulatokkal, mely molto vivacéval zárul. A tétel ütemjelzése $\frac{9}{8}$; hangneme á-moll.

A harmadik tétel az elsőnek szellemi rokona. A napi élet kifigurázása. Elcigányosított simmi, charleston és jazzzene. Szédületes technikai bravurból kikacagó aranyos humor és gyilkos karrikatura. Ütemjelzése $\frac{2}{4}$; hangneme az első tételé.

A két szélső tételnek ellentéte a középső (adagio religioso, $\frac{3}{4}$, Á-dur). Egy gyönyörű, emelkedett choráltéma öt variációval. Magasrendű költemény; áhitatos, szintizta muzsika. A két másik tétel féktelenkedőit vallásos magabizallsásra intő prédikáció. *Dohnányi* a variációs forma legnagyobb mesterei közül való. A choralis ötféle földolgozása — hangulatbontás nélkül — rendkívüli zenei ízlésre vall. A tétel a magyar kamarazeneirodalom gyöngye.

*

Bartók Béla szerzői estje (dec. 8.) mindig nevezetes eseménye a magyar zeneművészetnek. A mostani hangverseny a szokottnál is több ujdonságot hozott. Öt tót népdalt *Falun* címmel énekhangra és zongorára; hat *Kis zongoradarab*-ot; egy *Zongoraszonátát* és *Szabadban* címen két zongoradarabot.

A tót népdalokból hova lett a népi muzsika? A zongoradarabokból a *Három párbeszéd* klasszikus magaslaton áll; Az *éjszaka zenéje* lenyűgöző vízió, a zongoraköltészet csodálandó, új hajtása; a *Sípval-dobbal* zseniális karrikatúra; a *Dal* című minden idegent meghódító magyar zongoravers; az *Allungherese* faji zenék egyik legművészebb lapja. A zongoraszonáta első és harmadik tétele igaz magyar lélek gyönyörű zenei dobozása, de a lassú tétel fáradt és száraz érzelemleresés. Melegség, báj és kellem alig van *Bartók*ban. Még könnyed humor, vagy jókedvű fintor sincs. Szertelenség, brutalitás, groteskség, gúny, szarkazmus és valami állandó fanyarság — annál több.

Rég figyeljük a zseniális szerző imboldogásait. Merre igyekeznek? Mit akarnak? Meg tudná-e ő maga, vagy valaki is mondani? Folyton írnak és beszélnek róla az emberek, hangversenyeiről szellemileg csaknem letaglózva szédeleg ki a közönség, mindenki érzi, hogy itt valami rendkívüli történet, valami kényszerítő hatalom gonosz játékot űzött idegrendszerünkkel, hisszük, hogy becületes volt a szándék, de keserű és kellemetlen a legtöbb perc. Művészet ez? Aki ezeket a szörnyűségeket kiagyalta, kiérezte és megteremtette: csakis nagy valaki lehet. Negyvenhat éves korára s közel harminc évi munkálkodás után és talán örökre: — kiforratlan, önmagát meg nem találó zseni.

*

A szólóhangversenyek közül *Hegyi* Emánuel, *Heifetz* Jascha és *Manén* Joan koncertjeiről érdemes szólni.

Hegyi Emánuel minden évben pódiumra áll, mindig értékes műsorral, mindig izmosabb és terebélyesebb művészetrel és a közönség nem becsüli meg a zongoráját. Míg harmadrendű zongoristák állandó közönséget hódítanak, az ő koncertjeit résztvétlenség kíséri. *Hegyi* technikában elsőrendű mester. Emelkedett lélek, aki mindig ópuszokat játszik. Nem állítja önmagát amű és a közönség közzé. A hallgatóság ízlése helyett a szerzők kegyét keresi.

*

A világhíró nagy hegedűművészek sorában előkelő hely illeti meg *Manén* Joant, a spanyol mestert. Tizenöt évvel ezelőtt járt nálunk s rendkívüli sikereire emlékeztünk még néhányán. A többiek nem tudták, ki áll előttük. Ime, ilyen rövid idő alatt mennyire kicserélődött fővárosunk régi, zeneértő és zeneszerető közönsége. A mai, az új: tájékozatlan és képzetlen. És ha világnagy mesterek mellett nem ütik nagyhangú reklámok a dobot, üresen hagyja a termet.

Manén eszményi tökéletességű technikus. Virtuóz, de a legkellemesebb és legizlésebb fajtából. Meglepő, elegáns és szellemes. Könnyedebb hegedűlést sohasem hallottunk és hajlékonyabb vonót sohasem láttunk. Nem mély, nem melegítő lélek, nem muzsikál, de felülmulthatatlanul hegedül. Tüzes spanyol temperamentuma a prestissimók fejedelmévé avatja. *Sarasate* «Fülemile-ének»-ének csattogása közben arra gondoltunk, hogy Paganini sem lehetett nagyobb hangutánzó.

*

Heifetz, «a világcsođa», ismét itt járt. De nem babérokön. Amennyire hozsánázta a sajtó első fellépésekor, annyira elfordult tőle egy évre rá. Pedig se jobban, se rosszabbul nem hegedült, mint tavaly. Különös...

*

Játékonycélú hangversenyek műsorát nálunk nem szokás komoly kritikával kísélni. Helytelenül. Először, mert ilyen elnéző álláspont mellett és a játékonyság örve alatt sok talmit lehet becsapászni a művészetbe, másodsor azért, mert játékonycélú műsorra sokszor kerülhet olyan rendkívüli érték, amelyről tudomást nem venni — lehetetlen. Beethoven legtöbb művét játékonycélú hangversenyen mutatta be. Mit csinált volna a kritika, ha akkor is ez lett volna az álláspontja?

Éppen Beethoven közelgő centenáriumának előreküldött hírnökeként olyan hangversenyben volt részünk december 7-én a budai Vigadóban, melynél művészetileg érdemesebbet keveset hallottunk. A gróf *Zichy* *Rafaélné* elnöklete alatt működő *Országos Katolikus Növédő Egyesület* rendezte ezt a *Beethoven-émlékhangversenyt*, mely művészeti magasrendűsége mellett évek óta nem látott díszes társadalmi eseményé szelődött.

A bevezető felolvasás után¹ *Kernler*

¹ Lásd folyóiratunk 89. oldalát.

Jenő, a Zeneművészeti Főiskola tanára mutatkozott be a közönségnek, mint szülő-zongoraművész. Az «Appassionátá»-t játszotta. Kiváló kamara-művészetét már ismertük, de hogy hangszerének ilyen kimagasló szülő-művésze, most tudtuk meg. Fantáziája, meleg szíve, izlése, színes billentése, tökéletes technikája, legelső zongoraművészeink közé avatja a fiatal mestert. Utána *Bodó* Erzsébet operaénekesnő *Berg* Ottó mesteri zongorakiséretével három magyar vonatkozású Beethoven-dalt adott elő. Értékes organumában, stílusos, közvetlen előadásában mindenki gyönyörködött. A műsor legkimagaslóbb dísze dr. *Hubay* Jenő fellépése volt, aki *Kernler* Jenővel a «Kreutzer-szonátá»-t adta elő. Eszményi művészettel. A grandiózus magyar mestert frenetikus tapsorkánál ünnepelelték. Beethoven zongorára és kürtre írt szonátáját (op. 17) *Járay* István, a kiváló zeneszerző és kamaraművész *Konti*, *Dóriusszal*, *Operaházunk* kürtművészeivel együtt szólaltatta meg. A szokatlan, ritkán hallott mű kitünő előadásában a zeneértő közönségnek nagy öröme telt.

Végül a *Melles Magyar Vonósnégyes* (*Melles* Béla, *Kárpáthy* Zoltán dr., *Gulden* Jenő dr. és *Gáthy* István) a *Razoumovszki-kvartettek* közül a csodálatos szépségű é-moll vonósnégyest játszotta. Az elismert művészegyütteshez méltóan. *Papp* Viktor.

Művészeti szemle.

A svéd reprezentatív kiállítás.

Az elmúlt hetek egyedüli jelentősebb művészeti eseménye: a svéd reprezentatív kiállítás volt.

Mindig örülnünk kell, ha alkalmunk nyílik arra, hogy idegen nemzetek művészetét nagyobb csoportkiállítás keretében idehaza tanulmányozhatjuk.

Egy-egy ilyen gyűjteményes kiállítás azok előtt is ablakot tár új, más művészeti szemhatárok felé, kiknek nem áll módjában, hogy drága utazások révén jussanak efféle tanulságokhoz. Az ilyen vendégkiállítások kitünő alkalmat kínálnak arra, hogy a magunk művészetének eredményeit összevethessük más nemzetek teremtő munkájával. A művészet világ meg épen nagy örömét lelheti e tárlatokban, melyek a nagy messzeségekből idevillantják a testvérműhelyek sokfelé elágazó, de mindig egyet-

len nagy célban összefolyó erőfeszíté-
seinek egyes mozzanatait. Különösen
nagyjelentőségű a külföldi csoportkiál-
lítás, ha visszatekintő sorozatot nyújt,
mint a mostani svéd tárlat.

A svéd művészet nem első ízben jele-
nik meg vendégül Budapest falai kö-
zött.

Legutóbb húsz évvel ezelőtt szerepel-
tek nálunk északi vendégeink, a Mű-
csarnokban rendezett nemzetközi kiál-
lításon.

A Nemzeti Szalonban most bemuta-
tásra került anyag érdekes, jelentős
színvonalú, elég változatos, de koránt-
sem teljes abból a szempontból, hogy
belőle hiánytalan képet kaphassunk a
modern svéd művészet állásáról. A kiál-
lítás rendezője és lelke *Schultzberg* An-
selm úr maga is szükségesnek tartja a
szép katalógus előszavában megje-
gyezni, hogy többfelé lévén most ha-
sonló svéd tárlat, sok kiegészítő művet
nem állott módjában a nálunk szereplő
gyűjteménybe beillesztenie.

A műtárgyanyag körülbelül az 1880-as
évektől kezdődőleg ad mutatót a
svéd művészetről. A már patriarka korú
Rydberg Gustaf tájképei itt a bevezető
útmutatók. *Rydberg* és követői hosszú
időre megszabták a svéd festészet ös-
vényét, melynek főiránya évtizedeken
keresztül az egészséges látású natura-
lizmus volt. Ezen az úton haladtak
azok, akik a svéd művészet büszkségei
gyanánt szerepelnek az európai köz-
tudatban: *Liljefors*, *Zorn* és *Larsson*.

Az ő nyomdokaikba léptek, de egyéni
csapást vágtak maguknak *Wilhelmsson*,
Kallstenius, *Fjaestad*, *Hullgren* és
Schultzberg. A hozzájuk kapcsolódó leg-
közelebbi korszakból *Masole* és *Lind-
ström* emelkednek ki leginkább.

A naturalisták és impresszionisták
nyomában megjelentek az expresszion-
isták is, de ez az irányzat nem ereszt-
hetett szívósabb, életerős gyökereket
a kemény svéd lélektalajba.

A felsorolt pár név fonálához iga-
zodva, feltünőbb ugrás nélkül tekint-
hettük át a modern svéd festészet ered-
ményeit.

E piktúrának legfelölőbb vonása:
a valóság szeretet. Az alakos képeket
csakúgy, mint a tájképeket valami
hűvös, józan szemlélet szülte. A mi
színesebb festői látáshoz szokott közön-
ségünk szintelennek, száraznak találta
ezeket a képeket. Nehezen tudott bele-
törödni abba, hogy e vásznakon alig
lelte nyomát a modern magyar palet-
tákon izzó, ékespiros, harsánysárga,

égőviola színfergetegnek. A mi új nem-
zedékünk vonallal való mérész vias-
kodását is hiába kereste itt a kutató
szem...

De, aki belemélyedt e képek külön
világába, kellett, hogy megbarátkozzék
velük. Méltányolnia kellett a komoly,
elgondolkodó tudást, az elmélázó, halk
természetszemléletet, a szükséavádság-
ban is visszhangot keltő őszinteséget
s a mutatványoskodást szinte mindig
elmellőző, művészi erő fűtötte mester-
ségbeli tudást.

A svéd festők művei ékesen igazolták,
milyen átalakító hatása van a környe-
zetnek a műalkotásra.

Milyen mások ezek a svéd tájképek,
mint a mieink! A mi tájfestőink szinte
dalolnak a palettáikról, színesen, bol-
dogazurosan... ezek az északiak meg
mintha alázatosan, aggódva borulná-
nak le hideg szürkébe, kékesfehér hóba
pólyázott szegényes szürkészölddel éke-
sített tájaik, zord természetanyjuk
előtt. De ez a leborulás szívből jövő,
szeretettel teljes s ezért megható, föl-
emelő.

A festők közül *Liljefors* tett legna-
gyobb hatást. Az 'Üldözött nyúl' re-
mekmű. A riadt, puha, kis, fehér állatot
szinte odabújtolta a vászonra a művész.
Igy csak japán kéz tud állati életet
színbe, vonalba átteremteni. Méltó
társá ennek 'Téli nyúl' című képe is.

Zorn Anders ismert, nagy művészetét
csak pár és épen nem szerencsés alko-
tása reprezentálta. Ezek a képek a mű-
vésznek szárazabb, szintelenebb kor-
szakából valók. Kár, hogy frissebb, bá-
tor lendületű műveiben is nem gyönyör-
ködhettünk.

Hullgren Oscar a legjobb tengerfestők
egyike. Valami csudálatos erővel tudja
érezkeltetni a tenger *rajzá*t, a mérhetet-
len tömegű hullámvilág örök mozgás-
ban levő életét. *Schultzberg* tájképein
a levegő pompás megéreztetése kapta
meg a nézők figyelmét. Észak lehellete
áradt ezekből a tájképekből.

Wilhelmsson színesebb képei különös
ecsetkezelése révén is érdeklődést kel-
tettek. *Kallstenius* Gottfrid bensőséges
felfogású tájaival véste emlékünke
névét. *Larsson* leginkább egy arcképen
mutatta meg európaszerte ismert művé-
szetének erejét.

Egy kisebb teremben módunk volt
a legmodernebb svéd festői törekvések-
kel is megismerkedni. Van közöttük ér-
dekes művész is, de a mi fiataljaink
valahogy sokkal egyénibbek, bátrab-
bak, tartalmasabbak. Iljertén—Grüne-

wald Sigrid, a jól komponáló Nordenstén Ragnhild és Faustman Mollie nevét kellett leginkább megjegyeznünk.

Ezek az expresszionista kísérletek ezen a kiállításon is azt igazolták, hogy nagyrészt eltanulható, kiáltó külsőségek sűrűsödnek össze bennük, oly tulajdonságok, melyek minden különcködés, elkülönülni akarás mellett is minden ég alatt egy sínré futtatják ezt az irányzatot.

A svéd kiállítás anyagában egyedül azok a művek keltettek őszinte érdeklődést, melyek a nemzeti megszíneződésű alkotószellem jegyét viselték magukon.

Érdekes, hogy az általában fontolgatóban haladó szobrászatban a svédeknek sokkal nagyobb ugrásokat lehetett észlelni, mint festészetükben. A véső svéd művészei jóval közelébb állanak a szélsőségesen modern németekhez és franciákhoz, mint ecsettel dolgozó társaik.

A szobrászat Svédországban sem valami nagy multra tekinthet még vissza. Mint festészetük, úgy ez is a nyolcvanas évek végén jutott nagyobb lendülethez.

Milles Carl neve a legemlegettebb a régebbi mesterek közül. Monumentális alkotásainak szintere Stockholm, melynek főtereit nagyrészt az ő művei ékesítik. Itt kiállított szép bronzai igazolták hírnevét. Larsson Gottfrid azonban érdekesebb. *Neujd Herman* «Fiatalság» című faszobra megkapó erőt árult el. *Eldh Carl*, *Ahlberg Olaf*, *Strindberg Tore* merész vonalproblémákat megoldó munkái, *Thoresen Ida* finom kifejező készsége a fiatal svéd szobrászat elé nagy szemhatárt nyitnak.

A kiállítás iparművészeti anyaga nagyon érdekes volt, bár csak néhány kisebb tárgyból állott.

A svéd iparművészet is, akárcsak a miénk, arra törekszik, hogy megőrizze és minél szélesebb körben felhasználja az ősi, népies elemeket. Pár nagyon finomrajzú, szőnyegük igazi mesterunka. A kiállított bútordarabok halatlan egyszerűségükkel, nemes vonalaikkal keltettek figyelmet. A svéd üvegipar nagyszerű fejlettségéről csudálatosan szép üvegtárgyak tanuskodtak. Az *Orrefors* üvegeknél szebbet aligha állítanak ma elő a világon. Anyaguk kristályosan tisztá, finom, a belégük lehelt rajz úgy hat, mintha művész-álmom testesült volna meg gyöngyhómályos jégvirággá.

A komoly, tanulságos, kiállítást a műértő közönség nagy érdeklődéssel látogatta, ezzel is kifejezésre juttatva

rokonszenvét a messze észak vezető kultúrnemzete iránt, mely oly szeretettel fogadta néhány év előtt fővárosában a mi művészetünk bemutatkozását.

Mariay Ödön.

Francia vélemények a mai német filozófiáról. Feltűnő, hogy a napjainkban nagy lendülettel felvirágzó német filozófiáról a franciák alig vesznek tudomást. A szakkörökben ismerik ugyan Diltheyt vagy Husserlt, a tudományos folyóiratokban is megjelenik egy-egy ismertetés, sőt néha — nagyritkán — különálló könyv is valamelyik német filozófusról, de a mai német filozófia közös problémáit, a különböző tanítások egységes tendenciáját alig veszik észre. Nem ismerik fel az új német filozófia jelentőségét, ennél fogva mélyebb hatást sem tehet rájuk, s ma egyetlenegy francia tanítványa sincs a német filozófusoknak.

Ennek több oka lehet. Elsősorban az, hogy a franciákat nem is igen érdekelte a külföldi filozófia, mert saját filozófusaik, különösen Bergson és Durkheim, lekötötték minden érdeklődést. E két tanítás, Bergson anti-intellektualizmusának és Durkheim racionális szociológizmusának ellentéte heves vitákat is váltott ki századunk első tíz-tizenöt évében. Ez a vita oly mértékben uralkodott a francia filozófián, hogy a két legismertebb filozófiai szemléből is szinte lefoglaltak egyet-egyet a vitaközö felek. Úgy tűnik fel, mintha a «Revue philosophique» Durkheim, a «Revue de Métaphysique et de Morale» pedig Bergson irányát képviselné. (Ez a szétválasztás azonban nem kimondott és nem elvszerű: pl. Durkheimnek több értekezése a «Revue de Métaphysique et de Morale»-ban jelent meg.)

Az ilyen arányú vitaközös szükségképpen a problémák tisztázásával és hangsúlyozásával jár. Ezért a közfigyelem a megvitatótt kérdések felé irányul, vagyis beleszuggerralja az érdeklődőbe a francia szempontot, amely pedig éles ellentétben áll a németekével. A mai francia filozófia kiindulópontja pszichológiai, a németé metafizikai: a franciák magában az emberben, a németek pedig a dolgokban keresik a megismerés lehetőségét.

Mivel a francia és német filozófia között ilyen nagy a különbség s a heves vitaközösök a franciák által felvetett problémákat egyeduralkodóvá tették Franciaországban, a franciák a

német filozófiát is francia szempontból nézik, azaz nem értik meg. Általában nehezebben téríthető más felfogásra az, akinek már van valamilyen véleménye a felvetett kérdésről. Ez a nehézség még fokozódik, ha valaki meggyőződött arról, hogy az a probléma, amelyen ő gondolkodik, a legfontosabb valamennyi probléma között. Ilyen esetekben — ez a franciák esete a német filozófiával szemben — nem is érdekli más kérdés a gondolkodót, sőt szinte el se tudja képzelni, hogy más probléma is legyen, mint az övé.

Érdekes példa erre két cikk, melyben Simmel filozófiáját bírálják, aki körülbelül legközelebb áll a mai német filozófusok közül a franciákhoz. Az egyik de Roberty értekezése, amely a szociológia mai állását ismerteti. (*Revue philosophique* 1914.) Itt Simmel úgy szerepel, mint aki a francia szociológia világos fogalmait szükségtelemül összezavarja, elhomályosítja, «misztikumot» kever beléjük. A másik cikk Jankelovitch írta a «*Revue de Métaphysique et de Morale*» 1925-iki évfolyamába. Mint már az értekezés címe is mutatja, itt Simmel Bergson követőként szerepel. Simmel fiatalkori relativizmusa — Jankelovitch szerint — csak Bergson *élet*-gondolatával kapott pozitív tartalmat. Tehát mindkét szerző a saját szempontjából tárgyalja Simmel filozófiáját. Ez a szempont azonban nem az essai-írók türelmes szempontja, mely lehetségesnek tart más felfogást is, hanem kizárólagos, azaz csak a saját szempontját tartja megengedhetőnek. De Roberty szerint Simmel filozófiájának lényege az elrontott durkheimi szociológizmus, Jankelovitch szerint pedig a bergsoni életgondolat, noha Simmelnek megvan a maga jelentősége a német filozófia gondolatainak a továbbfejlesztésében is.

Hogy ez a szemlélet mennyire idegenül áll a német filozófiával szemben, mutatja az is, hogy Jankelovitch észreveszi Simmel belekapcsolódását a német gondolatközösségbe, de érdektelennek tartja ezt a gondolatközösséget a franciák számára. Azt mondja ugyanis, hogy ma Németországban nagyon elterjedt a miszticizmus, amelynek egyik formája a «nyugat alkonya»-elmélet. De ez a miszticizmus szerinte Németország politikai tragédiájából fakad, vagyis mivel forrása különlegesen német, a franciák számára nem gyümölcsöztethető.

A német filozófiáról alkotott másik szemléletformát pozitivistának nevezhetjük. E típus jellemző képviselője egy 1912-ben megjelent könyv, mely a XIX. század német filozófiáját ismerteti. (La philosophie allemande XIXe siècle. Alcan.) Wundt, Lipps és Simmel mellett találunk itt értekezéseket Diltheyről és Husserlről is. Azonban a könyv minden ismertetését más-más szerző írta; ezzel már előre letettek arról a szándékról, hogy a német filozófiában egységes irányt lássanak. Az egyes cikkek is meglehangú, de tartózkodó ismertetések (talán a Diltheyről írottat kivéve), a szerzők maguk sem lelkesednek, tehát nem is kelhetnek lelkesedést, ami pedig alapfeltétele az elmélyülő munkának.

A harmadik szemléletforma a háborús szellemből fakad. Ebben a német gondolkodás mint a gyűlöletes önzés, a pöffeszkedő imperializmus szellemi atyja szerepel. Ennek a háborús gondolkodásnak legjellemzőbb példája az az előző, amelyet Boutroux (egyik legtekintélyesebb francia filozófus Bergson és Durkheim mellett) írt Santayana amerikai filozófus könyve elé. (Georges Santayana: *L'erreur de la philosophie allemande*. Paris, 1917.) Boutroux szerint a mai német gondolat a következő: Németország hirdeti: 1. hogy a világot minden ízében mesterségesen rendezni kell, 2. hogy egyedül Németország feladata e rendezés végrehajtása.

... Kant óta ez a két gondolat a tulajdonképeni német filozófia alapja. Kant, új Kopernikusként, arra törekedett, hogy bebizonyítsa, hogy nem az Én gravitál a létező körül, hanem a létező az Én körül. A létezőt egységes, mesterséges szervezet foglalja magában, amelynek kizárólagos alkotója az Én. Az Én szervezi a nem-Ént, hogy elhelyezkedhessék, szembehelyezkedvén vele. Kant után jött Fichte, aki, miután megállapította, hogy csak a német elme tudta tudatosítani az univerzális «Ént» és miután meggondolta, hogy az Én tudata és cselekvése egy, azt következtette, hogy a világ szervező elve nem más, mint a német Én. Végül Hegel, miután kimutatta a porosz államban az Idea teljes és egyetlen megvalósulását, lehetővé tette a németek számára azt a meggyőződést, hogy a világnak nincs más létoka és rendeltetése, mint megengedni nekik nemzeti énjük szabad kifejtését, miközben mindent néze-

teik szerint és hasznukra szerveznek meg.»

Ez a háborús gondolkodás, mint más területeken, a filozófiában sem ért véget a háborúval. Igaz, ma már vannak biztonságos jelenségek, amelyeket belső változások is segítenek. Durkheim meghalt, Bergson megöregedett, csak tanítványai képviselik őket. A vitakozások fáradtak, az első pillantásra vakmerő gondolatokat megúnták, a feltörekvő új nemzedék új utakat keres. A német filozófia értéke is megnő. Az eddigi köteles érdeklődés helyett komoly figyelem fordul felé. Egyenrangúnak tekintik a német filozófiát a franciával, sőt néha már neki adnak igazat. Ennek a szemléletformának egyik képviselője Fauconnet Spenglert ismertető könyvében (André Fauconnet: Oswald Spengler. Paris, 1925. Alcon.) Fauconnet azok közé az ismertetőkhöz tartozik, akik nem szívesen beszélnek a maguk nevében, de e könyv utolsó fejezetében mégis véleményt nyilvánít. Durkheim pozitív tudományosságát, amely a történelem eseményeiben *dolgozat* lát és azokat a természettudomány módszereivel akarja rendszerezni, összehasonlítja Spengler felfogásával, aki a kultúr-organizmusok poétikusan feldolgozott történelmét írja. Fauconnet ebben a kérdésben, amely rámutat a francia és német gondolkodás között fennálló nagy különbségek egyikére, óvatosan jár, de Spengler mellett foglal állást. Úgy tűnik fel neki, hogy a szociológusok pozitívizmusát valóban a dekadens korok kísérő jelenségének lehet tartani.

A háború utáni közeledés másik formájában már német szempontból nézik a német filozófiát. A cél nem a pusztá megismerés, vagy egy filozófus összevetése valamelyik francia bölcselel (ami abból a hallgatóságos feltevesből indul ki, hogy közősek a problémáik), hanem a különálló, egységes német filozófia *megértése*. Ezt a szemléletformát képviseli *Groethuysen* könyve, amely a Nietzsche óta kifejlődött német filozófiát ismerteti. (Bernard Groethuysen: Introduction à la pensée philosophique allemande depuis Nietzsche. Paris, 1926. Stock.)

Groethuysen azokat a német törek-

véseket írja le, amelyek a pozitívizmus által tönkretett filozófiát akarják újraélesztetni. Ezt Nietzsche, Dilthey és Simmel úgy érik el, hogy feláldozzák a tisztán tudományos jelleget, az exaktságot, de ezáltal az egyéni vagy történelmi relativizmusba sodródnak bele. Végül ismerteti Husserl elméletét, aki úgy akar menekülni a relativizmusból, hogy visszaállítja az exaktságot, de hogy a pozitívizmust is elkerülje: csak az ideák, a gondolatok világában. Ezzel a fenomenológiát teszi a filozófia középpontjává. Groethuysen könyve az első a francia irodalomban, amely az új német filozófiát belülről mint egységes szellemi folyamatot szemléli.

Mint kuriózumot meg lehet még említeni néhány «fiatal filozófus» *Esprit* című folyóiratát, melynek első száma ez év közepén jelent meg. (Paris, 1926. Rieder.) Pártolják a német filozófiát, lefordították és kiadták Schelling szabadságról szóló művét, az első számban közöltek egy Hegel-fordítást. Ez a folyóirat jellemző példa arra, hogy néha milyen furcsa macskát lehet árulni az idealizmus és spiritualizmus zsákjában. A haldokló kereszténység ellen akarnak küzdeni és «a filozófusok újra az igazság barátai, de ezáltal egyszerűsmd az istenek ellenségei, az Állam ellenségei és az ifjúság megrontói lesznek». (114. l. az aláhúzás az eredetiből való.) A munkatársak: Henri Lefévre, Pierre Morhange, Georges Politzer, Georges-Philippe Friedmann.

Napjainkban tehát élénkebb figyelemmel és nagyobb megértéssel fordulnak az újabb német filozófusok felé. Mégis aligha tudnak ezek az újabb német mozgalmak francia földön gyökeret ereszteni. Egy, a francia lélekből sarjadó, napról-napra erősödő mozgalom mind érezhetőbben ragadja magához a vezetést szellemi téren, mindig több és több igazságra szomjas elmet kapcsol sorsához. Ez az új mozgalom a kereszténység örök forrásaiból merít és az újraébredő francia nemzeti gondolkodás intellektualizmusát akarja kiépíteni. Ennek a mozgalomnak mai fontosabb úttörői: Ernest Seillière, Charles Maurras és Jacques Maritain.

Fábián István.

Beethoven magyar vonatkozásai.¹ Ez a hangverseny előreküldött hírnöke annak a nagyarányú ünneplés-sorozatnak, melyre Beethoven halála századik évfordulója alkalmából az egész világ készült ölni.

Bennünket a mesterek mestere iránti hódolatunkon és szeretetünkön felül még egy ok készített arra, hogy grandiózus lényét idézzük.

Innen, Budáról, akarjuk éreztetni afölötti örömünket, hogy a legújabb kutatások alapján: *Beethoven nálunk járt. Járt utcáinkon és házaink között.* Ismerte csinos, rendes udvarainkat, pompázó palotáinkat, el-elmerenghetett Budavár ősi tornyain; ki tudja, melyik kis szelid kapun csengetett be; ki tudja, melyik zongorát simította végig teremtő kezével; ki tudja, melyik ablakból nézegette csodás panorámánkat, a magyar felhőket, a piritó eget; — de ma már bizonyos, hogy a lábunk alatti földet taposta, a budai hegyek vitéz várfalait ismerte.

És mikor ezt az örömünket a jótékony-ság oltárára szántuk, a lobogó gyertyák varázsló füstjében mintha egy ismerős budai ház körvonalai rajzolódának ki. Épen olyan, mint ma. Itt van a hegyen túl: a gróf Brunswick-palota. Május időben nyitva az ablaka, virágos a párkánya. Szőke-barna leányfejek ütköznek ki rajta... jön-e már Valaki? Zongoraszó fut végig a kis-utcán — csalogatóul. A Brunswick-lányok várják Ferenc testvérük karján erre tartó mesterüket — Beethoven urat.

Negyedszázaddal később nem volt olyan ház Budán, amely ne hajolt volna földig Brunswick grófnő jótékony nevé előtt.

Élhetnek még olyan emberek, akik látták, amint a törekeny, finom, jóságos matróna elefántcsontbotjára támaszkodva nap-nap után végigtipegett a budai ősi köveken, jóléti intézményei felett szemlét tartandó.

A budai házak emléktábláin ma is látható Brunswick grófnő meleg szíve. Jótékony szelleme mindig és mindenütt élni fog, de *itt*, a budai romantikus sikátorok különös, ősi épületei közt hat és működik — ma is.

Ezért gondolta az Országos Katolikus Növédő Egyesület, hogy az ő ruhájának szegélyébe fogódzkodva, követi szellemének jóságos útján, amelyen, ha hirtelen ötnegyedszázadnyit visszalépünk, mellette egy férfit látunk, aki a legszemérmesebb szerelem minden csodálatával nézi a «Halhatatlan kedves»-t: Brunswick Terézt.

Ez a különös, rendkívüli ember: Beethoven!

*

Neve minden muzsikának a fogalma. A zene csodás országában ő: a Mindenható. A zengő levegő legnagyobb ura. Fejedelmi társai közül is Szent László vállával magaslik ki, mert a zene sziklájából vesszejével olyan forrást fakasztott, mely leggyógyítóbb itala az emberiségnek.

— Nem ember, hanem Titán! mint Homeros, Michelangelo, vagy Shakespeare — kiált fel Bizet.

— Munkái mellett elhalványul az egész modern civilizáció, mint napfény mellett a lámpavilág — mondja rajongva Wagner.

— A modern művészet leghősibb ereje. A legnagyobb és legjobb barátja azoknak, akik szenvednek és küzdenek — mondja Romain Rolland.

— Beethovent érteni, az élet fő boldogsága — írja Liszt.

*

Beethoven életének hatalmas, csaknem mindent legyőző uralkodó vonala: *a szerelem.* Olthatatlan vágy gyötörte a legtisztább, szerelemre legméltóbb nő után. A nők nagy száma tarkította életét, de az ideális nő, akivel méltán megoszthatta volna életét, nem lett az övé soha. A legnemesebb szerelemre örökké szomjuhozó, ősférfi maradt haláláig. A nők röpke vonzódásai zsenijének szóltak. Emberi fogyatkozá-

¹ Az Orsz. Kath. Növédő Egyesület mult évi december 7-én a budai Vigadóban tartott jótékonycélú Beethoven-émlékhangversenyének bevezető felolvasása.

sai gátolták szerelmi boldogságát. Életrajzírói, kortársai, a százjagomány százféle képet adnak szerelmi életéről. De mi úgy érezzük, hogy Beethoven szerelmi élete nekünk még a kapujáig sem juthat el soha egyik kutató sem, annyira férfiasan szűzi, titkos és elburkolt.

Szerelmét csak klasszikus erejű lírából ismerjük. Abból az örökfájdalmú, kielégíthetetlen, égető, olthatatlan lírából, mely sohasem érzélgős s a férfias líra örök mintaképe a zenében.

Amennyit szerelmeiről valóságként tudunk, rejtélyes, izgató. Épen burkoltsága miatt. Azt hinnők, levelei mindent elárulnak s amikor olvassuk, nincs rajtuk név, nincs dátum. Forgatjuk őket, magyarázgatjuk százféleképen s mégis csak találgatás az egész. «Halhatatlan kedvese» («Die unsterbliche Geliebte») örökhírűvé vált és mégis talány.

*

Beethovennek legnagyobb szerelme kétségtelenül Brunswick Teréz volt. Az életrajzi feljegyzők tábora számtalan könyvben, cikkben vitázik, hogy Guicciardi Julia, Brunswick Teréz vagy más volt-e a «Halhatatlan kedves»? A legvalószínűbb, hogy Brunswick Teréz. De nem az a fontos, hogy *ki volt*, hanem az, hogy *volt*, mert léte a zeneirodalom remekait váltotta ki a legszerelmesebb zsenik egyikéből.

*

Beethoven életében fiatalkorától kezdve nagy szerepet játszottak a magyarok. Arisztokratáink már első ópuszainak előfizetői között szerepelnek. Az Esterházyak, Batthyányiak, Apponyiak, Keglevichék, Brunswickok, Koháryak, Grassalkovichok Bécsben, majd Brunswickék birtokán: Korompán és Martonvásáron megismerkednek a mesterrel, aki szalonjaikat szívesen látogatja és örömeit időzik társaságukban. A magyar főúri kastélyokban korán ismerik és megszeretik Beethoven zenéjét. Két magyar tanítványa, Brunswick Jozefin és Teréz grófkisasszonyok, fáradhatatlan harcosai művészetének. A fiatal Brunswick Ferenc gróf Beethoven legmeghittebb barátja. «Kedves barátom» és «Testvérem» megszólitással sűrűn jönnek levelek Beethovenól Budára. A Nagymester állandó bécsi társaságában sok a magyar. Gróf Deym Józsefnének, Brunswick Jozefinnek, Bécsben Beethoven egyidőtájt mindennapos vendége. Ennek a környezetnek

a szálain szövődött aztán az a sok magyar vonatkozás, amelyről eddig csak német, angol és francia könyvek szólnak, mert magyarlelkű és szavú feldolgozójuk száz év óta késik. A németen kívül egyetlen nemzete sincs a világnak, amelynek annyi és olyan értékes művészeti dokumentuma volna Beethoven életéből, mint nekünk. Mit nem adnának ilyen kivételes szerencséért a franciák vagy az angolok? És mi idegen betűk sokszor téves soraiból tájékozódhatunk némileg olyan eseményekről, amelyeknek szereplői mi magunk vagyunk s amelyek *itt*, nálunk és közöttünk játszódtak le.

Hibánk és vétkünk, hogy Beethoven magyar vonatkozásairól szóló munkánk nincs. Vegyünk hát elő egy ilyen *képzeletbeli* könyvet és lapozzunk benne.

Első fejezete: *Beethoven művei és Magyarország*. Ebből megtudnók, hogy a mester városán, Bécsen kívül, mi voltak sorrendben az első nemzet, amelyek alkotásait megismerte, felkarolta és rajongásig megszerette. Megtudnók, hogy mennyi hervadhatatlan alkotása keletkezett magyar barátságai, szerelmei vagy más magyar vonatkozásai révén. Látnók, hogy zenéjébe néhol magyaros elemek is vegyültek s kimutathatók, hogy a legnagyobb és legőszintébb Beethoven-kultusz az osztrákon és németen kívül nálunk van.

A másik nagy fejezet lehetne: *Beethoven és Brunswick grófék*. Itt megtalálók az 1799-i bécsi Arany Griff-szállóbeli első találkozásról a korompai és főként martonvásári tartózkodásokon keresztül a célzatos és örökké sajtó szakításig Beethoven és Brunswick Teréz egész regényét, sőt talán az lehetne a legérdekesebb regény, amit Brunswick Teréz negyven éven át tartó gigantikus jótékony munkálkodásáról olvashatnánk, amelyre alighanem Beethoven *élő* és még inkább *halott* szíve készítette a nemeslelkű grófnőt.

Harmadiknak új, soha nem látott fejezet öltik szemünkbe: *Beethoven Budán és Beethoven Kismartonban*. Olvasgassunk csak belőle.

*

Amit a Beethoven-kutatók nagyobb-
része kétségbevit, hogy Beethoven
valaha is járt volna Budán: ma már
valóság. Megcáfolhatatlan. Mint azt a
legújabb kutatások kiderítették¹ a

¹ Lásd Major Ervin: «Beethoven in Ofen im Jahre 1800» c. közlését a Zeitschrift f. Musikwissenschaft 1926 májusi füzetében.

budai 1800. évi «Theater Taschenbuch»-ban május 7-i dátummal ez olvasható: Academie von Herrn Bethorn mit Punto. «Bethorn» nyilvánvalóan sajtóhiba, ami annyival inkább feltehető, mert kézírásban a német «v» és «r» alig különbözik.

A hangversenyeket akkor akadémiáknak nevezték, tehát Beethoven nálunk akadémiát tartott Puntóval, aki a XVIII. század leghíresebb vadászkirályon s Beethoven gróf Deymek bécsi szalonjából ismerte. Kürt-szonátáját, melyet műsorunkra felvettünk, a Mester neki ajánlotta. Jelentős (op. 17.) budai koncertjét Beethovennel együtt május 7-én a mai Várszínházban tartotta azon ünnepségsorozat kapcsán, melyet a budai arisztokrácia József nádor felesége, Mária Pawlova főhercegasszony nevenapja alkalmából rendezett. A színházi zsebkönyv szerint 7-én Caroussel és utána a budai színházban koncert volt. Erről a hangversenyről még egy abszolút bizonyíték: a *Magyar Kurir* a József nádor felesége tiszteletére rendezett ünnepsége leírását szó szerint így fejezi be: «Május 7-én újában Caroussel volt, melynek végződése után a Budai Teátrumban Concert tartatott, amelyben egy *Beethoven* nevű híres muzsikus a Forte-Pianón való mesterséges jádása által mindeneknek magára vonta figyelmességét». A *Magyar Kurir* Beethoven nevét helyesen nyomtatta.

Ime a csalhatatlan bizonyíték!

Sok érdekes gondolat és kérdés keringhet a halhatatlan mester budai szereplése körül, találgathatjuk, hogy került ide, valószínűleg az ünnepségeken résztvevő, vagy azt rendező mágna-sok valamelyike hozhatta magával vagy hivatta meg, de talán akkor tévedünk a legkevésbé, ha azt hisszük: *a szíve húzta*. Brunswick Teréz grófkisasszony itt volt, hol lehetett volna Beethoven?

*

Képzeltbeli könyvünk negyedik fejezetének címe: *Beethoven Kismartonban*. A mester C-dur miséjének keletkezését és történetét világítaná meg, melyet Esterházy Miklós herceg táborsernagynak, a tudományok és művészetek pártfogójának felkérésére írt. Ebben a tárgyban Beethoven egy levelet intézett a herceghez, egyet a hercegi udvartartáshoz s szokása szerint évszámot nem tett rá. Fel kellett tehát

kutatni a hercegi irattár évkönyveit. Így a levelek keltezése teljesen tisztázható volt. Az idevágó okmányok szerint Beethoven 1807 szeptember 10. és 16-ika között tartózkodott Kismartonban, ahol miséje első előadását a hercegi vár kápolnájában maga vezényelte. Ez a dátum azért fontos, mert alig akad olyan Beethoven-kutató, aki a mester kismartoni tartózkodásának időpontját helyesen jelölné meg.

Mindenkit érdekelhet az az eddig szintén tisztázatlan kérdés, hol lakott Beethoven Kismartonban? A hercegi levéltár dokumentumaiból ez is kivilágolt. Egy Baranyai József nevű udvari szekretáriusnál, aki azért, mert «Beethoven muzsikus urat» ellátta, 20 forintot vett fel az udvari pénztárból.

Újabb kérdés — hol lakott Baranyai? Ezt is ki kellett kutatni. Szövevényes úton tudtuk megállapítani, hogy az udvari szekretárius 1807 szeptemberében a Zárda-utcában levő Seengerisches-Hausban lakott, mely a múlt század derekától az elszakításig Hercegi Központi Igazgatóság néven ismeretes. Ma Haydn-Gasse 2.

A martonvásári kastély után ezt a házat is megjelölheti emléktáblával nemzetünk kegyelete. Adja a Magyarok Istene, hogy a centenáriumra — így legyen!

*

Itt leteszem képzeletbeli könyvemet s megjegyezni kívánom, hogy a felsorolt kismartoni adatok dr. Esterházy Pál őhercegsége tulajdonában vannak, aki ezeknek felkutatására és felhasználására nekem kegyesen engedélyt adott.

*

Még néhány szót a műsorról. Az összeállításnál — amint látható — inkább a művészeti, mint a zenetörténeti érdeket kívántuk hangsúlyozni. Mégis alkalmunk nyílt, hogy három magyar vonatkozású művel állhassunk elő. Az egyik egy kis dal: a «Boldog barátság» (Das Glück der Freundschaft). 1803-ban írta a mester, abban az időben, mikor mindennapos volt Brunswick Jozefin, gróf Deym Józsefné bécsi szalonjában. Sarolta, a legkisebb Brunswick-leány is résztvevett a zenélésekben s küldözgeti tudósításait Budára Teréznek a fontosabb eseményekről. «Beethoven épen itt volt — írja a kis Sarolta grófkisasszony — mikor leveled megérkezett és azonnal felolvastam neki a reá vonat-

kozó sorokat. Nagyon elérzékenyedtél és ezer baráti üdvözléte küld. Majdnem mindennap itt van, végtelenül kedves, *egy áriát írt Pepi számára*, aki elküldi neked, de nagyon kér, ne mutasd senkinek és ne mondd meg senkinek, ha netalán énekelnéd, hogy megvan a kézírata. Erre Beethoven is kéret.» Teréz grófnő a kótát megkapva, sietve válaszol: «Az ária végtelen örömet szerzett. Másnap már kívülről tudtam, el is énekeltem, óriási sikert aratott és a kótáját senki sem látta.»

Ez a dal az itt nemsokára felcsendülő «Boldog barátság» című, mely op. 88. számot viseli.

Másik ilyen műsorszámunk a zongorára és kürtre írt szonáta, mely gróf Deymék szalonjában, ahol Brunswick Teréz is jelen volt, 1800 április 18-án került bemutatásra. A briliáns zongoraszó Beethoven játszotta, a kürtöt Punto, épúgy, mint 1800 május 7-én itt a Várszínházban. Tiszta szerkezetű, finom és szokatlan alkotás.

Harmadik magyar vonatkozású műsorszámunk a grandiózus «Appassionata»-zongoraszonáta, melyet legjobb barátjának, Brunswick Ferenc grófnak ajánlott s amelyet Beethoven utolsó éveit legmegbízhatóbb tanújának, Schindlernek állítása szerint Martonvásáron írt «egyhuzamban», amint Schindler mondja. Férfias erejű első tétete után, egyik legmélyebb és legérmesebb Beethoven-andante következik, olyan, amelyet csak ő tudott írni.

Vonósnégyes nélkül Beethoven zenei képe nem lehet teljes, azért a legszebbek legszebbjét vettük műsorrunkra, azt, amelynek csodálatos E-dur molto adagio-járól maga a mester mondta, hogy a «szférák zenéje».

S végül a Kreutzer-szonáta: a hegedű-zongora költészet koronája.

Papp Viktor.

Irodalmi Lexikon. Szép vastag könyv: 1224 lap, kéthasábos, apróbetűs nyomással, szövegközi és önálló képmelléletekkel, kemény vászonkötésben, melynek címloldalán Dante aranynyomású profilja hívogat. Szerkesztette *Benedek Marcell*, vagy ötven szakember közreműködésével. Munkatársai közül Alexander Bernát, Babits Mihály, Balassa József, Bonkáló Sándor, Czebe Gyula, Éber László, Germanus Gyula, Kállay Miklós, Kunos Ignác, Lambrecht Kálmán, Lengyel Miklós, Nagy József, Révay József, Schmidt

József, Schöpflin Aladár, Sebestyén Károly, Turóczy-Trostler József, Vikár Béla az ismertebb nevek. Vannak közöttük igazi tudósok, de jólismert pártemberek is. Következtessünk? Sejtünk? Ne még!

Elfordítjuk a címlapot: a szerkesztő Előszava fogad. Szokatlanul mondja, hogy először ír egy lexikonhoz, hiszen Diderot és D'Alembert híres Encyklopédiája óta kevés rá a példa. A XVIII. századi nevezetes Encyklopédiára való utalás tovább szöveti velünk a sejtelmet, mit a munkatársak névsora ébresztett, hogy u. i. világnézeti lexikonnal lesz itt dolgunk. S csakugyan a szerkesztő, bármennyire becsüli is az adatok értékét, legszükségesebbnek tartja az olvasó irányítását «az adatok rengetegében.» Az adatok rengetegében? Hiszen a lexikont csak egy-egy címszó fülénél fogva kérdezhajjuk meg, egy címszó alatt pedig nem igen van olyan rengeteg adat, s ha van, gondos elrendezés maga eligazít, «irányít» köztük. Újabb sejtetem: mintha mást gondolna a szerkesztő, mint amit mond. Tovább menve megjegyzi, hogy a lexikon cikkei úgy vannak megírva, hogy végigolvassuk őket s ne csak adataikat kapkodjuk ki hirtelen: «minden nagyobbacska cikk kritika, esztétikai értékelés, tömörített essay». Így hát egy-két adat kedvéért azt is végig kell olvasnom, ami már nem adat, hanem vélemény, állásfoglalás. Így kell hát értenünk azt az «irányítást»? Most már aggodalmam is vannak: Vajjon nem «befolyásolás» lesz-e az inkább? Vajjon nem fognak-e csak rideg adatokkal traktálni, mikor nagyobbacska cikkeket, esszayt, irányítást szomjúhoznam, nem szűrik-e ki a szememet essay-vel, mikor adatot keresnek s nem irányítanak-e másokat az ellen, amit én becsülök? A szerkesztő megnyugtató: «az íróknak és korának objektív rajzát, műveinek elfogulatlan, tiszta esztétikai szempontból való megítélését» fogom megkapni minden alkalommal. Tiszta esztétikai szempontból? Hát a filozófusok, a nyelvészek, a historikusok, az irodalomtörténészek, az elméletírók, a filológusok? Azokat is ebből a szempontból fogják megítélni? Vagy ha nem, hát miből? S magát az irodalmat is csak esztétikaiból? Hát a történeti, a nemzeti, az erkölcsi szempont mit vétett?

Nyelvem hegyén volna még egy kérdés: oly sok munkatárs vajjon magától egyetért-e? s irányítja-e őket

valaki? — de megelőz a szerkesztő. Ő nem «fázik» attól, mint más lexikon-szerkesztők rendszeren, hogy munkatársait rászabadítsa az ítélkezésre. Megérti ugyan az aggodalmat, hogy t. i. «eltérő vélemények káoszává» találna lenni a lexikon; megérti, különösen a mi viszonyaink közt, «ahol annyi világnézeti, politikai és egyéb elfogultság homályosítja el az emberek esztétikai látását.» De szembe mer nézni a veszedelmekkel: jól ismeri magát és munkatársait (talán úgy mondhatta volna, hogy jól kiválogatta: «eltérő» véleményeknek lehetőleg elejét veendő); tudja, hogy a lelkük mélyén esetleg lappangó elfogultságokat igyekezni fognak legyőzni s felelősségük teljes tudatában írnak le minden sort, fontolnak meg minden ítéletet s egyébként is «egy kultúrán belül élő emberek vélekedése nem is lehet nagyon eltérő a művészi szépnek megítélésében, ha egyéb elfogultságaiktól hajlandók egy pillanatra megszabadulni». Már pedig megmondta, hogy az ő munkatársai hajlandók erre.

Nagyon szép! Eltekintve attól, hogy e lexikonban nemcsak művészi szépről van szó, hanem történeti s erkölcsi értékekről is: honnan van hát, hogy egy kultúrán belül élő s magukat «egyéb» elfogultságoktól mentnek tudó emberek közt mégis oly nagy eltérések lehetnek a művészi szép megítélésében, mint a mai magyar emberek két nagy csoportja közt? Vagy nem tartja elfogultságnak egyik sem a magát (de mindkettő annak a másikat), vagy pedig — s alighanem ez az igazság — nem *egy* kultúrán belül élünk, még ha ismereteink egyformák is.

Jól érzi azonban a szerkesztő, hogy e sok szép elfogulatlan fogadkozás hiteltel könnyen megrendíthetnek a lexikon némely feltűnő tényei, elsősorban a legkönnyebben feltűnők, az olvasatlanul is megállapíthatók. Siet hát kijelenteni, hogy a cikkek egymáshoz viszonyított terjedelmében senki se keressen értékelési fokozatokat, osztályozó különbségtevést, mert ők «nem mérték rőffel az írói nagyságot», ők könyvet írtak, nem noteszt (értsd: tanárit)! A cikkek essay-jellege is lehetetlenné tette, hogy sorszám szerint előre kiszabják.

Furcsa! Értékelni akarnak s ezért beszélnek, társalognak, essay-znek a pusztá adatközlésen felül: s mégis épen az legyen a melles, hogy *menyit* beszélnek? Épen az nem tekin-

tendő mértéknek, amivel, ami által értékelnek? Hisz a dolog természetéből is az következik, hogy a kisebb értékkel kevesebbet foglalkozom, mint a naggyal; s míg amazt akár egy rövid szóval elintézhetem, az igazi nagy érték mind gazdagságánál, mind rendkívüli voltánál fogva hosszabban leköti s nem értékelhető, nem jellemezhető olyan kurtán-furcsán. Ha egy lexikon szerkesztője a cikkek terjedelmét ötven munkatárs egyéni tetszésére bízta, akkor az ő eljárása, épen az értékelés szempontjából, legjobb esetben is lelkiismeretlenség, a noteszről, meg a rófról szóló fölényes kijelentése pedig a kényelem nyeglesége.

Ez Először épen elég arra, hogy bizalmatlanná tegyen a lexikon iránt. Lehet-e jól átgondolt terv az, mely ötven munkatárs segítségével irányító munkára vállalkozik, de a tiszta esztétikai szemponton kívül, mely a lexikon anyagának egyébként is csak egy részére alkalmazható (ha alkalmazható), nem határozza meg az irányítás jellegét, elvét? Hiszen a tiszta esztétikai szempont még az úgynevezett szépirodalomnak sem lehet kizárólagos szempontja, vagy ha azzá teszik meg, az már époly dekadencia, mint az a szépirodalom (költészet), amely pusztá alaki hatások vadászásában merül ki! Az irodalomnak nyelv az eszköze, a nyelv pedig elkerülhetetlenül tartalmat, jelentést, gondolatot, szándékot, ítéletet hoz magával: az irodalomban tehát épen annyi üdvös, vagy kárhózas elem lehet, amennyit a nyelv közvetíteni bír. Bekuporodhat valaki a «tiszta esztétikai szempont» elefántcsonttornyába és kijelentheti, hogy ő a nyelvből közzét anyagnak csak művészi alakításával és kifejezésével törődik, mindegy! az az oly fölényesen mellőzött tartalmi, gondolati elem is hat az olvasók ezreire, s mennél kárhózasabb a hatás, annál frivolabb a tiszta esztétikai szempont hangzótása vele szemben. Tiszta esztétikai szempont csak a tiszta (elméleti) esztétikában van helyén; az irodalom azonban minden esztétikai alakíságot és eszményt konkrét közléssel állít elő s ennél fogva hatásának s megítélésének mindenkor egyaránt alapja és tényezője volt mindkét említett elem. S mindazok, akik a közösség lelki egészségét is féltették és ápolni akarták, igenis számítátsba vettek egyebet is a tiszta esztétikumon kívül, mert (mint a mi nagy korszakunk képviselői

és kritikusai: Arany, Gyulai, Salamon Ferenc és mások) jól tudták, hogy «az ízlés nem csupán az ízlés dolga, kapcsolatlanban áll az erkölccsel s a helyes gondolkodással is». Jól tudták. Pedig ők sem az erkölcsi jót, hanem a szépet tartották a művészet céljának; csak-hogy azt sem túrték, hogy a szép örve alatt a jó megsértessék. «A valóban szép sohasem lehet erkölctelen, de az erkölcsös még magában nem szép»; «A költészet nem erkölcsi prédikáció, de még kevésbé az erkölctelenség prédikálása» — mondja Gyulai Pál. S ezt az álláspontot, mely az irodalom egész igazságát veszi alapul, a tiszta esztétikai szempont álláspontjával felsejélni, kétségkívül hamis, kontár, sőt frivol egyoldalúság, még ha nincs is hátsó gondolat az esztétikai elv cégre mögött.

A tiszta esztétikai szempont kitűzése egyéb, lényeges szempontok (erkölcsiek, nemzetiek) elvetésével, vagy kicsibe vételével lehet egyértelmű s mikor az elfogulatlanság ismérvének tétetik meg, másfelől a legnagyobb mértékű elfogultságot is szabadjára eresztheti. Akinek az irodalom csak esztétikum, annak számára Csáki szalmája lehet minden egyéb, ami az irodalomban benne van.

Ám legyen egy irodalmi lexikon több és egyéb, mint rideg adatközlés, ám kívánjon irányítani is, de akkor jelölje meg elfogadhatólag a maga irányát. Hogy ilyenül a «tiszta esztétikai szempont» nem ismerhető el, mert vele legalább is egyenlő értékű szempontok fumiálását jelentheti, az a mondotakból már eléggé érthető. E szempont hangoztatása vagy üres kérdés, mely elfogulatlanságot színlel s elfogultságot leplez, vagy pedig annak a jele, hogy a lexikon szerkesztője egyáltalán nem gondolta meg komolyan a maga feladatait s ötven munkatársát egy jó csengésű jelszóval eresztette útnak, hogy magának ne kelljen gondolkoznia. Különben is munkatársai során végignézve, ha valamiben rokonságot fedezhetünk fel köztük, az inkább világnézeti és politikai, mintsem esztétikai vérrokonság. Miért nem mondja meg hát nyíltan és bátran az előszó, hogy ilyen és ilyen világnézet, vagy politikai érdek szempontjából és propagálása végett készült a lexikon? Ha én irodalmi lexikont szerkesztenék, nyíltan megmondanám, hogy az esztétikain kívül «egyéb» szempontjaim (elfogultságaim?) is vannak s munkatár-

saimat megfelelő módon utasítanám; s ha munkatársaim névsorából a vak is láthatná, hogy nemzeti, történelmi, erkölcsi értékek óvása és propagálása a célom, akkor nem vitetnék magam előtt egy «tiszta esztétikai szempont» felírású táblát. Mikor pedig munkatársaim cikkeiket megkapnám, alaposan megvizsgál-nám, vajjon szándékaim szerint jártak-e el s nem tudom, elmondhatnám-e Benedek Marcellel, hogy «szebben való-sították meg ezt a munkát, mint ahogy elgondoltam».

Lássunk valamit a kivitelből is.

Először is a rőf! Hogy egyik író néhány sorral többet, vagy kevesebbet kap-e, mint egy másik, az csakugyan mellékes. De nem mellékes, ha Deák Ferenc csak kétszer annyit kap, mint Jászi Oszkár; ha Cwittinger négy sort kap, mikor Czebe Gyula ötöt s Darkó István szlovenszkói ifjú nyolcat; ha Gyulai Budapesti Szemléje kevesebb, mint A Hét, körülbelül annyi, mint a Revue de France s csak negyed-résznyi, mint a Nyugat, melynek jelentősége is méltatva van, míg a Szemlééről csak adatokat kapunk; ha Blau Lajos, rabbi képző igazgató annyi helyet kap, mint Csengery Antal, Salamon Ferenc kevesebbet, mint Lukács György, Bíró Lajos annyit, mint Beöthy Zolt, Juda Lőb Ben-Zeéb, az első modern héber grammatikus többet, mint II. Rákóczi Ferenc, aki viszont Kunfi Zsigmond terjedelmének csak egyharmadát kapja; ha Simonyi Zsigmond több, mint Révai Miklós, sőt még annál is több, annyi mint Révay József «a lexikon munkatársa», s ha Révai Miklós igen csak annyi, mint Ábrámovitsch, a «zsargon-regény-irodalom megteremtője»; ha Szép Ernő több, mint Vargha Gyula; ha Balázs Béla annyi, mint Szász Károly, a püspök, s több, mint Beöthy Zolt; ha egy Jacob nevű francia író annyi, mint Bessenyei György s vagy négyszer akkora, mint Amade László; ha Révész Béla kétszer annyi helyet foglal el, mint Révai Miklós, Babits Mihály kétszer annyit, mint Berzsenyi, Csokonai, Kölcsey vagy Balassa Bálint, ha Molnár Ferenc helyigénye duplája a Szigligetiének s Erdős Renée háromszorosan őrli túl Berde Máriát.

Persze! a munkatársak csinálták becsülettel, ki hogy látta jónak a maga tiszta «esztétikai» szempontja szerint; s minthogy a régibb (= nem mai) magyar irodalom feldolgozója szerényebb volt a többinél, a magyar húzta a rövidebbet az idegen- s a régibb magyar a mai ma-

gyar (de nem mindenik!) mellett. Nem volt rőf a szerkesztő kezében!

Ez a viszony egyes cikkeken belül is hasonló módon érvényesült. A *Hasonlat*-ra nincs más példájuk (magyar lexikonban), csak Tóth Árpád egy Beaudelaire-fordítása s hogy magyar is legyen, hát Ady-ból egy idézet; *Népies stílus*-a van a lexikon szerint Móricz Zsigmondnak s Arany néhány elbeszélő költeményének is; a *Bírálat* címszó különbséget tesz szubjektív és objektív bírálat közt, arra felsorolja Wilde-ot, Anatole France-t, Kerr-t és Ignotust, de az objektívra egy lelket sem tud (vajjon Gyulai kritikája pedig nem az volna-e a cikk értelmében?); *Filológia* címen jeles külföldi neveket emlegetnek, magyart még csak tévedésből sem, egyetlen egyet sem, pedig Isten a megmondhatója, hogy volt egynéhány a javából s talán ma is van még!

Irodalomtörténet: szép kis cikk Lempický könyve alapján; végén kutyafuttában a magyar irodalomtörténet története is el van intézve; miért hogy Cwittinger (az első!) s Bod Péter még csak meg sincsen említve benne? *Irónia* címen Anatole France mellett Feleký Géza képviseli a magyarságot; az *Előszó* képviselői közt V. Hugo, Dumas és a Goncourt-testvérek egy-egy nevezetes elszava mellett a *Holnap*-é említetik (s valódi pech, hogy bár e gyűjteményt több cikkely bebalzsamozza, elfelejtették külön címszóval is felvenni); *Makáma* van, de Arany Jánoséről mitsem tud a lexikon; a *Decadenciáról* azonban nem csak annyit tud, hogy mi az; «essay-szerűleg» tudomásomra adatik róla az is, hogy a «hanyatló társadalom erkölcséinek, elfinomult érzékléséinek, esetleg ízlésbeli és érzéki perversitásainak őszinte és szubjektív kifejezése... kellő művészeti formába öntve ép oly jogos tárgyai az irodalomnak és a költészetnek, mint a klasszikus fénykorok objektíven előadott egyszerű, általános, természetes, egészséges érzelmei és érzéklései». S ha valaki azt kérdezné, ugyan mit törődik «a tiszta esztétikai szempont» a költészet tárgyával, azt felelhetem neki, hogy e cikkely alatt *Benedek* aláírás olvasható.

Nincs a lexikonban Magyar (vagy Nemzeti) versidom címszó: van Nyugateurópai vers; Népiesség, Népnemzeti irány nincs (pedig be sokat csúfolták ezt egyidőben a tiszta esztéták!); Dekadencia van; Népszava van; Fővárosi Lapok nincs, irodalmi lexikonban nincs szó az egyetlen irodalmi napilapról! Ady-Múzeum van; Petőfi-Múzeum

nincs; Freudizmus, Dadaizmus van; Pietizmus, Ellenreformatio nincs; Ágnes van, van t. i. Molière, Dickens Ágnes-e: «Ágnes asszony» nincs; Alfonz úr (a kitartott férfi típusa) van: Petur, Tiborc, Tempefői nincs; Szózat (hírlap) van: de Szózat (Vörösmarty Szózata) nincs; Bánk bán van, de csak, mint «tárgy» s jelentéktelen feldolgozóinak egész armadájában Katona József csak futólag nevezetik meg; Beöthy Zsolt legismertebb műve, iskolai Magyar Irodalomtörténete nincs megemlítve a maga helyén: Kodolányi Jánosnak még «sajtó alatt» levő munkáiról is tud a lexikon; Bartay András van: de hogy a Szózat és a Hímusz megzenésítése az ő kezdeményére történt, az nincs; Martinovics Ignác van: de ellene «irányítani» még a jellemét illető újabb kedvezőtlen megállapítás után sem siet a lexikon; Görgey Artur «szabadságharcunk nagytehetségű tábornoka»: Rákosi Jenő több: ő «új Zrínyi Miklósként» emelkedett fel a forradalom és gyűlölködés káoszában.

Mindez, bizonyára nem volt így kiterelve, csak épen így talált elsülni, mert a tiszta esztétikai szempontnak semmi köze sem volt mindez elvtelenséghez. Innen érthető az is, hogy némelyek csak írói nevükön szerepelnek, másoknak családi nevük is közöltetik. Igy pl. Balázs Béla van, de Bauer Herbert nincs, Hugó Károly van, de Bernstein Fülöp nincs. Mécs Lászlónál azonban a Martoncsik József családi név sem hallgattatik el.

Természetes, hogy mindezt csak a szerkesztő felelős, hiszen a munkatársak ellenkező tényekre is rámutathatnának; mondhatnák, hogy ime, Ignotusról én csak száraz adatokat közöltem, én meg Jászai Oszkáról szintén nem essay-t írtam, nem irányítottam, én Méhely Lajost, a tudós fajbiológust, nagy dícséretekkel méltattam, én pedig Bangha Pátérről egy rossz szót sem ejtettem, sőt szenvedélyes türelmetlenségét éleselméjű tudományossággal párosítottam. Mind igaz, de az olvasó már bizalmatlan s kitélik tőle, hogy ezeket a cikkeket egyenest a stichpróbát végző konzervatív olvasó számára készült mézesmadzagoknak minősíti: porhintésnek.

Hogy az újabb magyar irodalom minő tiszta esztétikai szempontú cikkelyben van ismertette a lexikonban, arról már több bíráló megemlékezett. Mily tisztán esztétikai pl. az a meg-

állapítása, mely szerint régi és új magyar irodalom közt az az alapvető különbség, hogy a réginek hazája a falu, az újé a város! Mily eréllyel intézte volt el Gyulai Pál e megkülönböztetést annak idején s mily határozottan képviselte ő a tiszta irodalmi szempontot, mely nem tárgy szerint osztályozza a költészetet! Elég az hozzá, hogy a cikk szerint Budapest is megteremtette immár a maga magyar nemzeti irodalmát. Ebben a tudatban büszkén olvashatjuk Gellért Oszkár, Szép Ernő, Füst Milán, Kemény Simon s mások nagy nemzeti neveit. Csak akkor hökkenünk meg, mikor a modern elbeszélők közül csak az egy Molnár Ferencről derül ki, hogy a város költője, míg Móricz Zsigmond és Szabó Dezső, jóllehet ők is a városi irodalom «közös nevezőjére» vezetendők vissza, mégis a falu költői.

Hogy a jelen irodalom (s benne a drámairodalom) némely igen jó neve meg sem említették e cikkelyben, azon már nem csodálkozhatunk, ha a városi esztétikára gondolunk. A falu és a város kategóriája után pedig minden jel szerint Európa következtén az esztétikai lajtorján, jól esik látnunk, hogy van írónk, aki majdnem odáig emelkedik: «Drámaíróink közt Szomory Dezső munkássága talán európai renaissance-át jelentené a színpadi irodalomnak . . . ha más nyelven írna». A más nem úgy értendő, hogy a magyaron kívül más nyelven; úgy sem, hogy ha már magyarul ír, hát helyes magyarsággal írna. Szomory nyelvéről valóban csak tiszta esztétikai szempontból ítélt ez a cikkely: agyonmes-

terkelt, minden áron zeneivé erőszakolt nyelvnek minősíti; arról azonban, hogy Szomory nyelve szántszándékkal, s kihívó módon rossz magyarságú, nemhogy felháborodó, de még csak konstatáló szava sincsen ennek az essay-zőnek.

Szóljunk-e többet is erről a lexikonról? Felsoroljuk-e a hiányzó címszókat, mint például Biblia-fordítások, Olcsó Könyvtár, Magyar Könyvtár, Nyugat-Könyvtár, Nyelvemléktár, Régi Magyar Költők Tára, Monumenta, Benedek-, Cisztercita-, Domonkos-, Jezsuita-, Pálos-, Piarista- stb. szerzetes-rendek magyar irodalmi tevékenysége, Remény, Holnap, Vojtina, Ruzicska, Bihari, Lavotta János, Erkel, Rózsavölgyi (holott Lavotta Rezső, Szentirmay Elemér ott van), Descartes, Becker Fülöp Ágost, Hajnik, Wlassics, Paedagógia, Blaha Lujza (holott Jászai Mari ott van)?

Főlösképpen itt egyes cikkelyek hibáit, baklövéseit megemlítnünk, de fel vagyunk mentve az alól is, hogy más cikkelyeket (különösen idegen irodalmi érdekűeket) dicsérjünk. Ez a lexikon irányítani akar s elfogadható irányítást nem tud megjelölni. Cégére esztétikai, valósága világnézeti; van szerkesztője, de az szabadjára eresztette munkatársait, mert vagy félvállról vette az erkölcsi felelősség terhét, vagy mert meg nem vallott céljával az egyezett jobban. Magyarul van írva, magyar közönséget akar irányítani, de éppen magyar szempontból leggyöngébb és megbízhatatlanabb.

Hajdu Elek.

Kitűnően hallanak a már mindent megpróbált nagyothallók is a Siemens gyártmányú kiváló Phonophor hangot erősítő, hallást növelő kis villamos készülékkel. Próbálja meg Ön is. Díjmentesen bemutatja a Siemens Reiniger Veifa magyarországi telepe: Budapest, VI., Andrásy-út 28. szám.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Tolnai Vilmos egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
2. Tormay Cécile: Megállt az óra. A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosó könyv szerzőjének legújabb novellás kötete.
3. Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Az európai nevű történet. tudós, egyetemi tanár, nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről írt szenzációs tanulmányai.
4. Komáromi János: Zűg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. Vörösmarty-anthologia. Vörösmarty főművének, a Zalán futásának centenáriuma alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. Horváth János egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. IIj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.
8. Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. Az erdélyi lírikusok vezetőegyéniségének legújabb költeményei.
9. Bethlen Margit: A boldog sziget Istene. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária: Felfelé. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.
12. Mohács Magyarországa. Burgio pápai követ jelentései a mohácsi vesztről. Fordította: Bartoniek Emma.
13. Condivi: Michelangelo életrajza. Fordította: gróf Zichy Rafaelné.
14. Magyar Anonymus. Béla király névtelen jegyzője a magyar honfoglalásról. Fordította s rendkívül értékes jegyzetekkel és térképpel ellátta: Pais Dezső.
15. Oláh György: Görögtűz. Regény.
16. Assisi szent Ferenc Kis Virágai. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Tormay Cecile.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő = 22.500 korona. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1.60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

Az ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI-ból a rendes kiadáson kívül rendkívül finom papírra nyomott, félkemény, fehér kötésű amateur példányokat is forgalomba hoztunk. Ilyen példány ára 100.000 kor., a fordító Tormay Cecília sajátkezű aláírásával ellátott bibliofil kiadása pedig 150.000 kor.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA,
Budapest, I. kerület, Döbrentei-utca 12. szám.

T. OLVASÓINKHOZ.

Jelen számával a NAPKELET ötödik évfolyamába lép.

Uj magyar virradást hirdetett folyóiratunk, midőn ezelőtt négy esztendővel a magyar olvasóközönség elé lépett. A megújulás iránti szomjúságot és a magyar kultúrérzék erejét mutatja az az örvendetes nagy érdeklődés, mely a NAPKELET-tel szemben a társadalom minden rétege részéről megnyilvánult. Palotákban, kuriákban, a város és a falu értelmisége, a tisztviselőtársadalom otthonában, intézetek, egyesületek és társaskörök könyvtárában mindenütt otthonosak a NAPKELET sárgafődeles füzetei.

Négy évi munka eredményeként a NAPKELET ma a magyar irodalom vezető orgánuma és munkatársainak taborába tartoznak a nemzeti szellemben dolgozó írók, költők és tudósok legelső nevű képviselői. A szerkesztés munkáját *Tormay Cécile* látja el *Horváth János* és *Hartmann János* közreműködésével.

Allandó munkatársaink:

<i>Áprily Lajos</i>	<i>Halász Gábor</i>	<i>Miskolcgy Gyula</i>	<i>Szederkényi Anna</i>
<i>Bardócz Árpád</i>	<i>Hartmann János</i>	<i>Müller Lipót</i>	<i>Szekfü Gyula</i>
<i>Baros Gyula</i>	<i>Hekler Antal</i>	<i>Oláh György</i>	<i>Szinnyei Ferenc</i>
<i>Bartóky József</i>	<i>Herczeg Ferenc</i>	<i>Oroszlán Zoltán</i>	<i>Tamási Áron</i>
<i>Berde Mária</i>	<i>Horváth János</i>	<i>Pais Dezső</i>	<i>Tárnai István</i>
<i>Bibó Lajos</i>	<i>Hóman Bálint</i>	<i>Papp Viktor</i>	<i>Tolnai Vilmos</i>
<i>Brisits Frigyes</i>	<i>Husztai József</i>	<i>Pauler Ákos</i>	<i>Torday Emil</i>
<i>Dallos Sándor</i>	<i>Kapossy János</i>	<i>P. Gulácsy Irén</i>	<i>Tóth Béla</i>
<i>Domanovszky Sándor</i>	<i>Kastner Jenő</i>	<i>Petrovics Elek</i>	<i>Vajtló László</i>
<i>Dóczy Jenő</i>	<i>Kéky Lajos</i>	<i>Pigler Andor</i>	<i>Vargha Gyula</i>
<i>Eckhart Ferenc</i>	<i>Kodály Zoltán</i>	<i>Reményik Sándor</i>	<i>Végyvári</i>
<i>Eckhardt Sándor</i>	<i>Komáromi János</i>	<i>Rédey Tivadar</i>	<i>Vida Péter</i>
<i>Farkas Gyula</i>	<i>Kornis Gyula</i>	<i>Réz Gyula</i>	<i>vitnyédi Németh István</i>
<i>Galamb Sándor</i>	<i>Kortsák Jenő</i>	<i>Sik Sándor</i>	<i>Walter Gyula</i>
<i>Gáspár Jenő</i>	<i>Kosztó János</i>	<i>Surányi Miklós</i>	<i>Zilahy Lajos</i>
<i>Gulyás Sándor</i>	<i>Makkai Sándor</i>	<i>Szabó Mária</i>	<i>Zlinszky Aladár</i>
<i>Gyálly Domokos</i>	<i>Mariay Ödön</i>	<i>Szabó Miklós</i>	<i>Zsigmond Ferenc</i>
<i>Hajnal István</i>	<i>Mécs László</i>	<i>Szarka Géza</i>	

A magyar irodalom új termésének legszebb versei, novellái, regényei a NAPKELET-ben látnak napvilágot, irodalmi, színházi, zenei és képzőművészeti szemléi és kritikái magas színvonalú, elfogulatlan és bő tájékoztatást nyújtanak az irodalmi és művészeti eseményekről; essay-i és tanulmányai pedig beszámolnak a tudományos élet fontosabb aktualitásairól.

A tartalom gazdagsága és az előállítás kiválósága mellett a kiadó Magyar Irodalmi Társaság, számolva a még mindig nehéz gazdasági viszonyokkal, az előfizetési árat minden más hasonló sajtótermék áránál mérsékeltebb összegben szabta meg s ezenkívül az olvasóink zömét tevő fix jövedelmű tisztviselők részére még további árkedvezményt is nyújt.

ELŐFIZETÉSI ÁRAINK:

Egész évre	-----	20 pengő	=	250.000 korona
Félévre	-----	10 „	=	125.000 „
Negyedévre	-----	5 „	=	62.500 „
Külföldre egész évre	-----	24 „	=	300.000 „

Közalkalmazottak részére fenntartott kedvezményes ár:

Negyedévre ----- 4 pengő = 50.000 korona.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 88—73.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7. * Telefon: József 59—33.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. — Nyomdaigazgató: Kohl F.